

ΤΑΚΗΣ ΛΑΠΠΑΣ

Η
ΚΩΠΑΪΔΑ

Π
938.914
ΛΑΠ

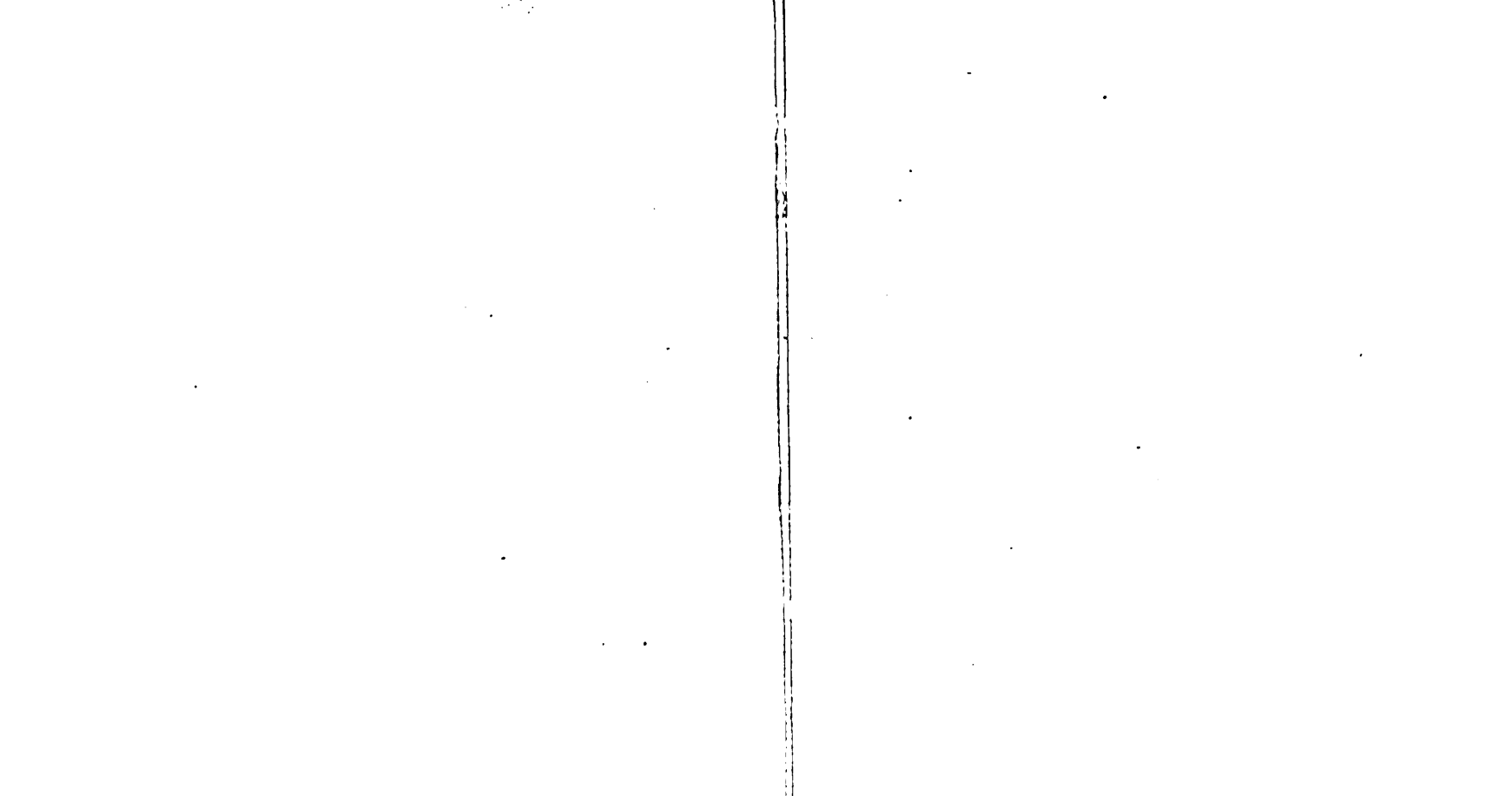

6715

ΔΩΡΕΑ
ΤΑΚΗ ΛΑΠΠΑ
ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΕΙΒΑΔΙΑΣ

Η Κ. ΜΑΙΔΑ

H. GOLDFELD

Τό βιβλίο μου αυτό δημοσιεύτηκε στο
περιοδικό «ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ» σε συνέχειες
από Ιούλιο - Σεπτέμβριο 1983.

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ-ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Ν. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ ΕΠΕ
ΜΑΓΕΡ 11 (ΠΛ. ΒΑΘΗΣ), ΑΘΗΝΑ Τ.Τ. 108
ΤΗΛ. 5225479-5221792

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

ΤΑΚΗΣ ΛΑΠΤΑΣ

Η
ΚΩΠΑΪΔΑ

Αριθ. Εισαγωγής
15596
Ταξινομήσις Αρ.
938-914
Α

KE 31441

Κωπαΐδα

Ἡ Κωπαΐδα πήρε τ' ὄνομά της ἀπ' τὴν ἀρχαία πόλη (Τοπόλια - Κάστρο) πού βρίσκεται στὰ βορεινὰ τῆς περιοχῆς της. Τὴ μνημονεύει ὁ Ὅμηρος στὶς πόλεις πού ἀκολούθησαν οἱ πολεμιστὲς τοὺς πέντε Βοιωτοὺς ταγούσ τὴν Τροία. Τότε ὁ γειτονικὸς Ὀρχομενὸς ἔδωσε τριάντα πλοῖα.

Ὁ Πausanías περνώντας ἀπ' τὶς Κῶπες, βρῆκε τὰ ἱερά τῆς Δήμητρας, τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Σέραπι.

Σώθηκαν καὶ νομίσματα ἀπ' τὶς Κῶπες μέ χαραγμένη ἀπ' τὴ μιά μεριά τὴ βοιωτικὴ ἀσπίδα κι ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ κεφάλι ταύρου πού συμβολίζει τὸ ποτάμι τοῦ Κηφισοῦ.

Ἄν σταματήσω ὅμως γιὰ λίγο στὴν προϊστορικὴ περιόδῳ ὡς τὴ μακεδονικὴ ἡγεμονία, εἶναι γιατί αὐτὸ τὸ τμῆμα ἀναφέρεται κάθε τόσο σὲ κείνους τοὺς αἰῶνες. Εἶναι ὁ ἱερός χώρος τῆς Βοιωτίας, ὁ τόπος τοῦ μύθου. Σὲ κάθε μεριά ὀρθώνονταν ναοί, λάτρευαν τόσες καὶ τόσες θεότητες κι οἱ μῦθοι

τοὺς ἀκούγονταν ἀπ' τὴ μιά στὴν ἄλλη ἄκρῃ.

Ὁ κάμπος τῆς Κωπαΐδας ὁλόκληρος ἀναφέρεται ἀπ' τὸν Πausanías κι ἄλλους « Ἀθαμάντιον πεδῖον ».

Λέγεται ὅτι τὴν κατοίκησε ὁ Ἀθάμας, πού κατὰ τὴ βοιωτικὴ παράδοση ἦταν γιὸς τοῦ Μινύα καὶ τῆς Φανοσύρας. Ἦταν κι αὐτὸς βασιλιᾶς τοῦ Ὀρχομενοῦ.

Παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θήβας Κάδμου τὴν Ἰνώ, καὶ μαζί της ἔκανε τοὺς γιούς του Λέαρχο καὶ Μαλικέρτη. Πρὶν ὅμως, μέ τὴ θεὰ Νεφέλη εἶχε ἀποκτήσει ἄλλα δυὸ παιδιά· τὸ Φρίξο καὶ τὴν Ἑλλη. Ἀπ' αὐτοὺς ξεκινᾷ μιά ἄλλη ἱστορία πού δὲν ἔχει ἐδῶ τὴ θέση της.

Ὁ Ἀθάμας ἐφίαζε πάνω στό Πτῶο τὴν πόλη Ἀκραιφία ἢ Ἀκραιφνιο (Καρδίτσα). Πῆρε τ' ὄνομα ἀπ' τὸ γιὸ τοῦ Ἀπόλλωνα τὸν Ἀκραίφρα. Ὑπῆρχε ναὸς κι ἄγαλμα τοῦ Διονύσου. Γιὰ νὰ φτάσει ὁ Πausanías (150 μ.Χ.)

ἀπ' τὶς Κώπες στὸ Ἀκραίφνιο, πῆγε
μέ βάρκα. Τόσο πολὺ νερό εἶχε ἡ
λίμνη.

Στὸ Ἀκραίφνιο ἔκανε ἀνασκαφές
στά 1949 ὁ ἀρχαιολόγος Γιάννης Θερε-
ψιάδης'.

Ὅταν ὁ Ἀλέξαντρος κατάστρεψε
τὴν πόλη τους, οἱ Ἐθθαῖοι βρῆκαν
καταφυγὴ στὸ Ἀκραίφνιο.

Τὸ βουνὸ Πτώω (Πελαγία) χωρίζει
τὴν Κωπαῖδα ἀπὸ τὸν Εὐβοϊκό.

Ἡ πιὸ ψηλὴ κορφή του 720 μέτρα.
Γιὰ τ' ὄνομά του δυὸ δοξασίες. Ἡ μιά
πὼς ἐδῶ στὸ βουνὸ ἔφτασε ἡ Λητώ νά
γεννηθεῖ κρυφὰ τὸν ἐρωτικὸ της καρ-
πὸ μέ τὸ Δία. Ξαφνικὰ παρουσιάστηκε
κάποιο ἀγριογούρουνο. Ἡ Λητώ φοβή-
θηκε, «ἐπιτόθη», κι ἀπὸ τότε πῆρε τ'
ὄνομα Πτώω. Ἡ ἄλλη ἀπ' τὸ γιό του
Ἀθάμαντα, Πτώω.

Υπῆρχε ναὸς καὶ μαντεῖο τοῦ Πτώ-
ου (ἢ Ἀκραίφνιου), Ἀπόλλωνα. Ἐνα
ἀπ' τὰ πιὸ σπουδαῖα μαντεῖα τῆς Βοιω-
τίας. Πρῶτος ἱερέας ὁ Τήνερος, γιὸς
τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Μελίας. Υ-
πῆρχε ξύλινο θέατρο. Γίνονταν σ' αυ-
τὸ ἀγῶνες τὰ Πτώεια, μέ πνευματικὸ
περιεχόμενο, παιητικοί, μουσικοί. Βρι-
σκόταν στὴ θέση σήμερα Περδικόβρυ-
ση. Κρατήθηκε ἀκόμα καὶ στά Περσικὰ
χρόνια. Καταστράφηκε ἀπ' τὸν Ἀλέ-
ξανδρο.

Στά 1884-1888, ἡ Γαλλικὴ Ἀρχαιο-
λογικὴ Σχολὴ ἔκανε ἀνασκαφές καὶ
παρουσίασε ἀρκετὰ τμήματα τοῦ μα-
ντείου. Βρῆκε κι ἀφιερῶματα (κού-
ρους) ποὺ εἶναι σήμερα στὸ μουσεῖο
τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θήβας.

Κοντὰ στὶς Κώπες ὑπῆρχαν καὶ δυὸ
μικρές πόλεις μέ τ' ὄνομα Ἀθήνα κι
Ἐλευσίνα. Τίς κατοικοῦσαν Ἀθηναῖοι
κι Ἐλευσινιώτες. Γι' αὐτὸ δῶσανε σέ

κάθε μιά τ' ὄνομα τῆς πατρίδας τους.

Τὰ «πολίσματα», ὅπως ἀναφέρεται,
ὡς «ῶρα χειμῶνος ἐπικλύσσασα ἠφάνι-
σεν αὐτὰ ἡ λίμνη». Βούλιαξαν στὸ
μεγάλο κατακλυσμὸ τῆς Κωπαίδας,
ποὺ χάθηκαν κι ἄλλες πόλεις ὅταν
ἦταν βασιλιάς τῆς Ἀττικῆς ὁ γιὸς τοῦ
Ποσειδῶνα Ὠλύγης κι ὁ κατακλυσμός
κεῖνος πῆρε τ' ὄνομά του.

Ἦταν ἀκόμα καὶ τὰ χωριά:

Ἀσπληδόνα (Πύργος). Ὁ Ἀσπλη-
δόνας ἦταν γιὸς τοῦ Ποσειδῶνα καὶ
τῆς νύφης Μίδειας.

Ἡ Τέγυρα. Εἶχε ναὸ τοῦ Τεγυ-
ραίου Ἀπόλλωνα καὶ μαντεῖο. Μερικοὶ
πίστευαν πὼς ἐδῶ γεννήθηκε ὁ Ἀπόλ-
λωνας. (Λούτβι)

Ὁ Ὑπητός (Δένδρη) τ' ὄνομα του
ἀπ' τὸν Ὑπητό ἀπ' τὸ Ἄργος. Ζήτησε
καταφυγὴ γιὰ τὸ φόνο τῆς ἀπιστῆς
γυναίκας του στὸ βασιλιᾶ Ὀρχομενό.
Καὶ κεῖνος τοῦ παραχώρησε τὴν περιο-
χὴ. Υπῆρχε ναὸς τοῦ Ἡρακλῆ ποὺ
ἄρρωστοὶ βρῖσκαν τὴ γειὰ τους.

Ἀλμῶνες κι Ὀλμῶνες (Στροβίκι).
Ἀπ' τὸ γιό τοῦ Σίσυφου Ἄλμο.

Κυρτώνη (Μαρτινό); Εἶχε ναὸ κι
ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Ἀρτέ-
μιδας κι ἱερό τῶν Νυμφῶν.

Κορσεῖα, μέ ἱερό δάσος ἀπὸ πουρ-
νάρια κι ἄγαλμα τοῦ Ἑρμῆ.

Καὶ στὸ γιαλὸ, κατὰ τὴν Εὐβοία, οἱ
Ἀλαί, τὴν ξεθεμέλιωσε ὁ Σύλλας.

Σέ μικρὴ ἀπόσταση ἀπ' τὶς Κώπες,
ἡ πιὸ μεγάλη μυκηναϊκὴ ἀκρόπολη τοῦ
Γκλαῦ (γουλές, τούρκικα κάστρο) φιού
τὴν ἀναφέρει ὁ Ὀμηρὸς «πολυστάφυ-
λον Ἄρνην».

Στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας τὴ
θέση αὐτὴ τὴ λέγαν Παλιόκαστρο.

Ὁ ἀρχαιολόγος Γιάννης Θερεψιά-
δης ἀπ' τὰ 1955 ὡς τὰ 1961, ἔκανε

άνασκαφές κι έρευνες. Έφερε σέ φώς πολλά άπ' τά γκρεμίσματα του κάστρου Γκλά².

Στήν Έπανάσταση έδώ έγινε μιά παράδοση μάχη, πιά καλά ναυμαχία.

Τό Σεπτέμβρη του 1822 οί Τοπολιάτες γιά νά γλυτώσουν άπ' τ' άσκέρια του Μουσταφάμπεη, πήραν τίς φαμελιές τους και καμιά τρακοσαριά βρήκαν καταφυγή στό Παλιόκαστρο (Γκλά). Τ' άσταμάτητα πρωτοβρόχια άπ' τό δεκαπεντάγουστο κι ύστερα είχαν πλημμύρισει τήν Κωπαΐδα, και τό Παλιόκαστρο τό κάνανε νησί.

Ο Μουσταφάμπεης θέλησε νά χτυπήσει τούς Τοπολιάτες. Πήρε δεκάξη βαρκούλες τής Κωπαΐδας, τίς γέμισε άπό πενήντα άρματωμένους τήν κάθε μιά και τίς έστειλε νά πατήσουν και να ξεκάνουν τούς Γραικούς στό Παλιόκαστρο. Μά και οί Τοπολιάτες δέ μείνανε άπραγοί. Μπήκαν κι αυτοί σ' άλλες βάρκες άπό τρεις τέσσεροι άρματωμένοι. Κρύφτηκαν μέσα στίς καλαμιές και καρτερούσαν τ' άσκέρια.

Δέν άργησε ν' άρχίσει τό ντουφεκίδι. Οί Τοπολιάτες άφάνιζαν τούς Τούρκους στίς βάρκες τους. Κείνοι όμως, όπως ήταν πολλοί και στριμωγμένοι, δέν μπορούσαν εύκολα νά ντουφεκίσουν, ούτε και βλέπαν τούς κρυμμένους μέσα στίς καλαμιές Ρωμιούς. Και δέν ήταν μονάχα αυτό. Οί βάρκες στενές και χωρίς καρίνα, δέν άντεχαν στό τόσο βάρος και στήν άναταραχή, άναποδογύριζαν. Οί Τούρκοι βούλιαζαν μέσα στά βαλτονέρια και μερικοί χάνονταν. Πώς νά ντουφεκίσουν πού φρόντιζαν νά γλυτώσουν. Οί Τοπολιάτες βρήκαν τήν ώρα και τούς άφάνιζαν. Γέμισαν τά βαλτονέρια άπό τούρκικα κουφάρια. Στήν άλλόκοτη τούτη ναυ-

μαχία ο Μουσταφάμπεης έχασε πολλούς δικούς του κι άποτραβήχτηκε. Έτσι μπόρεσαν νά γλυτώσουν οί Τοπολιάτες πάνω στό Παλιόκαστρο.

Έχουμε τόν Όρχομενό, μιά δέ θ' άπλωθώ στήν ιστορία του γιατί θά έμπρε νά ξεπεράσω τό κύριο θέμα μου. Πρώτος κάτοικος και βασιλιάς ό Άνδρέύς, γιός του Πηνειού πού έδωσε τ' όνομά του Άδρηής. Με τόν καιρό άλλαξε όνομα και γίνηκε Φλεγυαντή ύστερα Μινύαι άπ' τό Μινύα και στό τέλος άπ' τό γιό του Όρχομενό πού μ' αυτό άπόμεινε. Οί Μινύες ήταν ό έξοχώτερος τών Πελασγικών λαών και φέρανε πολιτισμό στή δυτική Βοιωτία. Γίνανε όμως Ξακουστοί γιά τά πλούτη τους άπ' τήν Κωπαΐδα.

Κοντά και γύρω άπ' τήν Κωπαΐδα ύπήρχαν περι τά έξηνταέξη χωριά πού κατά καιρούς άφανίστηκαν. Άπό μερικά σώθηκαν τά όνόματά τους. Έξόν άπ' τά πιά πάνω πού άνάφερα, ύπάρχουν κι άλλα λίγα άκόμα.

Η Άλιάρτος (Κριμπά, Μούλκι). Ο Άλιάρτος πού τής έδωσε τ' όνομά του, ήταν γιός του Θερασάνδρου κι έγγονός του Σίσουφου.

Αυτόν και τόν άδερφό του Κόρωνο τούς υιοθέτησε ό Αθάμας. Ένα μέρος τής γής τό χάρισε στον Κόρωνο κι έκανε τήν Κορώνεια και τ' άλλο στον Άλιάρτο.

Έξω άπ' τό τείχος τής Άλιάρτου ήταν πολλοί τύμβοι. Υπήρχε τάφος τής μητέρας του Ηρακλή, Άλκμήνης. Η Άλιάρτος ήταν νεκρόπολη και γι' αυτό τήν είχαν γιά χώρο ιερό. Καταστράφηκε άπ' τούς Ρωμαίους τό 171 π.Χ.

Κοντά και τό χωριουδάκι Πεττεών. Άνατολικά ή πόλη Όγχηστός. Κράτησε τ' όνομα άπ' τό γιό του

Ποσειδῶνα Ὀγγηστο. Ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ Παμβοιωτικοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου καὶ κέντρο λατρείας τοῦ Ποσειδῶνα, ὅπου ὑπῆρχε κι ἱερό του. Πρὸς τιμὴν του γίνονταν ἱππικοί ἀγῶνες. Ἐδῶ στρατοπέδευσε ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν ἔκστρατείαν του γιὰ τὴν Θήβα. Ἡ Ὠκάλεια, ἀνάμεσα Ἀλιάρτου κι Ἀλκομενές. Ἐδῶ εἶχε τὴν πηγὴν τοῦ τό ποτάμι Ὠκάλιος κι ἔμενε ὁ γιὸς τοῦ Δία Ροδανάνθιος. Στὴν Ὠκάλεια στάθηκε «μηνίων» ὁ Ἡρακλῆς.

Ὁ Μεδεών πού ὁ Ὀμηρος τὸν λέει: «εὐκτίμενον πτολιέθρον» βρισκόταν στὰ ριζὰ τοῦ Φοινικίου βουνοῦ καὶ γι' αὐτὸ τὸν λέγαν καὶ Φοινική. Τὸ Φοινίκιο ἦταν ἀνάμεσα Κωπαΐδας- Ὑλικῆς.

Τὸ Λοφύστιον (Γρανίτσα). Ὁ Ἀθάμας ἐδῶ ἦταν νὰ θυσιάσει τὸ Φριξο καὶ τὴν Ἑλλη μὰ τοὺς ἄρπαξε ἡ μάνα τους Νεφέλη. Στὸ βουνὸ ὑπῆρχε ἄγαλμα τοῦ Ἡρακλῆ Χάροπα, γιατί ὁ Ἡρακλῆς ἀνέβηκε ἀπ' τὸν Ἄδη στὴ θέση Χαρόπιο, σήμερα Τροχοτός, φέρνοντας μαζί του καὶ τὸν Κέρβερο.

Ἀλκομεναί κι Ἀλαλκομεναί (Μαμούρα) ἀπ' τὸ Βοιωτὸ ἤρωα Ἀλαλκομένη. Ἐδῶ λέγεται ὅτι γεννήθηκε ἡ Τριτογένεια Ἀθηνᾶ στό ποτάμι Τρίτονα καὶ τὴν ἀνάθρεψε ὁ ντόπιος Ἀλκομένος. Ἦπῆρχε ἱερό, τὸ Ἀλκομένειον «σφοδρα τιμῶμενον» μὲ ἄγαλμα τῆς Ἀλκομενίας Ἀθηνᾶς, καμωμένο ἀπὸ, ἐλεφαντόδοντο. Τὸ ἄρπαξε ὁ Σύλλας.

Ἡ Ἀθηνᾶ προστάτευε τὴ Βοιωτία κι ἦταν ὁ πολιούχος της. Τὴν τιμοῦσαν ξεχωριστὰ μὲ πολλοὺς ναοὺς κι ἀγάλματά της. Τῆς εἶχαν δώσει διαφορετικὰ ὀνόματα: Ἀρεία, Ἰτωνία, Ἀλαλκομενία, Βοαρμία ἢ Βουδεία, γιατί εἶχε

μάθει τοὺς Βοιωτοὺς νὰ ζεῦον τὰ βόδια στ' ἀλέτρι καὶ στ' ἀμάξια καὶ τοὺς προστάτευε. Τὴ λέγαν κι Ἀθηνᾶ Βομβυλία, γιατί αὐτὴ πρωτόφερε «τὴν αὐλικὴ τέχνη» στὴ Βοιωτία. Κι ἦταν οἱ Βοιωτοὶ ἀπ' τοὺς πιὸ καλοὺς τεχνίτες στοὺς αὐλοὺς καὶ φιάχνανε τοὺς ξακουστοὺς αὐλοὺς τους ἀπ' τὰ χοντρά καλάμια τῆς λίμνης Κωπαΐδας. Ἦταν ὅμως κι ἀξιοὶ παίχτες «αὐλητές».

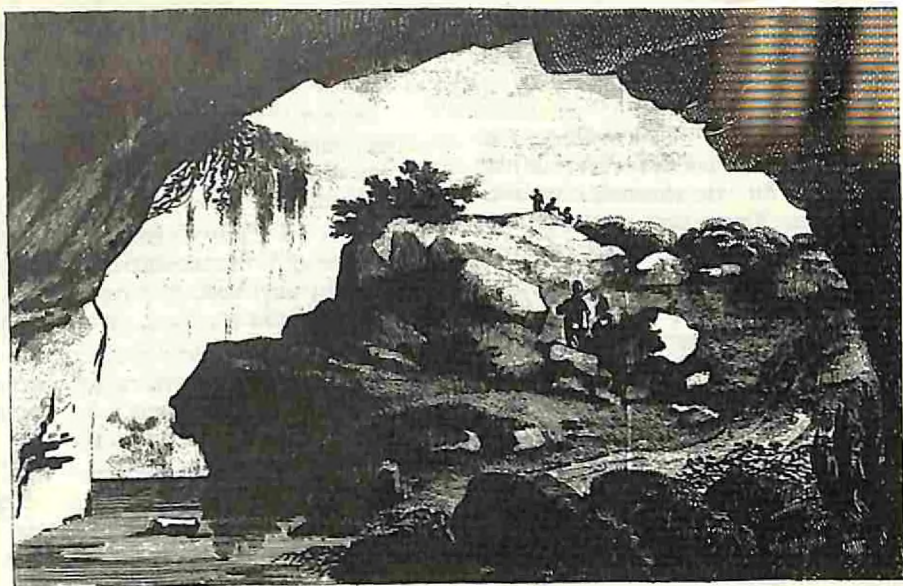
Κοντὰ στίς Ἀλκομενές καὶ τὸ χωριουδάκι Τιλωῶσιο (Πέτρα). Πιὸ πέρα ἡ πηγὴ τῆς Τιλωῶσας. Τὴ θεωροῦσαν γιὰ ἱερὴ πηγὴ τοῦ Ἀπόλλωνα. Ἐδῶ πέθανε καὶ θάψανε τὸ μάντη Τειρεσία πού δείχνανε καὶ τὸν τάφο του.

Ἡ Κορώνεια (Κουτουμουλά). Ὁ Κορώνειος, ὁ ἀδερφὸς τοῦ Ἀλιάρτου τῆς ἔδωσε τ' ὄνομά του. Ἦπῆρχε βωμὸς τοῦ Ἑρμῆ Ἐπιμήλιον καὶ Ἀνέμων. Ναὸς κι ἄγαλμα τῆς Ἥρας, ἔργο τοῦ Θηβαίου γλύπτη Πυθοδώρου. Ἱερό καὶ χάλκινο ἄγαλμα τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς.

Ὁ Σχοῖνος, ὀμηρικὴ πόλη, πού πήρε τ' ὄνομά της ἀπ' τὸ φυτὸ σκοῖνο. Τὰ Τρόφεια. Ὁ Γλισίας ἢ Γλισᾶς, ἀπ' τὸν ὀμόνυμο Βοιωτὸ ἤρωα. Ἡ Φοινική. Ἡ Ὑλη, πού αὐτὴ ἔδωσε τ' ὄνομα της στὴν Ὑλικὴ λίμνη. Στὴν Ὑλη φιάχνανε τίς ξακουστὲς ἀσπίδες τῆς Βοιωτίας, μὲ πρωτομάστορα τὸν Τυχίο, πού τὸν ὀνομάζει ὁ Ὀμηρος.

Ἡ Λάρυμνα κράτησε τ' ὄνομά της ἀπ' τὴν κόρη τοῦ Κύνου Λάρυμνα. Εἶχαν ναὸ τοῦ Διονύσου κι ἄγαλμά του. Τὴν κατάστρεψε ὁ Σύλλας. Στὰ γύρω βουνὰ τῆς πληθὸς ἀπὸ ἀγριογούρουνα «...Καὶ ὄρη τὰ ὑπερ τὴν πόλιν ὧν παρέχεται θήραν ἀγρίων».

Ἡ Ἀνθηδονία χώρα, πού ἀπλωνόταν ὡς κάτω στό γιαλὸ τοῦ Εὐβοικοῦ

Ἡ μεγάλη καταθώθρα τῆς Κωπαΐδας 1790.

70

κόλπου. Ἡ Ἀνθηδόνα (Λουκίσια) πήρε τ' ὄνομά της ἀπ' τὸ βασιλεῖο τῆς Ἄνθα. Εἶχε τὸ Καβεῖριο ἱερό καὶ γύρω δάσος ὅπου ὁ ναός τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Κόρης καὶ τοῦ Διονύσου μὲ ἄγαλμά του. Ἐργαστήρια πού βγάζανε κόκκινο γαλάκτωμα ἀπ' τὴν πορφύρα πού ψάρευαν στὸ Βοιωτικὸ γιαλὸ καὶ σφουγγάρια. Καταστράφηκε κι αὐτὴ ἀπ' τὸ Σύλλα.

Στὸ γιαλὸ (Λιμνιῶνα ἢ Σκάλα) τὸ μαντεῖο τοῦ Γλαύκου Ἀνθηδονίου. Σ' αὐτὸ πήγαιναν γιὰ χρησμούς οἱ ψαράδες. Γιατί ὁ Γλαῦκος ἦταν κι αὐτὸς ψαράς. Τυχαῖα ἔφαγε κάποιο εἶδος πραινάδας πού ξανάδινε ζωὴ. Ἐγινε μὲ μιὰς θαλασσινὸς δαίμονας κι ἔπεσε στὴ θάλασσα ἀπ' τὴ θέση «Γλαύκου πῆδημα». Στὰ 1889 κάνανε ἀνασκαφές ἀμερικάνοι ἀρχαιολόγοι καὶ βρῆκαν τὰ

θεμέλια τοῦ λιμανιοῦ.

Τὸ λιμάνι τῆς Ἀνθηδόνας ἦταν ἓνα ἀπ' τὰ τρία πιὸ καλά τῆς Βοιωτίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τ' ἄλλα δύο τῆς Αὐλίδας στὸ νότιο Εὐβοϊκὸ καὶ τῆς Κρεῦσιδας (Λειβαδόστρα) κάτω ἀπ' τὸ βουνὸ Κορομπῆλι, δυτικὰ στὰ Αἰγύσθενα, στὸν Κορινθιακὸ.

Στὴν Ἀνθηδονία χώρα ἦταν ἀκόμα ὁ Ἴσος κι ὁ Σαλγανέας. Τοῦ δῶσανε αὐτὸ τ' ὄνομα ἀπ' τὸ Βοιωτὸ ὄδηγὸ Σαλγανέα. Ἦταν πλοηγὸς τῶν Περσῶν πού ἀρμένιζαν γιὰ τὴ Χαλκίδα. Τὸν σκότωσε ὁ στόλαρχος Μεγαβάτης, γιατί νόμισε ὅτι ἐπιτήδεις ἔφερε τὸ στόλο στὸ ἀπροχώρητο. Ὄταν ὁ Μεγαβάτης βεβαιώθηκε πὼς ὁ Σαλγανέας ἦταν ἀθῶος, πρόσταξε καὶ τὸ κουφάρι του τὸ θάψανε κάτω στὸ γιαλὸ τῆς Ἀνθηδονίας χαρίζοντας στὸν τόπο καὶ τ'

ονομά του.

Ἄρκετά μέ τίς γειτονικές πόλεις
καί θέσεις.

Μερικοί ἀπ' τοὺς ἀρχαίους τὴν
Κωπαΐδα τὴν ὀνόμαζαν μέ διαφορετικά
ὀνόματα. Ἄπ' τίς γειτονικές πόλεις,
Ἵγχηστο, Ὀρχομένιο, Ἀλιάρτο κι ὁ
Ὅμηρος Κηφισίδα ἀπ' τό ποτάμι τοῦ
Κηφισοῦ.

«...Λίμνη κεκλιμένος Κηφισίδι παρ δέ
οἱ ἄλλοι
Ναῖον Βοιωτοί, μάλα πιάνα δῆμον ἔχο-
ντες...»

Καί Λευκωνίδα λέγαν τὴν Κωπαΐδα,
ἀπ' τό ἄσπρο χῶμα της³.

Κατά τό ΙΔ' αἰῶνα π.Χ. ὁ λαός τῶν
Μινύων, μέ διάφορα τεχνικά ἔργα,
μόρεσε ν' ἀποξηράνει τὴ λίμνη. Τό
πίο σπουδαῖο ἦταν ὅτι κάνανε ὑπόγεια
σήραγμα 2230 μέτρα πού ἀρχίζε ἀπ'
τὴ θέση Κεφαλᾶρι, προχωροῦσε πρός
τά Β.Α. κάτω ἀπ' τό διάσελο πού
περνοῦσε ὁ ἀρχαῖος δρόμος γιά τὴ
Λάρυμνα. Φιάξανε ἀναχώματα πλά-
τους 40-50 μέτρα πού σήμερα σώζο-
νται μερικά γκρεμίσματα. Σκάψανε δε-
κάξη πηγᾶδια 100-200 μέτρα τό ἕνα
ἀπ' τό ἄλλο κι ἀποστραγγίζοντας τά
νερά νά τά φέρνουν στή σήραγμα.
Ἔργα πού κάνανε τοὺς μεταγενέστε-
ρους νά τά θαυμάσουν.

Τό τεχνικό αὐτό συγκρότημα τῶν
ἔργων τους, οἱ Μινύες τό παρακολου-
θοῦσαν τακτικά καί τό συντηροῦσαν.

Ὁ μηχανικός Παπαγεωργίου πού
ἐξέτασε τά ἔργα γράφει:

«Μεταξύ Κωπῶν καί Ἀκραϊφνίου
ὡς καί μεταξύ Ἀκραϊφνίου καί Ἀλιάρ-
του, ὑπάρχουσι ἐντός τῆς Κωπαΐδος
ὁδοί εἰς ἐπίχωμα, αἵτινες εἰσὶ ἔργα τῶν
ἀρχαίων Ἑλλήνων, διότι εἰς πλεῖστα
μέρη, τὰ ἐπίχώματα ὑποβαστῶνται διά

λελατομημένων ὄγκολιθῶν. Αἱ ὁδοί αὐ-
ται ἴσως ἐχρησίμειον καί ὡς προχώμα-
τα διά τόν περιορισμόν τῆς λίμνης».

Ὡστε οἱ Μινύες μπόρεσαν νά ἀπο-
στραγγίσουν τὴ λίμνη καί τὴν Κωπαΐδα
νά τὴν κάνοιν καρπερὴ γῆ. Τὴν καλ-
λιεργοῦσαν καί τὰ κέρδη τους ἦταν
ἀπίστευτα. Σ' αὐτὴν χρωστοῦσε ὁ
Ὀρχομένος τ' ἀστρονομικά πλούτη
του καί τὴ μεγαλωσύνη ὡστε νά τόν
λένε «ἡ Ἀθῆνα τῆς Βοιωτίας».

Κατά τόν Δ. Πανταζῆ⁴, ὁ ἐν Βοιωτία
Μινύος Ὀρχομένος ἦτο πόλις κατά
τοὺς ἀρχαιστάτους χρόνους, οὐ μόνον
ἢ πρώτη ἐν Βοιωτία ἀλλά ἐν τῶν
ἰσχυροτάτων καί πλουσιωτάτων τῆς
Ἑλλάδος⁵.

Τόσος ἦταν ὁ πλοῦτος πού ὁ Ἀχιλ-
λέας δέν δέχεται τὰ δῶρα τοῦ Ἀγαμέ-
μνονα ἀκόμα κι ἂν ἦταν τόσα, ὅσα τὰ
πλούτη τοῦ Ὀρχομενοῦ, «οὐδ' ὅσα
ἐς Ὀρχομενον ποτιῖσεται!...»

Ὁ Στράβωνας ἀναφέρει σχετικά:
«Λέγουσι δέ τό χωρίον ὅπερ ἡ λίμνη
κατέχει νῦν Κωπαῖς ἀνεψύχθα πρότε-
ρον καί γεωργεῖσθαι παντοδαπῶς ὑπό
τοὺς Ὀρχομενίους, ὄν πλησίον οἰκοῦ-
σι. Καί τοῦτο οὖν τεκμήριον τοῦ πλοῦ-
του τεθέασι».

Στό τέλος τῆς Μινυακῆς ἐποχῆς, οἱ
Μινύες φαίνεται πῶς ἐγκατέλειψαν τὰ
ἔργα τους κι ἡ Κωπαΐδα ξανάγινε
λίμνη. Ὑπάρχουν κάποιοι μῦθοι. Ἄς
τοὺς ἀκούσουμε.

Ἡ Θῆβα (κατά τό 1500-1200 π.Χ.)
βρισκόταν εἴκοσι χρόνια στήν ἐξουσία
τοῦ Μινύου Ὀρχομενοῦ. Πλήρῶναν οἱ
Θηβαῖοι κάθε χρόνο φόρο, ἑκατό βό-
δια.

Ὁ βασιλιάς τοῦ Ὀρχομενοῦ Ἐρ-
γίνος, παιδιά του ὁ Τροφώνιος κι Ἄγα-
μήδης (ἄλλοι πατέρα τοῦ Τροφώνιου
θέλουν τόν Ἀπόλλωνα) ἔστειλε κάπο-

τε τούς ανθρώπους του να εισπράξουν ἀπ' τῆ Θῆβα τῆ φορολογικῆ τους ὑποχρέωση.

Ὁ Ἡρακλῆς πού εἴχε νά γυρίζει ἀπ' τόν Κιθαιρῶνα, ἀφοῦ σκότωσε τό λιοντάρι, συνάντησε τούς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἐργίνου. Θύμωσε γιά τό φόρο πού πλήρωναν κάθε χρόνο οἱ πατριῶτες του Θηβαῖοι. Πιάνει ὅλους τούς ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλιᾶ. Τούς κόβει τίς μύτες καί τ' αὐτὰ «ρινοκολοῦστες». "Ἦστερα τούς δένει μέ σκοινί τά χέρια πίσω ἀπ' τό λαιμό καί τούς στέλνει στόν Ὀρχομενό.

Ὁ βασιλιάς σάν τούς εἶδε σέ τέτια χάλια ἀγανάκτησε. Μέ μιᾶς συνάζει στρατό νά τιμωρήσει τούς Θηβαίους γιά τό ἀπρεπο φέροσμά τους καί πό πολύ τόν Ἡρακλῆ.

Οἱ Ἐθβαῖοι τρομοκρατήθηκαν. Γιά νά γλυτώσουν ἀπ' τὴν ὀργή τοῦ Ἐργίνου θέλησαν νά παραδώσουν στό βασιλιά τό φταίχτη πατριώτη τους Ἡρακλῆ γιά νά μὴν κακοπάθει ἡ πόλη τους.

Ὁ Ἡρακλῆς ὅμως εἶχε πάρει τὴν ἀπόφασή του ν' ἀντισταθεῖ στό στρατό τοῦ Ὀρχομενοῦ. Μάζεψε ἀνθρώπους καί πρῶτό τόν πατέρα του Ἀμφιτρώνα. Ὁ Ἐργίνος ὅμως εἶχε πάρει ἀπ' τούς Θηβαίους ὅλες τίς πανοπλίες τους. Ἀναγκάστηκε ὁ Ἡρακλῆς ν' ἀρπάξει ὅλες τίς πανοπλίες πού εἶχαν ἀφιερῶματα στοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν καί ν' ἀρπαγθοῦν ἔτσι οἱ Θηβαῖοι. Ὁ ἴδιος φόρεσε τὴν πᾶνοπλία πού τοῦ εἶχε χαρίσει ἡ Ἀθηνᾶ.

Μπόρεσε ὁ Ἡρακλῆς νά νικήσει τό βασιλιά Ἐργίνο καί τόν ἀνάγκασε νά μὴν ξαναπληρώσουν οἱ πατριῶτες του φόρο. Τώρα οἱ κάτοικοι τοῦ Ὀρχομενοῦ θά ἦταν ὑποχρεωμένοι νά δίνουν τό διπλό φόρο, ἀπ' ὅτι τόσα χρόνια πλήρωναν σ' αὐτούς οἱ Θηβαῖοι.

Στὴ μάχη σκοτώθηκε ὁ Ἀμφιτρώνας. Γιά νά ἐκδικηθεῖ τό θάνατο τοῦ πατέρα του, ὁ Θηβογεννῆς Ἡρακλῆς ἀποφάσισε νά πλημμυρίσει τὴν Κωπαῖδα. Κατάστρεψε ὅλα τὰ τεχνικά ἔργα τῶν Μινυῶν., Ἐφραξε μέ μεγάλα κοτρώνια τίς καταβόθρες καί τό νερό δέν ἐφευγε πρὸς τὴ θάλασσα, βούλωσε τὰ πηγὰδια κι ἄλλαξε τὴν ὄχτη τοῦ Κηφισοῦ φέρνοντας τό ποτάμι πάλι στὴν Κωπαῖδα.

Ἡ Κωπαῖδα ξανάγινε λίμνη. Ὁ Ὀρχομενός εἶχεσε γιά πάντα τόν καρπερό του κάμπο, τὴν πηγὴ τοῦ πλοῦτου του. Ἀπ' τὰ νερά τῆς λίμνης πνίγηκαν πολλές πόλεις πού βρισκόνταν στὴν Ἀκρολίμνη. Μονάχα οἱ Κῶπες κατάφεραν νά γλυτώσουν καί γι' αὐτό δῶσαν τ' ὄνομά τους.

Αὐτὰ μᾶς λέει τό μῦθολόγημα πού ὁ Πausanias τό θέλει ἀλλιῶτικα.

«Θηβαῖοι δέ τὸν ποταμόν τόν Κηφισόν φασίν ὑπὸ Ἡρακλέους εἰς τό πεδίον ἀποστραφῆναι τό Ὀρχομένιον. Τέως δέ αὐτόν ὑπὸ τό ὄρος ἐς θάλασσαν ἐξιέναι, πρὶν ἢ τόν Ἡρακλέα τό χάσμα ἐφράξει τό διά τοῦ ὄρους».

Ὁ Ὀμηρος ὅμως κατὰ τόν Pausania δέν πιστεύει στό μῦθο.

«Ἐπίσταται μὲν οὖν καί Ὀμηρος λίμνην ἄλλως τὴν Κηφισίδα οὔσαν καί οὐχ ὑπὸ Ἡρακλέους πεποιημένην. Ἐχει δέ οὐδ' εἰκότα λόγον τούς Ὀρχομενίους, μὴ καί τό χάσμα ἐξευρεῖν καί ἀποδοῦναι τὴν διεξοδὸν τῷ Κηφισῷ τὴν ἀρχαίαν, ἐπεὶ μηδὲ ἄχρι τῶν Τρωϊκῶν χρήμασιν ἀδυνάτως εἶχον».

Ἄγνωστο ἂν ὅλη ἡ Κωπαῖδα στὴν ἀρχαιότητα εἶχε ἀποξηρανθεῖ. Ἴσως κάποιος μεγάλο τμήμα τῆς. Αὐτό ἀποδείχεται ἀπὸ τὰ διάφορα ἔργα ἀναχώματα, δρόμους, κι ἄλλα πού καταστρά-

φηκαν στά έργα του ΙΗ' αιώνα.

Ὁ Στράβων πιά ἀληθινός μᾶς λέει πῶς ἡ ἀποξηραμένη Κωπαῖδα ξαναπλημμύρισε ἀπό φοβερές πλημμύρες καί σεισμούς. « Ὑπάντρου δέ καί ση-ραγγῶδους οὔσης κατά βάθος τῆς γῆς σεισμοί γενόμενοι πολλάκις ἐξαισιοί, τούς μὲν ἐφραξαν τῶν πόρων τούς δὲ ἀνέωξαν».

Γιά τό πῶς ξαναπλημμύρισε ἡ Κωπαῖδα, μεταγενέστερα ὁ λαός ἔκανε κι αὐτός τό μῦθο του. Τόν ἀναφέρει ὁ Ν. Πολίτης⁴ καί τόν μεταφέρει.

Μιά φορά, τόν παλιό καιρό ἡ Κωπαῖδα λίμνη ἦταν κάμπος στεγνός, γιατί τά νερά ὅλα χωνεύονταν στίς Καταβόθρες. Ὅλο αὐτόν τόν κάμπο τόν ὄριζε ἓνας γέρος βασιλιάς. Εἶχε ἀναριθμητά κοπάδια καί διακόσια μεγάλα χωριά πού ἦταν ἐκεῖ πού σήμερα εἶναι βάλτοι μέ καλαμιῶνες καί τό χειμῶνα νερά. Ὅταν αἰσθάνθηκε πῶς πλησίαζε τό τέλος του ἐμοίρασε ὅλο του τό βιός στούς δύο γιούς. Στόν ἓνα ἔδωσε τά χωράφια καί στόν ἄλλο τά κοπάδια.

Μέ τόν καιρό συνέβη νά πλακώσει πολλή παγωνιά καί χιόνια, καί ψόφησαν ὅλα τά ζωντανά. Τό ἓνα βασιλόπουλο ἐφτώχηνε καί πήγε στόν ἀδερφό του τόν πλούσιο νά τοῦ δώσει ἓνα μικρό μέρος ἀπ' τά πλούτη του. Ἐκεῖνος ὅμως ἐφάνη πολύ σκληρός καί τόν ἔδωξε. Ὁ βοσκός ἐσέκφθη τότε νά τόν ἐκδικηθεῖ γιά τήν κακία του καί πηγαίνει καί βουλώνει κρυφά τίς καταβόθρες. Κι ὅταν τό χειμῶνα ἀρχισαν οἱ βροχές, δέν ἐβρισκαν τά νερά δρόμο νά φύγουν κι ἡ λίμνη ὅλο καί ξεχειλίζει κι ἐπνίξε ὅλα τά μεγάλα κείνα χωριά.

Ἀκούγεται καί κάποια παραλλαγή τοῦ μύθου: Δυό ἀδέρφια γίγαντες εἶχαν αὐτό τόν τόπο. Ὁ ἓνας τσοπάνης

στά βουνά, ὁ ἄλλος γεωργός στόν κάμπο. Μαλώσαν τά δυό ἀδέρφια. Ὁ τσοπάνης κούρευε τά πρόβατά του καί μέ τά μαλλιά βούλωσε τίς καταβόθρες. Λίμνιασε πάλι ἡ Κωπαῖδα...

Κι ὁ Πausανίας ἀκουσε τό μῦθο αὐτό διαφορετικά καί δέν τό παράλειψε.

Τό φθινόπωρο τοῦ 1852 ἡ Κυβέρνηση στέλνει στήν Κωπαῖδα τόν ἀξιωματικό καί μηχανικό Δ. Παπαγεωργίου νά μελετήσει τό θέμα γιά τήν ἀποξηρανση. Κι ἀπ' τήν πολύτιμη ἐκθεση τοῦ Παπαγεωργίου θά δανειστώ μερικές φορές ἀποσπάσματα.

Σχετικά μέ τόν πιά πάνω μῦθο γράφει:

« Ὁ φυσικός θόλος τοῦ βερέθρου (καταβόθρας) ἠδυνάτιζεν ἢ ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ πλάτους ἢ ἐκ τῶν ἀντρων καί διαρρήξεων τῶν διαστρώσεων, καί οὕτω κατέπεσεν εἰς δύο φαινομένους θέσεις ἐξωτερικῶς καί Κύριος γινώσκει εἰς πόσας ἐσωτερικῶς. Ἰδοῦ δέ τό ἔργον τοῦ Ἡρακλέους. Τότε τῶν λοιπῶν βερέθρων μὴ ὄντων ἰκανῶν διά τήν πρώτην ἐκρυσιν καί τιῶν ἐξ αὐτῶν ἴσως ἐπιχωθέντων ἢ πληρωθέντων ἐξ ὑλῶν, τοῦ δὲ ἀνθρακικοῦ ὀξέως καταναλωθέντος εἰς ἄλλας τῆς φύσεως ἀνάγκας χάριν τῆς διαδοχῆς τῶν ὑπάρξεων, ἡ Κωπαῖς ἤρχισε νά μεγαλώνη καί τότε ἴσως κατακλύσθησαν, «αἱ ἐντός αὐτῆς πολίχνηι Ἀθῆναι καί Ἐλευσις».

Κι ὕστερα ἀπ' τό πλημμύρισμα τῆς Κωπαῖδας οἱ κάτοικοι τοῦ Ὀρχομενοῦ καί πάλι θέλησαν νά τήν στραγγίσουν. Ἀφήνω τόν Παπαγεωργίου νά ξακοιλοθηθεῖ:

«Οἱ δυστυχεῖς Ὀρχομένιοι ἢ Μινύαι, ἀπολέσαντες τὰς χρυσοφόρους γαῖας των, ἀλλ' ἔχοντες ὅμως ἀρκετά

νεῦρα εἰς τὰ θησαυροφυλακία των, ἐπεχείρησαν νά ριψωσιν ἴσως τότε διὰ χάνδακος ἢ τεχνικοῦ βερέθρου τὰ ὕδατα τῆς Κωπαίδος ἐντός τῆς Ὑλίκης, ἀλλά καταπολεμηθέντες ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ὧν ἡ χώρα ἐπαπειλεῖτο ἐνεκα τούτου, ἠναγκάσθησαν νά ἐγκαταλείψωσι τὸ ἤττον δαπανηρὸν τοῦτο ἔργον των, καὶ νά συλλάβωσι τὴν καταπληκτικὴν ἰδέαν νά διατριπῆσωσι τὸ Πτῶον ὄρος περὶ τὴν Λάρυμναν. Καὶ ὄντως ἠνέωξαν πρὸς τοῦτο δέκα ἕξ ὠραιότατα φρέατα ἐπὶ τοῦ βράχου, καὶ εἰς πλείστα ἐξ αὐτῶν εἶχον ἀρχίσει καὶ τὴν κατασκευὴν τεχνικοῦ βερέθρου, κόπτοντες τὸν βράχον, ὡς ἂν ἡμεῖς νῦν ἐπρόκειτο νά κόψωμεν τυρόν. Ἄλλ' εἴτε ἐπελθόντος τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, εἴτε τῶν χρημάτων ἐξαντληθέντων, δὲν ἠδυνήθησαν νά περαιώσωσι τὴν γιγαντιαίαν καὶ κολοσιαίαν πρόθεσιν των, καὶ οὕτως οὐδὲν ἄλλο ἐκέρδιαν, ἢ τὴν δόξαν τοῦ ἐφευρετοῦ τῆς κατασκευῆς τῶν TUNNELS, καὶ προσέτι τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι ἀφῆσαν εἰς τοὺς ἀπογόνους των ἔργον ἂν ὄχι τετελεσμένον, ἀλλὰ τὰ μάλιστα ἐπωφελές».

√ Μέρος τῆς Κωπαίδας ἦταν λίμνη, ἐνῶ ἡ πῖο πολλὴ ἀκρολίμνη, βάλτος. Δικαιολογημένα ὁ Θηβαῖος βουλευτῆς Μπέλλος ὅπως θά δοῦμε πῖο κάτω, στὴν ἀγόρευσίν του στὸ κοινοβούλιο (8 Μαΐου 1904) εἶπε: «Πρέπει νά γνωρίζητε ὅτι ἡ Κωπαῖς κακῶς λέγεται λίμνη, διότι δὲν εἶναι ὅπως αἱ λίμναι ἄς γνωρίζετε. Λιμνάζουσι τὰ ὕδατα καὶ τὰ ποτάμια ὕδατα, ὅσα δὲν δύνανται νά ἐξέλθωσι τῶν φυσικῶν ὀχετῶν, τῶν καταβοθρῶν ἢ καὶ τῶν συντελεσθέντων ἔργων λιμνάζουσιν ἐπὶ ὠρισμένους μῆνας, πάντοτε δὲ κατὰ τὴν

ἄνοιξιν. Δηλαδὴ τὸν Ἀπρίλιον Μαῖον καὶ τὸ θέρος, εἶναι ξηρὰ ἢ Κωπαῖς πλὴν ἐλαχίστων ἡμερῶν, καὶ δύνασθε νά διέλθητε πεζῇ τὴν Κωπαῖδα. Καὶ τοῦτο συμβαίνει ὄχι μόνον τώρα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ 1845 καὶ ἐπὶ Ὀμήρου ἴσως συνέβαινε».⁵

Τοὺς καλοκαιρινούς μῆνες ὅλη ἡ Κωπαῖδα ἐπαίρει τὴν ὄψη ἀπέραντου βάλτου. Ὡς τὸν Ὀκτώβρη, πού μέ τις φθινοπωριάτικες βροχές ἢ στάθμη ἀνέβαινε στὰ 94 μέτρα καὶ τὸ Μάρτη μέ Ἀπρίλη ἔφτανε στὰ 95-97 μέτρα.

Ὁ βαλτότοπος ἦταν σκεπασμένους ἀπὸ θεόκορμα καλάμια. Τόσο χοντρά πού ὁ BELLE τὰ λέει «μπαμπού», ἰνδικὸ καλάμι «πού σχηματίζουν πυκνὴ βλάστηση καὶ χρειάζεται δύναμη γίγαντα νά διαβεῖς τὸ μέρος». Οἱ γύρω κάτοικοι τὰ καλάμια τὰ χρησιμοποιοῦσαν νά φιάχνουν καὶ νά σκεπάζουν τὰ καλύβια τους τις «καλαμοκαλύβες».

Ἀνάμεσα Ἀλιάρτου καὶ Λειβαδιᾶς ὑπάρχει θέση πού ἀκόμα ἔχει τ' ὄνομα Καλάμια.

Ἦταν τόσο καλῆς ποιότητος τὰ καλάμια πού οἱ ἀρχαῖοι ἀπὸ κείνα κόβανε καὶ φιάχνανε τοὺς αὐλοὺς τους. Ἀκόμα κι αὐτὸς ὁ τραγοπόδαρος Πάνας. Γιὰ τοῦτο οἱ Βοιωτοὶ εἶχαν βιοτεχνία τοὺς αὐλοὺς καὶ λάτρευαν τὴ Βομβυλία Ἀθηνᾶ.

Ὀλόγυρα στὶς ἄκρες τοῦ βάλτου, τὰ τελευταῖα χρόνια ὀρθώνονταν λευκές κι ιτιές «ὑψηλαί, ἰσχναί, μονόκλαδοι ὡς ἱστοὶ πλοίων».

Τὰ βαλτονέρια αὐτὰ σὲ μιά ἀκτίνα 25-30 χιλιόμετρα γίνονται ἀφορμὴ ἐλονοσίας.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποστράγγισή οἱ κάτοικοι ὑπόφεραν ἀπ' τοὺς ἐλώδεις πυρετοὺς «θέρμες» ὅπως τοὺς λέγαν.

Πιό πολύ κατά τούς μήνες 'Ιούλιο μέ Σεπτέμβρη. 'Η έλονοσία άφάνιζε τά παιδιά και γινόταν γιά τούς έφήβους αίτια Μεσογειακής άναίμιας. Γι' αυτό άπ' τόν έρεθισμό τής σπληνας, τούς καμπύσους οί βουνησοί τούς λέγαν «μπακανιάρηδες» και «σπληνάρηδες».

Στίς 20 του Σεπτέμβρη στά 1852, όταν φτάνει ό Παπαγεωργίου στην Κωπαΐδα γράφει: «αί μή βραχώδεις άκται τής Κωπαΐδος πλήρεις χαιουσών όγκοδών και άηδών κατά τε τήν όσιν και γεϋσιν άχυβάδων, ζωσών και μή, εξέπεμπον όσμήν, ήτις μοί έλεγεν: 'Εγώ ειμί ό πυρετός. Καλώς ήλθες.».

Κι ό ίδιος δέν μόπορεσε νά ξεφύγει άπ' τήν έλονοσία και «πολλάκις έχόρρευσεν υπό τήν στέγην τής φιλοξενωτάτης μονής του 'Ορχομενου, παινιζόντων των όδόντων του».

Κι ό διπλωμάτης BELLE κατά τό πέραςμά του άπ' τήν Κωπαΐδα στά 1861, άναφέρει σχετικά μέ τήν έλονοσία: «'Ο πυρετός βασιλεύει επιδημικά σ' όλη τήν 'Ελλάδα μέ ξεχωριστή θραύση στά περιχωρα του βάλτου και στις λίμνες. Γύρω άπ' τή λίμνη Κωπαΐδα, ό πυρετός άποδεκατίζει τόν πληθυσμό. Στά τέσσερα παιδιά τά τρία πεθαίνουν άπ' τήν έλονοσία κι αυτά πού μένουν σέρνονται μίζερα και κακομοριασμένα σ' όλη τή ζωή. Τά βλέπει κανείς νά ήλιάζουν άτά παγωμένα μέλη τους στον ήλιο μέ μάτια βαθουλωμένα, μέ χρώμα βαθυγάλαζο, μέ κοιλία φουσκωμένη και τά νύχια μελανά άπ' τό φαρμάκι. Οί πιό ώραιες έπαρχίες του βασιλείου έχουν γίνει έτσι άκατοικητες, άπ' τό μόλυσμα πού ξεπηδάει άπ' τίς άγονες και πλημμυρισμένες έκτάσεις...».

Και πιό κάτω τουτα. «Μή ζητάτε νά

βρήτε σχολεία, στοιχειώδη παιδεία, θέληση γιά μάθηση. 'Η κατά καιρούς έλονοσία, πριν άκόμα σκοτώσει τό κορμί έχει σβήσει τήν ψυχή κι ή άναίμια του έγκεφαλου είναι ή θλιβερή μοίρα αυτών πού ύποφέρουν άπό έλονοσία». Δέν είναι ύπερβολικά τά λόγια του 'Ηταν ή άλήθεια.

Μās περιγράφει και κάποιον πού ύπόφερε άπό έλονοσία.

«Εΐδαμε καθισμένον στο κατώφλι ένα δύστυχο, αδύνατο, κιτρινάρη και τσακισμένο. Σήκωσε μέ κόπο τό κεφάλι του κι έβγαλε άναστεναγμό, χωρίς νά μιλήσει και νά κουνηθεί... 'Εδω κι ένα μήνα τόν τρώει ό πυρετός και προτιμάει νά είναι όλη τή μέρα ξαπλωμένος παρά νά πλαγιάζει στο σπικικό του. Δέν του δίνουν άλλο φάρμακο έξόν άπό ένα ζεστό άπό φύλλα πού μοιάζουν σαν του πουρναριου, πού έχουν φαίνεται άντιπυρετική δύναμη».

'Η περιμετρος τής λίμνης ήταν περι τά 120 χιλιομετρα κι ή επιφάνεια κάπου 257 χιλιάδες στρέμματα. Μπορεί άρχικά νά ήταν πιό μεγάλη μά θά έπαθε κατά καιρούς έπιχώσεις.

Παλιά πιστευαν ότι άπ' τά κατάβαθα τής γής άνέβρουζε νερό και γέμιζε τή λίμνη. Δέν ήταν όμως σωστό. Γιατί κοντά σ' άλλα, ή λίμνη ήταν πιό ψηλά άπ' τή θάλασσα 95-97 μέτρα.

'Ο Στράβωνας τήν άναφέρει «άμφιβιον φύσιν» γιατί τό χειμώνα ήταν γεμάτη και τό καλοκαιρι ξερή. 'Εξόν άπ' τήν περιοχή τής Τοπόλιας πού είχε πάντα νερό. Κι ό Πausανίας μάς λέει πώς ή Κωπαΐδα πού σκεπάζει τή χώρα του 'Ορχομενου, κατά τό χειμώνα ό νοτιās άνεβάζει τή στάθμη του νερου. 'Ο δέ Θεόφραστος κι ό Πλίνιος ιστοράνε ότι κατά καιρούς και κάποτε, κάθε έννια χρόνια ή ύδροστάθμη άνε-

20

Ψάρεμα στις θδέλλες στην Κωπαΐδα 1862.

βαίνει υπερβολικά.

Ἡ Κωπαΐδα ἦταν ποταμολίμνη. Τὴ γέμιζαν μερικά ποτάμια. Ὁ Κηφισός, ἡ Ἐρκυνα πού ξεκινουῖσε ἀπ' τὴ Λειβαδιά μὲ τίς πηγές τῆς Λήθης καὶ Μνημοσύνης, ὁ Φάλαρος, ὁ Κωράλιος, ὁ Ἰσόμαντος ἢ Ὀπλίης πού χύνονται μέσα στό Φάλαρο, ὁ Τρίτων, ὁ Ὁκαλίης, ὁ Λόφης, ὁ Περμησσός, ὁ Ὀλμιός κι ὁ Μώριος πού ἀναβλύζει ἀπ' τό Θούριο. Κι ἄλλοι ξεροπόταμοι πού τό χειμώνα κατέβαζαν νερά ἀπ' τόν Ἐλικώνα καί τούς γύρα λόφους.

Ἀπ' τόν Γκίνη ἀναφέρεται ὅτι: «Πάντα τὰ ρεύματα ταῦτα ἐτροφοδοτοῦν τὴν λίμνην, διὰ ποσότητος ὕδατος ὑπερμέτρως κατὰ τὰς ἐποχὰς μεταβλητῶς. Ἐν θέρει τό σύνολον τῆς

παροχῆς δέν ὑπερβαίνει τὰ 4 κ.μ. Κατὰ τὰς συνήθεις πλημμύρας τὰ κυριώτερα ρεύματα ἀποδίδουσι 156 κ.μ. κατὰ τὰς μεγάλας δέ πλημμύρας ἡ ὕδατοπαροχὴ των αὐτῆ φθάνει τὰ 270 κ.μ.».

Ὁ πιό μέγας ὁ Κηφισός, καί γι' αὐτό ὁ Ὅμηρος τόν ὀνομάζει: «Λίμνη κεκλιμένος Κηφισίδι». Κι ὁ Πausanias γράφει: «Ἐξ Ἀκραφνίου δέ ἰόντι εὐθείαν ἐπὶ λίμνην τὴν Κηφισίδα ἡ δὲ Κωπαΐδα ὀνομάζουσι τὴν αὐτήν».

Ὁ Κηφισός πηγάζει ἀπ' τὴ Λιλαία (Κάτω Ἀγόριανη, Φωκίδα) κυλάει μέσα στόν κάμπο τῆς Ἐλάτειας, δέχεται στήν ὄχθη τό ποτάμι τοῦ Ἄσσο, καί μπαίνει στή Βοιωτία νά ξεχυθεῖ ὀλόκληρος στήν Κωπαΐδα.

Όσο γιά τόν Κωράλιο (καί Κονάριό) μέ τόν καιρό ἔχασε τό ποιητικό του ὄνομα καί λεγόταν Πόντζα.

Στά 1894 ὁ Ἐμμιανουήλ Λυκοῦδης, μέ τό ψευδώνυμο Φαίσιξ, ἀφοῦ ἐπισκέφθηκε κι ἐξέτασε τήν Κωπαΐδα, δημοσίευσε σειρά ἀρθρων πού εἶναι σωστές μελέτες ἐξαντλητικές. Μερικά ἀποσπάσματα θά δανειστῶ.

Γιά τόν Κωράλιο γράφει:

« Ὁ Κωράλιος εἶναι μιά ρυπαρά, μιά βορβορώδης σοῦδα, μέ γυμνάς καί ἀηδεῖς ὡς κεφαλή ψωριῶντος, τάς ὄχθας. Ἐνίοτε ἐκ τῶν θολῶν ὑδάτων του ἀναδύνονται νωχελῶς καί προσηλιάζονται ἐπί τῶν ὄχθῶν του πότε μέν δυσειδεῖς βάτραχοι, μέ κοιλίας τυμπανιαίας, ὡς ἂν τοὺς ἐπροίκισε μέ ἥπατιδα ὑπερβολική χρῆσις τῆς κινήσης πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐλειογενῶν πυρετῶν τῆς Κωπαΐδος, πότε δέ κατὰ ἑκατοντάδας ρυπαραὶ χελῶναι ἀποστάζουσαι πολτώδη πηλόν ἀπό τοῦ μελανοῦ κελύφους των, αἱ ὁποῖαι ἀφοῦ σᾶς προσβλέψουν ἐφ' ἱκανόν ἡλιθίως, προβάλλουσαι τήν γραῶδη κεφαλὴν των, βυθίζονται ἔπειτα εἰς τό πολυύμνητον Κοράλιον».

Κι ἓνα ἄλλο ποτάμι ἀκόμα ἔδινε τῆ συντροπή του γιά τό γέμισμα τῆς λίμνης. Αὐτό πού ἀναβρῦζει ἀπ' τὰ ριζὰ τοῦ Ἵγανθειοῦ. Εἶναι ὁ Μέλας ποταμός. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Πausanias τό μοναδικό ποτάμι στήν Ἑλλάδα πού ἦταν πλωτό καί πλημμύριζε σάν τό Νεῖλο. «Πολύς καί πλώϊμος ἐν πηγαῖς μόνος τῶν Ἑλληνικῶν ποταμῶν. Αὐξόμενος δέ ὑπό τροπᾶς θερινᾶς ὡσπερ Νεῖλος καί φέρων ὄμοια τοῖς ἐκεῖ τά φυόμενα, πλὴν ἄκαρπα καί ἀναυξή».

Μόλις πῆρε ὕστερα τ' ὄνομα Μαυροπόταμος καί νά τί γράφει γι' αὐτόν ὁ Λυκοῦδης:

« Ἐνεκα τοῦ ὀνόματός του, ἄς μή τόν ὑποβιάσει ἡ φαντασία σας, ἄς μή καταχράνη τά κατάργουρα νερά του. Εἶναι πράγματι μέλας καί βλέποντες αὐτόν σιωπηλόν, διολισθαίνοντα ἀσφορητῆ διά μέσου τῶν πυκνῶν χόρτων δι ὁποῖοι ἐπιστέφουν καί ἡμικαλύπτουν τάς ὄχθας του, νομίζετε πράγματι ὅτι ποταμός ἐκ μελάνης διολισθαίνει ἐνώπιον ἡμῶν. Ἀλλά τό ὄπτικόν τοῦτο φαινόμενον προέρχεται ἐκ τῶν πυκνῶν ἐνύδρων φυτῶν, τά ὁποῖα καλύπτουν τόν πυθμένα τῆς κοίτης του καί ὑποστρώνουν ὑπό τά ὑδάτα του ἐν FONDO πρασινομέλαν. Εἶναι σκοτεινός, στυγνός καί μελαγχολικός ὡς τό ὄνομά του, εἰς ἄκρον δέ ὕπουλος. Ὅταν ὑπερκύπτετε ἐπ' αὐτοῦ δέν δύνασθε νά πιστεῦσετε ὅτι τρία ἕως πέντε μέτρα εἶναι τό σύνθηρες αὐτοῦ βάθος, ὅτι κάτωθεν τῶν ὄχθῶν αὐτοῦ πολλοῦ ὑπεσκαμμένη διαπλατύνεται ἡ κοίτη του. Λάθε βιώσας εἶναι τό ἐμβλημα του, καί πολλοὺς ἀπροσέκτους ἥπατισε πολλάκις· καί πολλῶν καί ἀνθρώπων καί ὑποζυγίων τά πτώματα παρέσυρε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τήν μεγάλην καταβόθραν. Ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ τούτου κατέφυγον καί περιωρίσθησαν σήμερον οἱ τόσης ἀπολαύοντες φήμης ἐγχείεις τῆς Κωπαΐδος, οἱ συγκινήσαντες καί συγκινούντες πάντοτε τοὺς γαστριμάργους, καί εἰς τοὺς ὁποίους καί αὐτός ὁ Pausanias, ὁ ἀρχαιότερος τῶν Μπέντεκερ, χαρίζων ὀλην αὐτοῦ τήν ἀδιαφορίαν πρὸς τοὺς ἰχθύς τῆς Κωπαΐδος (πολύ δικαίως καί κατ' ἐμέ) ἔκρινε καθῆκον του νά ἀφιερῶση δυο εὐφήμους γραμμάς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Ἑλλάδος».

Στήν περιοχή τῆς λίμνης εἶχε περιτίς πενήντα σπηλιές, χάσματα, φαράγγια, βάραθρα μέ τ' ὄνομα Καταβό-

θρες. Τίς κυριώτερες καταβόθρες ὑπολόγιζαν περί τίς εικοσιπρῆεις. Ἦταν οἱ θεόχρηστοι ὑπόγειοι ἀγωγοί τῆς Κωπαΐδας. Βάραθρα κατατρυπημένα ἀπό σχισμάδες ἀφαντες καί μεγάλες τρύπες. Ἦταν οἱ «ἀσφαλιτικές δικλεῖδες» τῆς λίμνης, νά φεύγει τό νερό ὅταν ξεπερνοῦσε ὠρισμένο ὕψος. Αὐτές ἀποτραβοῦσαν τά νερά πού περισσεύαν. Ἀλλιώτικα θά πλημμύριζε ὀλάκερη ἡ Βοιωτία κι ἡ Λοκρίδα. Στά 1805 τά Χριστοῦγεννα πού πέρασε ἀπ' τήν Κωπαΐδα ὁ ἐγγλέζος συνταγματάρχης W. LEAKE ἀναφέρει πῶς τό ποτάμι πού ἔτρεχε μέσα στή Μεγάλη Καταβόθρα ἦταν 9,5 μέτρα φάρδος καί 1,5 βάθος!

Μερικοὶ ἰσχυρίζονται πῶς στά ἐγκατα τῆς γῆς οἱ καταβόθρες ἐνώνονταν καί γίνονταν ἓνα. Ἄλλες ἀπ' αὐτές καταπίνανε τά νερά καί χάνονταν στά τριόβαθα τῆς γῆς καί ἄλλες τά ξεχύνανε στόν Εὐβοϊκό, στή θέση Σκορπονέρια ὡς τ' Ἀλυμρά τῆς Τραγάνας. Ὑπάρχουν σημεῖα στά Σκορπονέρια πού βγάζουν κάμποσο νερό γλυφό. Τῆ θέση Σκορπονέρια ὁ Μελέτιος τήν ἀναφέρει «Σκριπονέρι» ὅτι ξεχύνονται τά νερά τοῦ χωριοῦ Σκριποῦς (Ὁρχομενοῦ)⁶.

Γιά τίς καταβόθρες ὁ Παπαγεωργίου δανείζεται τά ὄσα γράφει γενικά ἐγγλέζος ἀρχαιολόγος. Τά ἀντιγράφω:

«Τά σπήλαια ταῦτα ἡ βέρεθρα ὁ γαιολόγος Ἀγγλος K. BOUKLAND ἀνεκάλυψε ὅτι πεπληρωμένα εἶναι ἐξ ἀπολιθωμένων ὀστέων μαστοφόρων ζῶων, καί ὅτι αἱ ἀπολιθώσεις αὐται εἰσὶ κεκαλυμμένοι ἐξ ἰλύος, ἄμμου, χαλίκων καί μάλιστα ἐκ σταλακτιπῶν, καί τούτου ἐνεκα τά ἀποκαλοῦν σπήλαια ὀστέων (CAVERNES A OSSEMENS) ἐπειδὴ δέ τά ὀστέα ταῦτα εὐρίσκονται

φύρδιιν, ἐξάγουν τό συμπέρασμα ὅτι ἐκ τῶν ὑδάτων ταῦτα μετηνέχθησαν ἄλλοι δέ πάλιν λέγουν, ὅτι τά βέρεθρα ταῦτα ἐχρησίμευον, ὅπως καί νῦν, ὡς καταφύγια τῶν σαρκοφάγων ζῶων, ἀτινα μετέφερον ἐκεῖ τήν ἐκ χορτοφάγων ζῶων συνισταμένην τροφήν των».

Καί γι' αὐτές σχετικά, ὁ Γκίνης ἀναφέρει:

«Αἱ καταβόθραι αὐται ὑπῆρξαν τό μόνον μέσον φυσικῆς τῶν ὑδάτων τῆς Κωπαΐδος ἀποχετεύσεως... Ἡ ὄψις τῶν Καταβοθρῶν εἶναι πανταχοῦ περίπου ἡ αὐτή. Τά στόμιά των ἔχουσι σχῆμα σπηλαιοῦ κατά τό μᾶλλον καί ἦττον στρογγύλον, στενουμένου ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἴν' ἀπολήξη εἰς μίαν ἡ περισσοτέρας σχισμάδας ἐν αἷς ἐξαφανίζονται τά ὕδατα. Τά στόμια ταῦτα εἰσὶ κατά τό μᾶλλον καί ἦττον περιφραγμένα ὑπό λίθων καί καταπτώσεων. Τό ὕδωρ διὰ τῆς ταχύτητός του καί τῆς τριβῆς τῆς παρασυρομένης ἄμμου, διατηρεῖ στάθεράν τήν δίοδον... Ἄλλαι καταβόθραι συγκοινωνοῦσαι μετὰ τῆς Ὑλικῆς, ἐκβάλλουσαι ἐπὶ τῆς ὄχθης ἢ ὑπό τήν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης ταύτης... Τό σύνολον πασῶν τῶν ὑπογείων τούτων συγκοινωνιῶν ἀπεκαθίστα ἐκτεταμένον ρεῦμα ἀπό τῆς λίμνης Κωπαΐδος πρὸς τήν θάλασσαν.⁷

✓ Ἀπ' τίς καταβόθρες τῆς Κωπαΐδας καταγράφω τίς δώδεκα πιο μεγάλες, ὄσες ὁ ἀρχαιολόγος Κυριακὸς Πιπτάκης σημείωσε μέ τά σύγχρονά τους ὀνόματα: Ἡ Μεγάλη Καταβόθρα πού τό ἄνοιγμά της εἶχε περί τά 20 μέτρα ὕψος καί πλάτος 13 μέτρα. Ἡ Μπίνια πού προχωροῦσε 150 μέτρα κι ὕστερα τό ἄνοιγμά της χωριζόταν σ' ἄλλα μικρότερα. Τοῦ Μετοchioῦ ἀρκετά εὐρύχωρη κι αὐτή. Τοῦ Παλιόμυλου, τῆς

Τοπόλιας, του Στροβικιοῦ, τῆς Πέτρας, του Μωλαϊκοῦ τῆς Δαύλειας ἀρκετά πλατιά, του Ἄϊ Βλάση καί τῆς Καρδίτσας.

Στὴν Κωπαῖδα βρίσκονται δυὸ λίμνες. Ἡ Ὑλικὴ ἢ Λικέρι. Τὴ χωρίζει ἀπ' τὴ λίμνη τῆς Κωπαΐδας τὸ βουνὸ Φοινίκιο.

Ἡ ἄλλη εἶναι ἡ Παραλίμνη ἢ Οὐγγρα, στὴν ἀρχαιότητα γνωστὴ μὲ τ' ὄνομα Ἄρμα. Τὴ λέγαν καί Σέγκαινα (βουλιαγμένο χωριό).

Πρὶν χρησιμοποιήσουν τὴν Ὑλικὴ γιὰ τὴν ὑδρευση τῆς πρωτεύουσας, τὸ βάθος τῆς ἔφτανε στὰ 7 ἢ 8 καὶ καμιά φορά 10 μέτρα.

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ὑλικῆς εἶναι 10-12 χιλιάδες στρέμματα. Οἱ ὄχθοι τῆς βορειοδυτικὰ χαμηλώνουν καὶ κάνουν τὸ μικρὸ κάμπο τῆς Σέγκαινας, περὶ τὰ 1500 στρέμματα. Ἡ Ὑλικὴ γεμίζει ἀπ' τὸ ρέμα Καναβοῦρι καὶ τοῦ Ἰωμενοῦ ποῦ ἔρχονται ἀπ' τὸν κάμπο τῆς Θήβας. Τίς πιὸ πολλές φορές τὸ καλοκαίρι γίνονται ξερορέματα, μὰ τὸ χειμῶνα κατεβάζουν ἀρκετὸ νερὸ καὶ κάποτε κάνουν καὶ πλημμύρες. Σάν φυσάει νοτιᾶς (ὁ Μέγας τῆς Λειβαδιᾶς) σηκώνει κύματα ὡς ἓνα μέτρο.

Ἡ Παραλίμνη ἔχει μᾶκρος 8 χιλιομέτρα καὶ πλάτος 1. Καμιά φορά πλημμυρίζει γιατί ἡ στάθμη τῆς ἀνεβαίνει στὰ 11 μέτρα. Εἶναι κατὰ 33 μέτρα πιὸ χαμηλὴ ἀπ' τὴν Ὑλικὴ.

Οἱ δυὸ λίμνες χωρίζονται ἀπ' τὴν λοφοσειρὰ τῆς Οὐγγάρας καὶ τοῦ Μουρικοῦ.

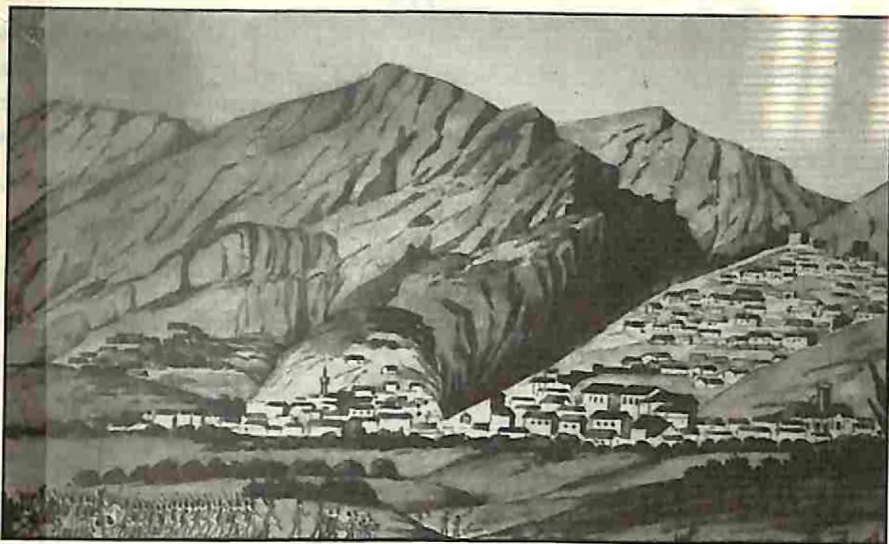
✓ Γιὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἔχουμε μερικές πληροφορίες ἀπὸ Εὐρωπαϊοὺς σχετικὲς μὲ τὴν Κωπαῖδα. Θὰ περιοριστῶ σὲ δυὸ, ποὺ εἶναι κι οἱ πιὸ ἐνδιαφέρουσες.

Ὁ ΡΟΥΚΕΒΙΛΛΕ(1805) γράφει:

«Αὐτὸς ὁ ἀπέραντος βάλτος τὸ καλοκαίρι εἶναι σχεδὸν στεγνός κι οἱ καλαμιές ἀνάμεσα σὲ χωράφια μὲ καλαμπόκι καὶ ρύζι τὸν κάνουν νὰ φαίνεται σάν καταπράσινο λειβάδι. Ὅμως στὸν καιρὸ τῶν βροχῶν ποῦ ἔρχονται τὸ χειμῶνα, σχηματίζονται πολλοὶ ἀξιόλογοι βαλτότοποι, χωρισμένοι ἀπ' τίς καλλιεργημένες ἐκτάσεις ἀπ' τίς ὁποῖες ξεπετιοῦνται πολλὰ χωριά. Τότε οἱ χωριάτες φαίνονται φοβισμένοι γιατί ἂν θέλουν νὰ γλυτώσουν, θὰ πρέπει νὰ φύγουν μόλις τὰ νερά ξεπεράσουν τὸ συνηθισμένο ἀνέβασμά τους. Εἶναι εὐκολο νὰ προβλέψουν αὐτὸ τὸν κατακλυσμὸ. Ὅταν ὁμως τὰ χιόνια τοῦ Ἐλικῶνα, τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Οἴτης λιύσουν ἀξαφνα μὲ μιᾶς, δέν εἶναι σπάνιο νὰ δεῖς τὰ μικροχωριά νὰ σκεπάζονται ἀπ' τὸ νερὸ, τὰ κοπάδια νὰ πνίγονται, τὰ σπαρτὰ καὶ τὰ ἀμπέλια νὰ χάνωνται. Βέβαια ὅσοι κάθονται κεῖ γύρα στίς ὄχτες ἔχουν κάνει δρόμους γιὰ χειμῶνα καὶ καλοκαίρι κι εἶσι σιγουρεύουν τίς συγκοινωνίες τους. Ὅταν οἱ δρόμοι δέν εἶναι περαστικοί, χρησιμοποιοῦν «μονόξυλα» βάρκες σκαμένες σὲ κορμούς δέντρου, γιὰ νὰ βοηθᾶνε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ὅταν ὁ κίνδυνος εἶναι βέβαιος.

Κι ὁ γεωγράφος DEPPING (1820) ἀναφέρει αὐτὰ.

«Περιτριγυρισμένη ἀπὸ μεγάλους βράχους καὶ μισοκαλλιεργημένους λόφους, ποῦ πίσω τους ὀρθώνονται τὰ βουνὰ τῆς Φωκίδας μὲ τὰ τόσα χρώματά τους, ἡ Κωπαῖδα παρουσιάζει μιὰ ὄψη πολὺ εὐχάριστη. Εἶναι ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ χαρούμενα τοπία τῆς Βοιωτίας. Τὸ καλοκαίρι τὰ καλάμια τῆ σκεπάζουν ὀλόκληρη. Οἱ χωριάτες κόβουν τὰ κα

Ἡ Λειβαδιά στό 1833.

λάμια γιά νά τά βάλουν σκεπή στά καλύβια τους. Γεράκια τοῦ βάλτου κι ἄλλα πουλιά φτεροκοπᾶνε ἀδιάκοπα πάνω σ' αὐτό τόν ὑγρό κάμπο, ἐνῶ τά ὄρνια πετᾶνε πάνω στά βουνά πού τήν κλείνουν ἀπ' τό βασιλεμα».

Ὅπως βλέπουμε ἡ Ἀκροκωπαῖδα ἦταν γεμάτη ἀπό ρυζοφυτεῖες. Αὐτό ὅμως ἦταν ἀφορμή κειμέσα νά φωλιάζουν καί νά μεγαλώνουν κατά δισεκατομμύρια τά κουνούπια, πού σκορπούσαν τήν ἐλονοσία. Μέ τήν ἀποξήρανση σταμάτησε ἡ ρυζοσορᾶ.

Στήν Ἀκρολίμνη σπέρνανε καί καλαμπόκι πού ἡ καρπερή γῆ τά γιγάντωνε. Τόσο ψηλά πού ἀκόμα καί καβαλάρης νά διάβαινε ἦταν ἀφαντος.

Ἀμπέλια τότε δέν τοὺς ἀφήνανε οἱ Τοῦρκοι νά φυτέψουν. Τοῦτο γιά νά μὴν πίνουν κρασί καί μεθοκοπᾶνε οἱ

Ὅσμανλῆδες καί παραβαίνουν τό Κοράνι πού τοὺς ἀπαγόρευε τό οἰνόπνευμα.

Στήν Κωπαῖδα γίνανε δυό ἱστορικές μάχες. Ἡ μιά στίς 15 Μαρτίου 1311.

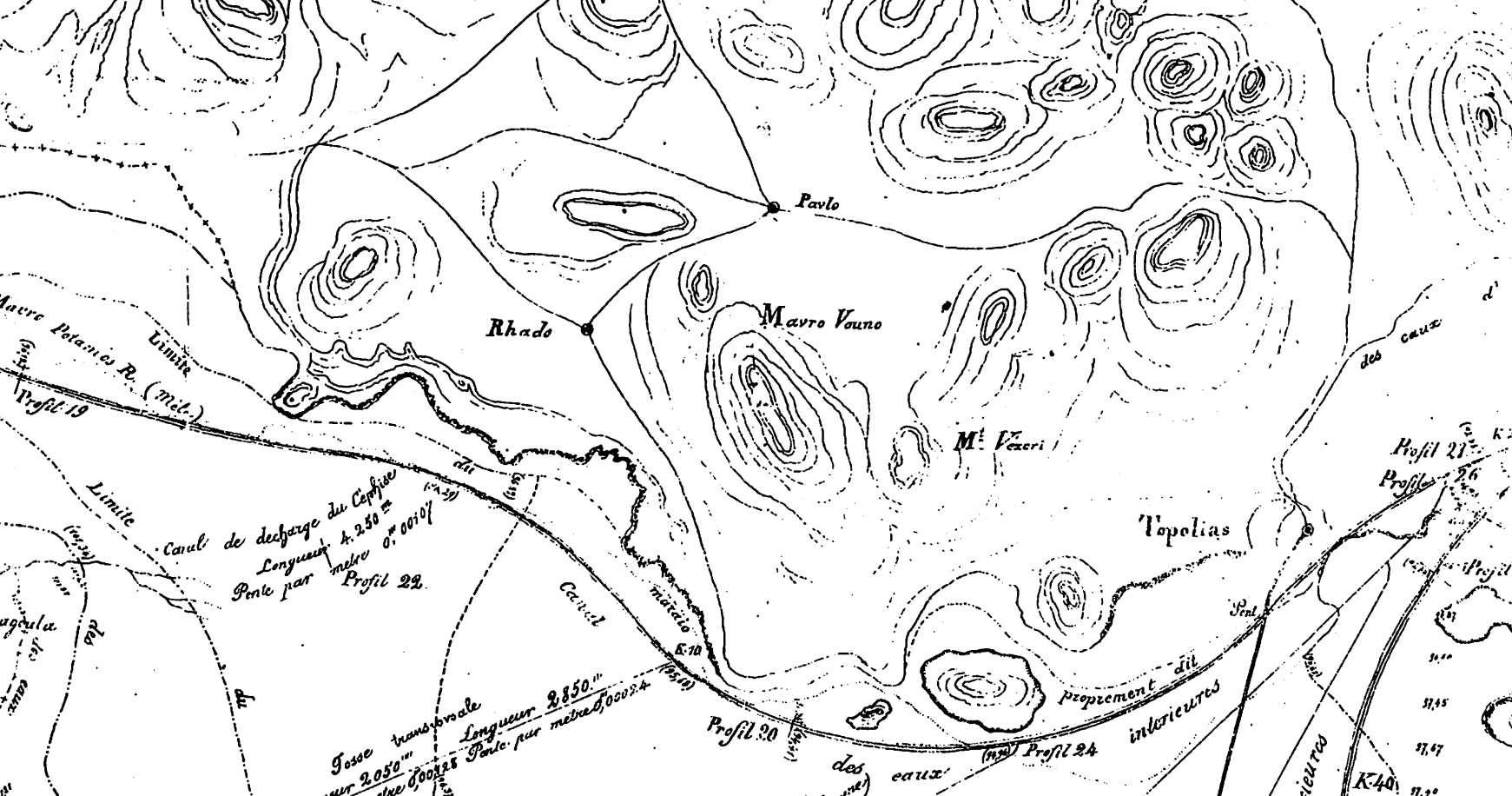
✓ Κατά τό Χρονικό τοῦ Μορέως:

«Ὁ πόλεμος ἐγένετο ἡμέρα γάρ Δευτέρα

στά δεκαπέντε τοῦ μηνός ὄπερ τόν λέγουν Μάρτιον...κλπ)

Ὁ δούκας τῆς Ἀθήνας Βάλτερ ντέ Μπριέν, θέλησε νά σταματήσει καί ν' ἀποδιώξει «τίς ὀρδέες» τῶν Καταλάνων πού κατηφόριζαν πρὸς τήν Ἀττική. Διάλεξε τόπο νά τοὺς πολεμήσει τήν Κωπαῖδα.

Σύναξε ὁ Βάλτερ ντέ Μπριέν ὅλους τοὺς Γάλλους ἰππότες, κάπου ἑφτακόσιους πού κατά τό MILLER «ἔφερναν χρυσᾶ σπηροῦνια» κι ἀκριβές

Rhado

Pavlo

Mavro Vouno

M. Vazari

Topolias

Avre Potamos R. (Mét.)
Limite
Profil 19

Caul de discharge du Caprice
Longueur 4.250"
Pente par mètre 0,00017
Profil 22

Fosse transversale
Longueur 2850"
Largeur 2050"
Pente par mètre 0,00024
Profil 20

Profil 20

Profil 21
Profil 26

Profil 24
Profil 27
Profil 28
Profil 29
Profil 30
Profil 31
Profil 32
Profil 33
Profil 34
Profil 35
Profil 36
Profil 37
Profil 38
Profil 39
Profil 40
Profil 41
Profil 42
Profil 43
Profil 44
Profil 45
Profil 46
Profil 47
Profil 48
Profil 49
Profil 50
Profil 51
Profil 52
Profil 53
Profil 54
Profil 55
Profil 56
Profil 57
Profil 58
Profil 59
Profil 60
Profil 61
Profil 62
Profil 63
Profil 64
Profil 65
Profil 66
Profil 67
Profil 68
Profil 69
Profil 70
Profil 71
Profil 72
Profil 73
Profil 74
Profil 75
Profil 76
Profil 77
Profil 78
Profil 79
Profil 80
Profil 81
Profil 82
Profil 83
Profil 84
Profil 85
Profil 86
Profil 87
Profil 88
Profil 89
Profil 90
Profil 91
Profil 92
Profil 93
Profil 94
Profil 95
Profil 96
Profil 97
Profil 98
Profil 99
Profil 100

K40

πανοπλίες με άναριθμητο στρατό. Πάνω από έξη χιλιάδες ίππικό και τρείς χιλιάδες πεζούς.

Αντιγράφω τόν Έγγλέζο ιστορικό MILLER: «Ποτέ δέν είδε ή Φραγκοκρατούμενη Έλλάδα θέαμα πίο μεγάλοπρεπο από κείνο πού έδειχνε ό όμοιος μέ Άρη δούκας κι οι πάνοπλοι πολεμιστές του, τό άνθος τών ίπποτών τής Δύσης πού ή σημαία μέ τό λιοντάρι τών Μπριέν κυμάτιζε πάνω άπ' τά κεφάλια τους. Άλλά πριν τ' άλογα φτάσουν στη μέση τής πεδιάδας βυθίστηκαν όλα, άνύποπα στό τέλμα. Από τό βάρος τους και τήν όρμήν τής έφόδου, τά πόδια τους βυθίζονταν όλοένα και περισσότερο στό τέλμα, ένώ οι κραυγές «Άραγωνία! Άραγωνία!» τών Καταλώνων μεγάλωναν τόν τρόμο τους. Μερικά κυλιόνταν μέ τούς πανόπλους ίππείς στόν πηλό. Άλλα πούχαν κολλησει στέρα μες στό τέλμα στέκοταν άκίνητα σάν νάταν άγάλματα. «Σχετικά μ' αυτά γράφει ό Νικηφόρος Γρηγοράς. «Οί μέν άμα τοίς ίππεύσιν έκυλιόντο κατά του πηλού, οι δέ τούς ίππέας άποσβαλόντες πλημμελώς έφέροντο κατά του πεδίου τούς πόδας συγκαταχώσαντες άφ' ενός ίσαντο, καθάπερ, άνδριάντας τούς έπιβάτας άνέχοντες.

«Οί Καταλάνοι καταπονούσαν τούς άπελπισμένους ίππείς μέ τά βέλη πού έπεφταν όπως τό χαλάζι... Άλλά παρά τό δύσκολο τής θέσης τους οι Φράγκοι άγωνίζονταν γενναία κι ό άγώνας κράτησε ως τό τέλος. Τόσο μεγάλη ήταν ή σφαγή πού άν πιστέψουμε τόν Καταλάνο χρονογράφο περισσότεροι από είκοσι χιλιάδες πεζοί κι άλλοι έφτακόσιοι Φράγκοι ίππότες βρήκαν τό θάνατο αυτή τή μέρα... Άλλά ή μοιραία ήμέρα

του Κηφισού κατάστρεψε μ' ένα χτύπημα τούς εύγενείς ίππότες τής Φράγκικης Έλλάδος. Σχεδόν όλοι οι άρχηγοί τής χώρας, σχεδόν όλοι οι άπόγονοι τών παλαιών οικογενειών τής Κατάκτησης βρήκαν τό θάνατο στό Βοιωτικό τέλμα. Ο Δούκας τής Άθήνας σκοτώθηκε και τό κεφάλι του πού χωρίστηκε από τό σώμα του μ' ένα καταλάνικο μαχαίρι, μεταφέρθηκε μετά από πολλά χρόνια μέ μία νεκρική γαλέρα στό Βρίνδισι κι από εκεί στό LECCE μέ πομπή όπου θάφτηκε κάτω από ένα μαρμάρινο μνημείο στην έκκλησιά του STA CROCE (Παναγίου Σταυρού)... Δέν ήταν σπάνια ρητορική ύπερβολή όταν ό Θεόδουλος ό ρήτορας έγραφε πώς τέτοια ήταν ή καταστροφή, ώστε ούτε πυρφόρος δέν έζησε για ν' αναγγείλει τό γεγονός».

Άπ' τούς Φράγκους ίππότες στη σφαγή τής Κωπαίδας γλύτωσαν μονάχα τρείς. Ο Βονιφάτιος ντά Βερώνα, ό Ρογήρος Ντελώρ κι ό Αντώνιος ντέ Φλάμα, αυθέντης τής Καρδίτσας (Άκραφνιο).

Κατά τήν μάχη έκανε τάμα στόν Άϊ Γιώργη ό ντέ Φλάμα άν γλύτωνα νά του χτίσει έκκλησιά. Και τό ξεπλήρωσε. Έχτισε στην Καρδίτσα τήν έκκλησιά του Άϊ Γιώργη, όπως μαρτυράει κι ή έπιγραφή:

«Ανηγέρθη ό θυος κε πάνσεπτος ναός του άγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου δηά σινεργείας κέ πόθου πολλού του θεοσεβεστάτου καβαλάρη μησέρ Αντώνη τέ Φλάμα. Ο δέ τέλος ήλιφεν πολλών μαρτύρων όδε τέλος εύρεν ήστωρήςα αυτής παρά Γερμανού ίερωμονάχου κε καθηγουμένου κέ Νικοδήμου ίερωμονάχου τόν αυτάδε(λ)φρον τούς άνακενήσαντα τών ήκον τουτον:

δας.

Ο ΒUCHON, πρῶτος γράφει: « Ὁ ἄρχων τῆς Χαλκίδος συμπαθῆς εἰς τοὺς Καταλανοὺς μετὰ τὴν μεγάλην μάχην καθ' ἣν ἔπεσαν οἱ φίλοι του, ἔτυχε τῆς ἀδείας νὰ ἐκτελέσῃ καθήκον εἰς ὃ οἱ μᾶλλον ἀδιάλλακτοι τῶν πολεμίων δέν θ' ἀντιτάσσοντο ποτέ. Οἱ Καταλανοὶ ἐλαφυραγῶγουν γενναίως τοὺς νεκροὺς μετὰ τὴν μάχην. Βεβαίως δέν ἔλειψαν ν' ἀφαιρέσωσι τοὺς χρυσοὺς πτερινιστήρας τῶν ἵπποτῶν καὶ τὰ πολύτιμα ὄπλα. Ἐμυντικά ὄπλα, βαναυσότερον ἐργασμένα, ἀφέθησαν ἐπὶ τοῦ βορβορώδους ἐδάφους. Αὐτὰ εἶναι τὰ ὄπλα τὰ ὁποῖα κατ' ἐμέ ὁ κύριος τῆς Χαλκίδος ἀφοῦ ἔθαψε τοὺς ἰδικούς του, συνέλεξε ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ μετέφερεν εἰς τὸ φρούριον αὐτοῦ ἐν Χαλκίδι. »

Κι ὁ ἱστορικός Σ. Λάμπρου συμπληρῶνει τὸν ΒUCHON. « Τῆς φοβερᾶς παρά τὸν Κηφισὸν καταστροφῆς δέν ἐξέλιπεν πᾶν ἱστορικὸν λείψανον. Κατ' εὐτυχῆ τῆς τύχης φορὰν διεσώθησαν ὀλίγα θραύσματα ὄπλων, εἰς θῶραξ καὶ μάλιστα πολλὰ κράνη Φράγκων μαχητῶν ἀνευρεθέντα ἐν τινι κρύπτῃ τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος ».

Ὁ Κ. Ράδος σὲ ἄρθρον του προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ πῶς τὰ εὐρήματα αὐτά, δέν εἶναι ἀπ' τῆς μάχης τῆς Κωπαίδας. Ἦκοντά σ' ἄλλα του ἐπιχειρήματα γράφει: « Ἀλλὰ πῶς ταῦτα διαπλευράσαντα τὸν Εὐριπον εὐρέθησαν ἐντὸς μιᾶς ὄπλαποθήκης τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος; »

Ἦστερα ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες βρίσκειται τώρα πιά, κατὰ τὸ Λάμπρο « ἡ πολύτιμος αὕτη συλλογὴ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας εἶναι περιφανὲς κειμήλιον τῶν χρόνων καθ' οὓς οἱ κατάφρακτοι

ἵπποται τῆς Ἑσπερίας ἐδέεποζον τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ».

Μερικὰ φράγκικα κράνη βρίσκονται ἐκτεθειμένα τώρα στὴν Α' αἰθουσα τοῦ Μουσείου.

✓ Ἄλλη ἱστορικὴ μάχη εἶναι τῆς Πέτρας, στίς 12 Σεπτεμβρίου 1829.

Ἦταν μοιρόγραφο νὰ γραφτεῖ ἐδῶ ὁ ἐπίλογος ἀπ' ἓναν ἄλλο Ὑψηλάντη, τὸ Δημήτρη, ἀπ' τὸν πρόλογο πού εἶχε κάνει τὸ Φλεβάρη τοῦ 1821 ὁ ἀρχηγὸς Ἀλέξαντρος Ὑψηλάντης γιὰ νὰ χαρίσει τὴν λευτεριά στὸ σκλαβωμένο ἔθνος μας.

Ὁ Ὀτζάκ ἀγᾶς, διοικητῆς τοῦ τούρκικοῦ στρατοῦ κι ὁ Ἀρβανίτης Ἀσλάν Μουχουρδάρης, μέ ὀχτῶ χιλιάδες στρατό, θέλησαν νὰ φύγουν τὸ πῶ γρήγορο ἀπ' τὴν Ἀττικὴ καὶ νὰ ξαναγυρίσουν στὴ Θράκη.

Ὁ δρόμος ὁμοῦ τῆς ἐπιστροφῆς στὴ Βοιωτία ἦταν δύσκολος. Γιατὶ δεξιά τὸν κλείνανε τὰ βαλτονέρια τῆς Κωπαίδας. Στὴν ἀριστερὴ πλευρᾷ ὅλες οἱ βουνοπλαγιές πού θὰ μπορούσαν οἱ Τουρκαρβανίτες νὰ ξεφύγουν ἦταν πιασμένες ἀπ' τοὺς ταμπουρωμένους Ἕλληνες.

Ὁ στρατάρχης πρίγκηπας Ὑψηλάντης εἶχε στήσει τὸ στρατηγεῖο του ψηλά σὲ μιὰ πλαγιά τοῦ Ἐλικῶνα, σὲ μὴν μοναστήρι τοῦ Ἀἰ Νικόλα. Μιά σκοπιὰ ἀπ' ὅπου βίγλιζε μπροστά του ὅλο τὸν τόπο. Πολεμιστὲς εἶχε μαζί του τὸ Σκουρτανιώτη, Διοβουνιώτη, Πανουριᾷ, Κριεζώτη, Εὐμορφόπουλο, Χατζηπέτρο κι ἄλλοὺς διαλεχτοὺς ἀγωνιστὲς. Εἶχαν ταμπουρωθεῖ σὲ διάφορες ράχες, πλαγιές καὶ πρὸς τὰ χωριά Βρασταμίτες, Σωληνάρι, Ζαγαρά, Κουτουμουλᾷ (Κορώνεια).

Ὅλες οἱ ἀπόπειρες τῶν Τούρκων νὰ διαβουῖν σπάσανε πάνω στο ἡρωικό

Κυνήγι μέσα στις καλαμιές της Κωπαΐδας . Σχεδ. E. Guilanme

6

τείχος τῶν Ρωμαίων. Νά πάρουν τὸ δρόμο, θά πέφτανε στοῦ βάλλο τῆς Κωπαΐδας καί θά πάθαιναν ὅτι οἱ Φράγκοι ἰππότες τοῦ Βάλτερ ντέ Μπριέν.

Ἀποκαμωμένοι οἱ ἀγάδες ζήτησαν ἀπ' τὸ στρατάρχη νά τοὺς ἀφήσει λεύτερους νά διαβοῦν, ἀφήνοντας λεύτερο τὸν τόπο. Καί τὴν παραμονή τοῦ Σταυροῦ στά 1829 ὑπογραφόταν ἡ λευτεριά τῆς Στερεᾶς, ἀπ' τὴν Ἀττική, Βοιωτία ὡς τὸ ποτάμι τῆς Ἀλαμάνας.

Ἔτσι ἐδῶ στὴν περιοχή κλείνει ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση.

Ἦστερ' ἀπ' τοὺς Μινύες, τὰ ἔργα γιὰ τὴν ἀποξήρανση σταμάτησαν γιὰ κάμποσους αἰῶνες.

Μεσολάβησαν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι

καί τὸ ἀδερφοφάγωμα τῶν Ἑλλήνων.

Στά χρόνια τοῦ Μέγα Ἀλέξανδρου, ὁ Ξακουστός μηχανικός Κράτης, ἀπ' τὴ Χαλκίδα ἐπιχείρησε νά τὴν ἀποξηράνει. Καθάρισε τὸ φράγμα τῆς μεγάλης καταβόθρας. Καθάρισε ἀκόμα καί μερικά ἀπ' τὰ φραγμένα πηγάδια. Ἄγνωστο ὅμως γιατί ὁ Κράτης τὰ ἔργα «ἐπαύσατο στασιασάντων τῶν Βοιωτῶν» κατὰ τὸ Στράβωνα.

Ἀναφέρεται πῶς κι οἱ Βενετοὶ προσπάθησαν, μὰ σύντομα σταμάτησαν.

Οἱ Φράγκοι κάνανε μιά γέφυρα γιὰ συγκοινωνία πού τὰ γκρεμίσματά της σώθηκαν καί φωτογραφία τους δημοσιεύει ὁ Σπ. Λάμπρου.¹²

Σῶζεται προφορική παράδοση ὅτι στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, κά-

ποιος πλούσιος αγάς τῆς Λειβαδιάς θέλησε ν' ἀποξηράνει τὴ λίμνη. Μά οὔτε τεχνικά μέσα ὑπῆρχαν τότε, οὔτε καί τόσα πολλά χρήματα εἶχε ὁ αγάς...

Ἡ Ἑλλάδα ἦταν πιά λεύτερο κράτος. Μέσα στὰ τόσα ἀναδημιουργικά ἔργα πού ξεκινούσαν νά φιάξουν, φυσικό ἦταν νά πέσει τὸ βλέμμα τους καί στὴ λίμνη τῆς Κωπαΐδας. Μιά ἀπέρανη ἔκταση γιὰ καλλιέργεια, πού τὴ σκέπαζε τὸ νερό κι ὁ βάλτος καί πού τόσο ἀνάγκη εἶχε ὁ τόπος ἀπὸ γῆ καρπερή. Καί δέ θά ἦταν μονάχα αὐτό. Μὲ τὸν καιρὸ θά ἠσύχαζε ἡ περιοχὴ ἀπ' τὴν πηγὴ τῆς φοβερῆς ἐλονοσίας πού τόσο τυραννοῦσε τὴν περιοχὴ. Λογάριαζαν τὸ νερό νά σκεπάζει τὰ βροχερά χρόνια 250 χιλιάδες στρέμματα καί στὰ ξερά 150 χιλιάδες.

Ἀπὸ εἰσήγηση πού τοῦ κάνανε οἱ ἀρμόδιοι, ὁ βασιλιάς Ὁθωνας στὰ 1834 ἀνάθεσε στὸν πατριώτη του μηχανικό ντόκτορα Κάρλο Φιέντλερ (KARL GUSTAVE FIEDLER) νά ἐξετάσει τὸ θέμα Κωπαΐδας. Σύγχρονα ἔστειλε ὁ Ὁθωνας καί τὸ Βαυαρὸ Φερχάμερ (M. FERHAMER) νά κάνει μελέτη γιὰ τὴν ἀποξήρανση. Τὸ ὑπόμνημά του ὁ Φερχάμερ τὸ ἔδωσε στὸ βασιλιά στίς 24 Ἰουνίου 1834 καί σέ μετάφραση γαλλικὴ δημοσιεύει στὸ βιβλίο του ὁ Σωβάζ.

Ἀρχίζει μὲ τὸ γνωστὸ μῦθο τῆς Κωπαΐδας γιὰ τὸ βασιλιά μὲ τοὺς δύο γιούς του. Καί τελειώνει μ' αὐτά:

«... Ἐνας ἄλλος μῦθος λέει πῶς ἡ Σφιγγα ἦρθε ἀπ' τὰ Σκορπονέρια, κάθισε πάνω σ' ἓνα βράχο, τρομερὴ πληγὴ γιὰ τὴ χώρα καί γκρέμισε ὅλους ὅσους τὴ ζύγωναν. Ἀνάφελος οἱ προσευχέες κι οἱ θυσίες τους στοὺς θεούς. Χρειαζόταν νά λύσουν τὸ αἶνιγμα. Αὐτὸ τὸ ἔκανε ὁ Οἰδίποδας. Ἡ λύση ἦταν:

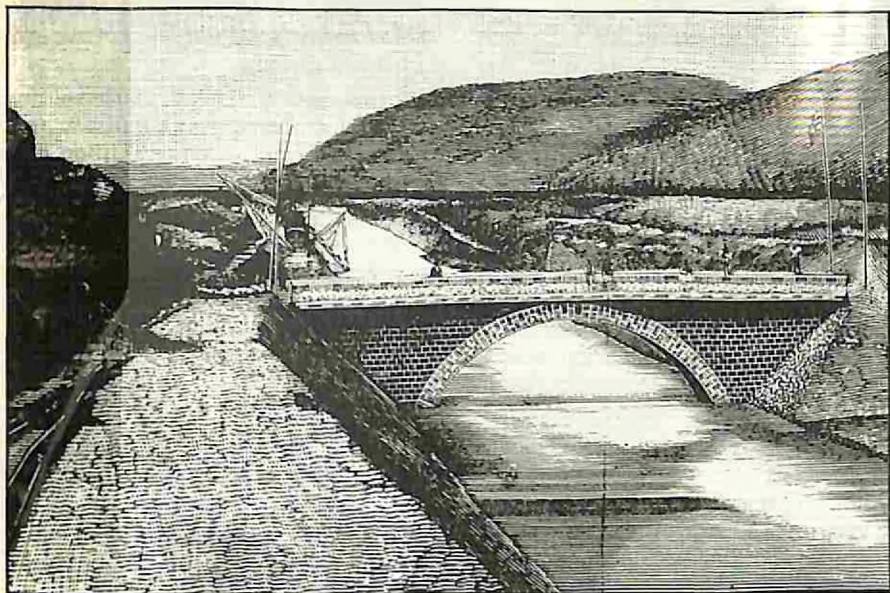
«Βοήθα τον ἑαυτὸ σου κι ὁ οὐρανὸς (ὁ Θεὸς) θά σέ βοηθήσει». Ἡ λίμνη φέτος ἀνέβηκε τόσο ψηλά, πού δέν τὸ θυμῶνται ἄλλη φορά. Φτάνει ὡς τὸ βράχο πού ἦταν ἡ Σφιγγα».

Ἀπὸ παρακίνηση τοῦ πρεσβευτῆ τότε στὸ Παρίσι, Γιάννη Κωλέτη στὰ 1844 ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν Κωπαΐδα ὁ Γάλλος δημοσιολόγος βαρῶνος Γουσταῦος ντ' Ἐστάλ (EICHTHAL). Εἶχε τραπεζικό οἶκο κι ἔκανε διάφορες ἐπιχειρηματικές δουλειές. Μερικοὶ Ἕλληνες πού γράψανε γιὰ τὴν Κωπαΐδα τὸν Ἐστάλ τὸν ἀναφέρουν φιλέλληνα. Αὐτὸ τὸ «φιλέλληνα» ἐγὼ δέν μπόρεσα νά τὸ διαπιστώσω... Τραπεζίτης Γάλλος ἦταν καί νιάστηκε ἡ τράπεζά του νά κάνει μιά μεγάλη προσοδοφόρο ἐπιχείρηση στὸ ἐξωτερικό. Διάλεξε τὴν Ἑλλάδα.

Στὰ 1845 στέλνει στὴν Ἑλλάδα τὸν Γάλλο μεταλλειολόγο Σωβάζ (C. SAUVAGE) μὲ πέντε ἐργοδηγούς νά ἐξετάσει τὴν ἀποξήρανση καί τὴν ἐκμετάλλευση τῆς Κωπαΐδας. Ἐνα χρόνο γυρόφερε καί μελέτησε ὁ Σωβάζ μὲ τὸ συνεργεῖο του τὴν Κωπαΐδα. Ἐκανε τὴν ἐκθεσὴ του, πού εἶναι μιά ἀπ' τίς πιο ἀξιόλογες πού ἔχουμε καί μετὰ ἓνα μέρος σ' αὐτὴ θά βασιστοῦν μὲ χρόνια στὸ ἔργο τῆς Κωπαΐδας.

Στὸ μεταξύ ἡ τράπεζα τοῦ Ἐστάλ οικονομικά δέν πῆγαινε καλά. Δέ θά μπορούσε ν' ἀντέξει χρηματικά σ' ἓνα τόσο μεγάλο ἔργο, ὅπως ἦταν τῆς Κωπαΐδας. Γιὰ τοῦτο ὁ βαρῶνος τραπεζίτης παρατήθηκε ἀπ' τὸ ἐπιχειρηματικό του σχέδιο. Τὸ πολυσέλιδο ὑπόμνημα τοῦ Σωβάζ, ὁ Ἐστάλ τὸ χάρισε στὸ Ἑλληνικὸ κράτος γιὰ νά τὸ χρησιμοποίησει κάποτε.

Ἐνα μέρος ὁ Σωβάζ τὸ δημοσίευσε σέ τεχνικὸ περιοδικὸ τοῦ καιροῦ

Τό γεφύρι στή διώρυγα τής Καρδίτσας.

του. ¹³

Στή μεταπολίτευση ἡ Κυβέρνηση τύπωσε στά 1865 σέ βιβλίο στά γαλλικά τήν πολύτιμη ἐργασία τοῦ Σωβάζ. Τήν ἔστειλε στήν Εὐρώπη σέ διάφορους κεφαλαιούχους ἐπιχειρηματίες, μήπως καταφέρει ἀπ' αὐτούς καί νιαστοῦν γιά τήν ἀποξήρανση καί τήν ἐκμετάλλευση τής Κωπαΐδας.

Πρῶτα- πρῶτα ὁ Σωβάζ λογάριασε τό νερό τής λίμνης: Στίς μεγαλύτερες πλημμύρες ἔφτανε τά 600 ἑκατομμύρια κυβικά μέτρα. Δηλαδή 70 κυβικά κατά λεπτό.

Τό σχέδιό του προέβλεπε «περιμετρικήν διώρυγα ἀναπτύξεως 50 χιλιομέτρων, καταλήγουσαν εἰς τόν κολπίσκον Κεφαλαρίου, ἐχρησιμοποιοῦν τόν Μέλανα ποταμόν καθοριζόμενον καί διευθετούμενον πρὸς δημιουργίαν κε-

ντρικῆς διώρυγος ἀποστραγγίσεως μήκους 21 χιλιομέτρων... τέλος κατεσκεύαζε σήραγγα ὑπό τήν δειράδα Κεφαλαρίου πρὸς ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων τής λίμνης ἐν τῷ κόλπῳ τής Λαρύμνης» κατά τόν Γκίνη.

Μᾶς δίνει ἓνα πολύτιμο στατιστικό πῖνακα ἀπ' τίς 667 οἰκογένειες πού ζοῦσαν τότε στήν περιοχή τής Κωπαΐδας.

«Σκριποῦ 90, Πετρομαγούλα 82, Βρανέζι 45, Καρυά 40, "Αἱ Δημήτρης 55, Δεγλέ 15, Καραχουσεῖν 10, Μαμούρα 15, Βρασταμίτες 30, Σιάχο 30, Ζαγαράς 30, Μάζι 40, Ντούκια (;) 20, Μούλκι 40, Τοπόλια 40, Κόκκινο 30, Καρδίτσα 30, Σωλινάρι 15, Ράχη 10».

Τούς λίγους κατοίκους τής περιοχῆς ὁ Σωβάζ ἐβρίσκει σάν ἐμπόδιο νά καλλιεργηθεῖ ἡ Κωπαΐδα ὅταν θά γινό-

ταν κάμπος.

Ύστερ' από χρόνια στά 1864 αναγκάστηκε ό Παπαγεωργίου νά στείλει άπ' τό Παρίσι (3 Νοέμβρη 1864) γράμμα πού δημοσιεύτηκε σέ άθηναική έφημερίδα.

«... Ο Σωβράζ ουδόλως ποιεί μνειάν του Δήμου Λαρυύμνης, όστις πλέον τών 800 οικογενειών έχει και όστις δύναται νά καλλιεργήση πλέον τών 50 χιλ. στρεμ. Πρό έτών και σήμεραν εισέτι οι κάτοικοι του μνησοθέντος δήμου τρέχουν εις Καραμούσαν και Τζαμάλι όπως καλλιεργήσωσι γαίας, ενώ τό Αθαμάντιον πεδίον τό υπό τών υδάτων της Κωπαϊδος νυν, κείται εις τά πρόθυρά των...»¹⁴

Και τελειώνει ό Παπαγεωργίου: «Πρός Θεου, έως πότε θά ήμεθα έρμαιοι της άπανθρώπου κερδοσκοπίας τών Εύρωπαιων;»

Ο προϋπολογισμός του μηχανικού Σωβράζ για την αποξήρανση μέ τά τότε τεχνικά μέσα έφτανε στά πέντε εκατομμύρια χρυσά φράγκα κι ένα εκατομμύριο αποζημιώσεις διαφόρων, άνέβηκε στά έξη εκατομμύρια. Άπ' αυτά όμως μονάχα τά 2.500 εκατομμύρια ήταν άναγκαία για νά ξεκινήσει ή μισή κατασκευή του έργου.

Και τελειώνει ό Σωβράζ τή μελέτη του: «Τέλος, τό ξαναλέμε τελειώνοντας ή αποξήρανση της λίμνης Κωπαϊδας, είναι ή πιο καλή έπιχείρηση πού θά κάνει μία κυβέρνηση. Αλλά μία εταιρεία, όσο δυνατή κι άν είναι, δέ θά μπορούσε νά υπολογίζει σ' ένα μακρυνό μέλλον και πού αυτή ή έπιχείρηση δέ θά ήταν μορετό νά γίνει χωρίς μία μεγάλη έπιχορήγηση».

Τό Σεπτέμβρη του 1852 σταλμένος άπ' την Κυβέρνηση φτάνει στην Κωπαϊδα νά έξετάσει σχετικά μέ την

αποξήρανση ό Παπαγεωργίου πού ήταν και καθηγητής δημοσίων έργων στη σχολή Εύελπίδων.

Τρία χρόνια διάθεσε έδω για τις σχετικές έρευνες. Κι είναι αξιόλογη ή έκθεσή του πού έγραψε ύστερα στό Παρίσι και την τύπωσε στά 1865 στην Αθήνα. Ο Παπαγεωργίου μάς περιγράφει την τότε κατάσταση της Κωπαϊδας κι υποστηρίζει ότι μπορούν ν' αποτραβηχτούν τά νερά άν άνοιγαν την καταβόθρα προς τά Σκροπονέρια.

Τό 1865, την άνοιξη ως τό φθινόπωρο όλους αυτούς τούς μήνες, παρουσιάστηκε τέτοια άναβροχιά πού ξεράθηκε ή Βοιωτία. Δέν ξαναείχε γίνει ένα τέτοιο. Για πρώτη φορά, άπόμεινε για πολλές βοδομάδες ξερή κι αήτη ή λίμνη. Τοϋτο ήταν άφορμή νά βεβαιωθούν πώς δέν υπήρχε καμία πηγή στό βάθος της, μά γέμιζε μονάχα άπ' τά ποτάμια.

Η Κυβέρνηση Βούλγαρη θάρρεψε πώς ήταν εύκαιρία νά γίνουν έργα, για όριστική άποστράγγιση της Κωπαϊδας. Έστειλε και πάλι τον Παπαγεωργίου μέ διακόσιους εργάτες νά ξεκαθαρίσουν και νά πλατύνουν τις καταβόθρες, τούς φυσικούς αυτούς όχετους. Έτσι σέ κάθε δύσκολη περίπτωση, τά νερά θά φεύγαν για τον Εύβοικό κι ή Κωπαϊδα δέν θά ξαναπλημμύριζε.

Άρχισε όμως ό χειμώνας μέ τις νεροποντές. Οι εργάτες αναγκάστηκαν νά σταματήσουν. Αφισαν άτελειωτά τά έργα τους. Κι άπ' τις άπανωτές βροχές ή Κωπαϊδα ξεχείλισε και γίνηκε και πάλι λίμνη...

Στά 1858 πρωτοεμφανίζονται ενδιαφερόμενοι οι Έγγλέζοι. Είναι μία άγνωστη σελίδα στην ιστορία της Κωπαϊδας πού μάς φανερώνει στην έφη-

Ἡ Κωπαΐδα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποξήρανση.

μερίδα του «Ἡλιος» ὁ ποιητῆς καὶ δημοσιογράφος Σοῦτσος.¹⁵

Ἀπὸ Ἑγγλέζους ἐπιχειρηματίες σταλμένος ἐφτάσε στὴν Ἑλλάδα ἀντιπρόσωπός τους, νὰ διαπραγματευτεῖ τὴν Κωπαΐδα μὲ τὸν Ἑλληνα ὑπουργό τῶν Ἐσωτερικῶν.

Ὁ ἐγγλέζος αὐτός πού ἀπὸ αὐτοψία ὑπολόγισε τὴ λίμνη νὰ σκεπάζει 175 χιλιάδες στρέμματα, λογάρισε τὰ ἐξοδα γιὰ τὴν ἀποξήρανση σὲ πέντε ἑκατομμύρια δραχμές.

Καὶ κατὰ τὸ Σοῦτσο, ὁ ἀποσταλμένος τῶν Ἑγγλέζων: «Ἠτήσατο παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὴν παρ' αὐτῆς ἀπόδοσιν τῶν Ἐθνικῶν παραποταμιῶν γαιῶν δεχόμενος τὴν διὰ προηγουμένης ἀποζημιώσεως ἐξαγόρασιν τῶν ἰδιωτικῶν πρὸς κατασκευὴν διορύγων ἤησατο δὲ τὰ περίξ ὄρη ὡς νομάς τῶν ποιμνίων τῶν ἐλευσομένων Ἀγγλων ἢ ἄλλων μελλόντων καλλιεργῆσαι τὴν ἀποξηρανθησομένην γῆν· ἔτοιμος ἵνα ἐμβῆ καὶ περὶ τούτου εἰς νέας δια-

πραγματεῦσεις.»

Δηλαδή ὁ Ἑγγλέζος ζητοῦσε ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση νὰ φέρει Ἑγγλέζους ἀγρότες νὰ καλλιεργήσουν τὴν Κωπαΐδα. Λές καὶ περίσσειε ἡ γῆ στὴν Ἑλλάδα ὥστε νὰρθοῦν καὶ ξένοι νὰ τὴν καρπωθοῦν.

Φυσικὸ ἦταν ὁ ὑπουργός νὰ μὴ δεχτεῖ τοὺς ὄρους αὐτοῦς. Τὸ μόνον πού μπορούσε νὰ συζητήσει ἦταν, ἀφοῦ τελειῶναν τὰ ἔργα οἱ Ἑγγλέζοι νὰ τοὺς ἀφήσει νὰ ἐκμεταλλετοῦν τὴν καλλιέργεια γιὰ ὀρισμένα χρόνια.

Ὁ Ἑγγλέζος ἔκανε τότε καινούργια πρόταση. Θὰ εἶχε τὸ προνόμιο τῆς καλλιέργειας γιὰ 99 χρόνια ἀφοῦ ἀναλάμβανε νὰ ἀποξηράνει τὴ λίμνη μὲσα σὲ τρία χρόνια.

Καὶ πάλι ὁ ὑπουργός διστακτικός. Πιο πολὺ, στό νὰ φέρουν Ἑγγλέζους ἀγρότες. Φαίνεται πὼς σ' αὐτὸ ἐπέμενε ὁ ἀποσταλμένος. Μὰ ἂν γινόταν τὸ ἔργο, θὰ ἔπρεπε νὰ δοθεῖ στοὺς Ἑλληνες ἀγρότες πού ὡς τότε καλλιε-

γούσαν τις ξερολιθιές στά βουνά και τις άγονες πλαγιές...

“Ο Σούτσος ξεσπαθώνει στ’ άνοιχτά. Γράφει:

«Τά άποξηρανθησόμενα ταῦτα στρέμματα εἰσὶ τόσον παραγωγά, ὡστε δέκα έπαρκέσουσιν εἰς διατροφήν μιᾶς Ἑλληνικῆς οἰκογενείας· ἡ δ’ Εὐρωπαϊκὴ καλλιέργεια ἐστί τοσοῦτον έντελής ὡστε διὰ έπτά καί πέντε στρεμμάτων, καλλιεργουμένων ἢ καπνοῦ, ἢ βαμβάκης ἢ γαιομήλων ζῆ εὐπόρως μία τις οἰκογένεια.

Ἐκ τῆς Ἀγγλίας κατ’ έτος άποδημοῦσιν εἰς Ἀμερικὴν χιλιάδες Ἀγγλων ζητούντων εἰς ἄλλο ἡμισφαίριον τῆς γῆς τροφήν καί ζώην· εκ τῆς Γερμανίας ὡσαύτως.

Αἱ τριακόσiai λοιπόν χιλιάδες τῶν στρεμμάτων τῆς άποξηρανθησομένης Κωπαίδος καί τῶν περὶ αὐτὴν εὐών γεωργηθήσονται ὑπὸ τεσσαράκοντα χιλιάδων οἰκογενειῶν Ἀγγλων έρχομένων εκ τῆς έτησίου εκκενώσεως τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἰρλανδίας καί τῆς Σκωτίας, ἢ καί τῆς Γερμανίας αὐτῆς, καί ἡ Ἑλλάς διὰ τούτου άποκτήσει πολυπληθῆ φυλὴν ανθρώπων άλλοθρήσκων, άλλογλώσσων καί άλλογενῶν καί ἄλλα έχουσαν ἤθη καί ἔθιμα. Θέλομεν λοιπόν ἢ αὐτόνομος Ἑλλάς έχη μόνους Ἑλληνας καί οὐχὶ άποίκους Ἀγγλους καί Γερμανούς· πλουτίσαντας μὲν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ διαστρέφοντας τὴν καθαρὰν ἡμῶν ἀρχαίαν γλῶσσαν καί καταστήσαντας σύμμικτον τὸ γένος ἡμῶν καί παρεμβalόντας ἄλλας θρησκείας εἰς τὴν θρησκείαν ἡμῶν, ἄλλα ἤθη ἡμῶν, καί ἄλλα ἔθιμα εἰς τὰ ἔθιμα ἡμῶν.»

Γιὰ νά σώσει τὴν κατάσταση ὁ Σούτσος καί νά δοθεῖ καλλιεργήσιμη γῆ στοὺς φτωχοὺς ἀγρότες Βοιωτοὺς,

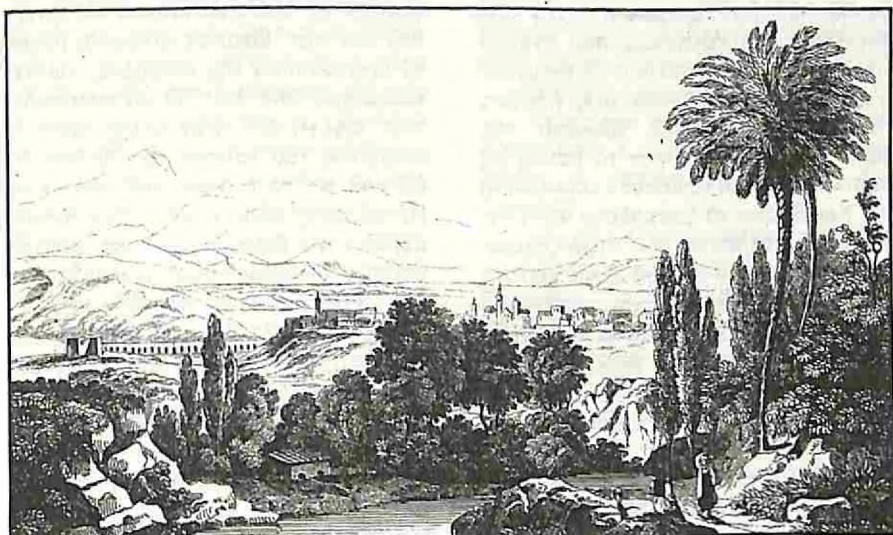
ἀναγκάζεται νά κάνει κάποια μικρὴ ὑποχώρηση. Σύγχρονα ὁμως κάνει ἐκκλήση στοὺς Ἑλληνας πλοῦσιους ν’ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὸ έργο Κωπαίδας.

«Ἐπέκεινα τῶν χιλίων οἰκογενειάρχων Ἀγγλων καλλιεργητῶν τῆς άποξηρανθείσης γῆς ὁ Ἥλιος οὐδένα ἄλλον παραδέχεται καί τὴν αὐτὴν γνώμην έχει ἅπαν τὸ ἔθνος τὰς δέ ἄλλας οἰκογενείας θέλομεν Ἑλληνικάς.

Τοῦτο λοιπόν τὸν ὄρον ἀπαιτοῦμεν πρὸς άποξηρανθῆναι τῆς Κωπαίδος ἄλλ’ οὐδόλως γίνεται δεκτός· κρατοῦμεν τὴν ἐπιχείρησιν τῆς Κωπαίδος δι’ εταιρίαν συστηθησομένην παρὰ τῶν ὁμογενῶν ἐμπόρων.

Πρὸς ὑμᾶς, ὁ Ἥλιος ὡ Σίνα καί ὡ Παντιᾶ Ράλλη καί ἄλλοι ὁμογενεῖς τῆς Ἀγγλίας καί ὡ Δημήτριε Βεναρδάκη ἀπευθύνεται ἰουστήσατε ὑμεῖς εταιρίαν Ἑλληνικὴν έχουσαν κεφάλαια πέντε εκατομμυρίων δραχμῶν καί λάβετε διὰ ταύτης τῆς εταιρίας τὴν προνομίαν τῆς καλλιέργειας ἐπὶ 99 έτη τῶν τριακοσίων χιλιάδων στρεμμάτων τῆς άποξηράνσεως τῆς Κωπαίδος προσκαλέσατε δέ Μακεδόνας, Θεσσαλοὺς, Ἡπειρώτας, Θράκας, Κρήτας, Ἰωνας καί κατοίκους τῆς Ἑλασσόνας, Ἀσίας καί τῶν ἄλλων νήσων τῆς Μεσογείου ἐξ ὧν 10.000 Ἑπανήσιοι εἰσὶν έτοιμοι καί δότε τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ταύτης πρὸς αὐτοὺς· πλουσιωτέρα ἐπιχείρησης ταύτης οὐχ’ ὑπάρχει ἀνά πᾶσαν τὴν Εὐρώπην καθ’ ἣν περίου ἀπώλεσατε, ὡς μὴ ὦφειλεν, ἀδίκως χίλια εκατομμύρια δραχμῶν εἰς ἐπιχειρήσεις περιπλεκόμενοι ἐπικινδύνως... Θέλομεν ἵνα πλουτήσωσιν, οἱ Ἑλληνες, ἀλλ’ οὐχὶ ἵνα παχυνθῶσιν ὡς οἱ χοῖροι κυλιόμενοι ἐν τῷ βορβόρῳ.»

Ἡ θερμὴ παράκληση τοῦ Σούτσου πρὸς τοὺς πολυτάλαντους Ἑλληνας

Ἡ Θήβα στό 1804.

πήγε στά χαμένα. Πέτυχε ὁμως μέ τήν πολεμική τῆς ἀρθρογραφίας του νά ματαιώσει τά σχέδια τοῦ Ἑγγλέζου ἀποσταλμένου νά κάνει τότε τήν Κωπαΐδα ἀποικία ἐγγλέζικη. Τόν ἀνάγκασε νά γυρίσει στήν πατρίδα του ἄπραγος.

Θά κάνω μικρή διακοπή στήν προσπάθεια πού γινόταν γιά τήν ἀποξήρανση. Νά δοῦμε τίς ἐντυπώσεις ἀπ' τοὺς ξένους πού πέρασαν κείνο τόν καιρό.

Ὁ BUCHON τόν Ἀπρίλη τοῦ 1841 φεύγει ἀπ' τή Θήβα γιά τήν Κωπαΐδα. Κύριος σκοπός του νά δεῖ τήν Ἀκραϊφία (Καρδίτσα).

Γράφει: «Φτάνοντας κοντά στή λίμνη Λικέρι, τό τοπίο ἀλλάζει ὀψη. Τώρα δέν εἶναι παρά βράχια καί βουνά τραχειά. Ὅσο ὁ δρόμος γινόταν χειρότερος, τόσο ἡ θέα ἦταν ὑπέροχη. Ἡ Σκάλα τῆς Παπαδιάς, πού κατεβαίνει κατά τή λίμνη λένε πώς εἶναι δύσκολη.... Ὁ δρόμος μέ τίς πέτρες εἶναι ὁ πιό γλιστερός κι ἀπ' τοὺς πιό δύσκο-

λους. Ὡστόσο ὁμως πάνω σ' αὐτές τίς πέτρες φαίνονται καθαρά σημάδια ἀπό ροδιές ἀμαξιῶν, φαγώματα ἀπό συχνοπεράσματα ἀλόγων κι ἀνθρώπων.»

Ὁ BUCHON συναντάει βλαχοσοπάνηδες καί καταπιάνεται ἀρκετά μ' αὐτούς. Φτάνει στήν Καρδίτσα κι εἶναι ὁ πρῶτος πού μᾶς δίνει τή φράγκικη ἐπιγραφή στήν ἐκκλησιά τοῦ ἉΓι Γιώργη.

Σέ εἴκοσι χρόνια στό 1861, περνάει ὁ Γάλλος BELLE, ἀφιερώνει μερικές σελίδες στό βιβλίο του, μά θά περιοριστῶ σ' ἀποσπάσματα.

«Αὐτή ἡ κοιλάδα τοῦ Κηφισοῦ πού σχηματίστηκε ἀπ' τίς προσχώσεις ὄλο χῶμα, θά ἦταν μιά ἀπ' τίς πιό καρπερές τοῦ κόσμου. Γιά τοῦτο θά πρέπει νά τοὺς παρακινήσει ἡ Κυβέρνηση καί νά κάνει ἐξυγιαντικά ἔργα. Προτάθηκε ν' ἀποξηράνουν τή λίμνη χωρίς νά σκεφτοῦν ὅτι θά εἶναι μιά πηγή ἀπό

άγαθά, ἂν δὲν εἶναι μιά πηγή ἀπὸ δυστυχίες. Οἱ καταχνιές πού ἀνεβαίνουν σιγά τὸ πρωῒ, καὶ πού τίς σκορπáει ὁ ἥλιος σκαρφαλώνουν στὶς πλαγιές τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Ἑλικῶνα, τῆς Δίρφος γιὰ νὰ κυλίσουν τὸ βράδου σὲ λεπτή βροχή καὶ νὰ κάνουν καρπερὴ τῆ γῆ. Χρειάζεται νὰ ξεφράξουν αὐτὴ τὴν τεράστια δεξαμενὴ πού ὅταν ξεχειλίζει σκορπáει τὴν ἔλνοσοία στὶς γειτονικές περιοχές καὶ νὰ σχηματίσουν μιά ἐξοδο γιὰ τὰ περισσευούμενα νερά κατὰ τὴν περίοδο τῶν βροχῶν».

✓ Βρίσκεται στὸ τέλος του τὸ φθινόπωρο ὅταν ὁ BELLE ἀντικρύζει τὴν Κωπαῖδα. Ξακολουθαί:

« Ἡ καταχνιά σκέπαζε ὅλο τὸν κάμμο καὶ τὰ βουνά. Μ' ὅλο πού ὁ καιρὸς εἶχε περάσει, ἡ ζέστη ἦταν ἀβάσταγη καὶ νόμιζε κανεὶς πὼς βρισκόταν σὲ θερμοκήπιο ἀπὸ ὄρχιδέες. Περάσαμε μιά λουρίδα ἀπὸ βρώμικο βάλτο, μισόστεγνο καὶ σκεπασμένο μὲ ξερόκλαδα. Σὲ λίγο φάνηκε ἡ λίμνη σάν μιά λουρίδα γαλάζια πού χανόταν στὴν ὀμίχλη. Πηδώντας ἀπὸ βράχο σὲ βράχο, μὲ κίνδυνο νὰ πέσουμε καὶ νὰ βουλιάξουμε ὡς τὸ λαιμὸ μέσα σὲ βρώμικη καὶ γλιστερὴ λάσπη, φτάσαμε σὲ κάποια μισογκρεμισμένη ἀπόβαθρα πού μιά παλιόβαρκα ἦταν δεμένη.... Ἐπειδὴ τὰ ἀνοίγματα ἀπ' τὶς καταβόθρες βρίσκονται πάνω ἀπ' τὴ στάθμη τῶν σταματημένων νερῶν, τὸ καλοκαίρι εἶναι στεγνά κι ἡ Κωπαῖδα δὲν εἶναι παρὰ ἑνας βλαβερός βαλτότοπος. Τὸ χειμῶνα, τὴν ἐποχὴ στὶς βροχές καὶ στὶς ἀπότομες πλημμύρες, οἱ ἐξοδοὶ δὲν προκάνουν νὰ διώξουν τόσα νερά καὶ τότε ἡ λίμνη ξεχειλίζει καὶ πλημμυρίζει ὅλα τὰ γύρω χωριά. Τὸ 1848 ὕστερα ἀπὸ φοβερὲς καταιγίδες τὰ νερά ἀνέβηκαν πάνω ἀπὸ δέκα μέτρα καὶ μιά νύχτα

γυρίζοντας πίσω ἡ κατεβασιά τοῦ Κηφισοῦ καὶ τῆς Ἑρκυνας φτάσανε μέχρι τὰ πρῶτα σπῖτια τῆς Λειβαδιᾶς, πέντε χιλιόμετρα ἀπὸ δῶ. Ὁ κατακλυσμὸς τοῦ Ὠγύγη δὲν ἦταν ἄλλος παρὰ ἡ πλημμύρα τοῦ κάμμου τῆς Λειβαδιᾶς ὕστερα ἀπ' τὸ φράξιμο πού πάθανε οἱ καταβόθρες ἀπὸ σεισμὸ. Ἐνα τοπικὸ περιστατικὸ δημιούργησε στὴ φαντασία τῶν ἀρχαίων παγκόσμιο κατακλυσμὸ. Στὶς περιοχές πού ξεράθηκαν, ἀκόμα ὕγρες καὶ ζεστές, ἡ βλάστηση ἀπὸ βούρλα, καλάμια κι «ὑδροχαρὴ φυτὰ» εἶναι πλούσια καὶ πού οἱ τσοπάνηδες τὴν καίνε γιὰ νὰ μπορέσουν τὰ κοπάδια τους νὰ βοσκήσουν τὸ χορτάρι πού φυτρώνει ὕστερα ἀπ' τὴν πυρκαγιά. Καμιά φορά χωριάτες ἐργατικοί, ξεχερσώνουν μερικά ἐκτάρια αὐτῆς τῆς μαύρης γῆς. Σὲ δυὸ μῆνες τὰ καλάμια ἀπ' τὸ καλάμπόκι γίνονται χοντρά σάν τὸ μπράσο. Σὲ τρεῖς μῆνες ὁ κανὸν ἔχει διπλὴ σοδειά σὲ βάρος κι εἶναι ἀνώτερης ποιότητος. Τὰ λαχανικά μποροῦν νὰ συναγωνιστοῦν τὰ δικά μας πρῶϊμα. Μὲ τίς βροχές τοῦ Νοέμβρη, ἡ στάθμη τῆς λίμνης ἀνεβαίνει βαθμιαία. Τὰ νερά σιγά - σιγά σκεπάζουν ὀλότελα τὰ σημάδια ἀπ' τὴν προσωρινὴ καλλιέργεια κι ὁ χωριάτης κίτρινασμένος ἀπ' τὴν ἔλνοσοία πού τοῦ κόλλησε ὁ βάλτος τὸ καλοκαίρι, θά μαζευτεῖ στὸ καλύβι του μελαγχολικός, τρέμοντας κάτω ἀπ' τὴ γκρίζα μάλλινη χοντρὴ πατατούκα του, περιμένοντας τὸν καιρὸ πού θά μπορέσει νὰ ξαναδουλέψει αὐτὸ τὸ χωράφι τὸ γεμάτο ἀπὸ θανάσιμα μολύσματα γιὰ νὰ τοῦ δώσει τὴν τροφὴ του, μὰ καὶ πού τὸν σκοτώνει πρὶν ἀπ' τὰ σαράντα του...

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἂν ἀναλάμβανε τὸ ἔργο, τὰ κέρδη πού θά ἔπαιρ-

νε τό κοινό σύνολο θά κάλυπταν τά έξοδα καί τούς φόρους πού θά έβαζε γιά νά τό κάνει. Αύτή ή γή ή τόσο καρπερή θά έκανε ιδιαίτερα γιά τήν καλλιέργεια του βαμπακιού.... Ζυγώνα- με τίς έκβολές του Κηφισού κι ή βάρκα μας μπλέκοντας ξανά μέσα σ' ένα δαίδαλο από βούρλα καί καλάμια, μάς έβγαλε στους πρόποδες ενός λόφου πού σέρνονταν γραμμές από άρχαία τείχη. Έδώ όρθωνόταν ό ξακουστός Όρχομενός, μιά πόλη άπ' τίς πιό πλούσιες καί δυνατές στην Έλλάδα κατά τούς ήρωικούς χρόνους.»

Στά 1865 παρουσιάζεται ό Γάλλος Σαρραζίν Μομφερριέρ, εκπρόσωπος τάχα Γάλλων κεφαλαιούχων μέ τήν πρόθεση ν' αναλάβει τήν αποξήρανση καί τήν καλλιέργεια τής Κωπαΐδας.

Η κυβέρνηση Α. Κουμουνδούρου στις 22 Ιουλίου 1865, ύπόγραψε μ' αυτόν σύμβαση. Του παραχωρούσαν τήν Κωπαΐδα γιά έννενηταεννιά χρόνια. Οί εργασίες γιά τήν αποξήρανση θά γίνονταν μέ βάση τά διαγράμματα του Σωβάζ.

Σάν τελειώνε ή προθεσμία τά όγδό- ντα χιλιάδες στρέμματα θά ήταν του Μομφερριέρ καί τά έκατόν έξήντα χιλιάδες θά γίνονταν κτήμα στους Βοιωτούς καί τούς Λοκρούς γεω- ρούς.

Ο Μομφερριέρ, φαίνεται πώς δέν ήταν σε θέση γιά ένα τόσο μεγάλο έργο. Αναγκάστηκε σε λίγο νά τό παραχωρήσει στο Γάλλο Έρρίκο Μπο- νέρ. Μά ούτε κι αυτός μπόρεσε τίποτα. Αναγκάστηκε τότε ή έλληνική Κυβέρ- νηση νά τούς κηρύξει έκπτωτους.

Οί Έλληνες άφου βλέπανε πώς καμμία προκοπή δέ γινόταν άπ' τούς ξένους (Έστάλ - Μομφερριέρ) αποφά- σισαν ν' αναλάβουν αύτοί τό έργο. Οί

ντόπιοι δέν είχαν τόσα χρήματα. Υ- πήρχαν όμως Έλληνες πλούσιοι σε ξένα κράτη. Πήραν τήν πρωτοβουλία σ' αυτούς ν' αποτανθούν.

Έγινε μιά έπιτροπή άπ' τον Α. Γεωργαντά, Χ. Ζιμβρακάκη, Ν. Χατσό- πουλο, Δ. Λεβίδη, Α. Πετσάλη, Εμ. Τομπάζη.

Τύπωσαν ένα λιγοσέλιδο φυλλάδιο:

« Η πρός καταρτισμόν Έλληνικής Έταιρίας διά τήν αποξήρανση τής Κωπαΐδος Λίμνης συστηθείσα κεντρική έν Αθήναις έπιτροπή. Πρός τούς άπά- νταχού όμογενείς».

Ζητούσαν τή βοήθειά τους γιά τήν αποξήρανση. Τούς ύπόδειχναν καί κά- ποιο τρόπο πού έλπίζανε νά πετύχουν άρκετά. Τούς λέγαν «Νά συστήσετε κατά πόλεις έπιτροπές τής ίδιας ύμάν έκλογής, αίτινες νά προβώσιν εις έγ- γραφήν μετόχων, καί έλθωσιν εις τα- χείαν καί άμεσον συνεννόησιν μετά τής έν Αθήναις κεντρικής επί τής αποξηράνσεως τής Κωπαΐδος λίμνης. έπιτροπής.» Κι άνάφεραν τήν προσφο- ρά του πρώτου Έλληνα: « Ο έν Πε- τρουπόλει φιλογενέστατος Δ. Βερναρ- δάκης άνεδέχθη φιλοτίμως νά λάβει μετοχήν δρ. 800 χιλιάδων, εάν πραγμα- τοποιηθεί ή σύστασις Έλληνικής Έ- ταιρίας.»

Τό φυλλάδιο ύπόγραψε ή πιό πάνω έπιτροπή μέ ήμερομηνία 23 Ιανουα- ρίου 1866.

Οί «όμογενείς» όμως δέ δείξανε κανένα ενδιαφέρον καί τό φυλλάδιο άπόμεινε γιά τήν Ιστορία.

Δέκα χρόνια άργότερα νιάστηκαν μερικές Έλληνικές τράπεζες, νά κά- νουν αυτές τήν αποξήρανση. Αντι- γράφω σχετικά δημοσιεύματα από άθη- ναϊκές έφημερίδες.

«Αί Διοικήσεις τής Έθνικής Τραπέ-

ζης τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἴονικῆς Τραπεζῆς, τῆς Γενικῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς, τῆς Βιομηχανικῆς, καί ὁ Κ. Σκαρλάτος Σούτσος, δι' ἀναφορὰς των, ἀπὸ 23 Φεβρουαρίου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, ἐγνωστοποίησαν, ὅτι προτίθενται νὰ συστήσωσιν ἀνώνυμον Ἐταιρίαν, σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἀποξήρανσιν τῆς Κωπαΐδος λίμνης, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περὶ αὐτῆς εἰδικοῦ Νόμου, καί ὅτι πρὸ πάσης πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον αἰτήσεως θέλουσιν ἐνεργῆσαι δι' εἰδικῶν ἀνδρῶν, ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς μετακληθησομένων, μελέτας, αἰτινες φρονοῦσιν ὅτι δύναται ν' ἀποπερατωθῶσιν, ἐν τὸς ἕξ μηνῶν, ἀφ' ἐτέρου δ' ἐξητοῦντο ἀπάντησιν, ἐάν ἡ Κυβέρνησις διδῆ αὐτοῖς ἀπὸ τοῦδε τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θέλει παραχωρῆσαι αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τῆς ἀποξηράνσεως τῆς προκειμένης λίμνης, κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ οἰκείου Νόμου, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ δύναται αὕτη, ἂν ἐν τῷ διαστήματι ἕξ μηνῶν ἤθελε παρουσιασθῆ ἄλλος τις, ζητῶν τὴν παραχώρησιν τῆς προκειμένης ἀποξηράνσεως, νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα ἂν ἡ Ἐταιρία αὐτῶν δὲν ζητήσῃ νὰ προτιμηθῆ.

Ἡ Κυβέρνησις ἀφορῶσα εἰς τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸ κοινωφελές τοῦ ἔργου, καὶ θεωροῦσα τὴν εἰς τοιοῦτου εἶδους ἐπιχειρήσεις μετοχῆν τῶν ἐν Ἑλλάδι πιστωτικῶν καταστημάτων, οὐ μόνον ἐπαρκῆ παρέχουσαν ἐγγύησιν, ἀλλὰ καὶ πολλαχῶς ἄλλως προτιμότεραν, ἀσμένως ἐπληροφόρηθη περὶ τῆς προθέσεως ταύτης, ἐφ' ᾧ ἀνεκοίνωσεν, αὐτοῖς, ὅτι μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ληφθήσονται ἐν καιρῷ ὑπ' ὄψιν αἱ προτάσεις, ἃς προτίθενται νὰ ὑποβάλωσι, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μελετῶν.

Ἐδόθη δὲ ἡ διαβεβαίωσις, ὅτι ἡ

Κυβέρνησις θέλει προτιμῆσαι τὴν Ἐταιρίαν ταύτην παντὸς ἄλλου.

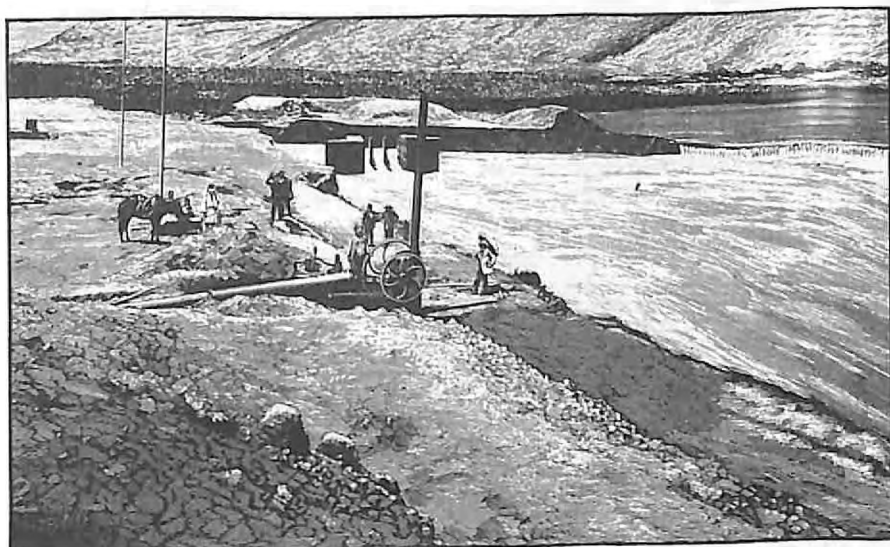
Ἐν τούτοις ἡ Κυβέρνησις πέποιθεν, ὅτι εἰς περίστασιν, καθ' ἣν δὲν ἤθελον αὐτοὶ ἐπιχειρήσει τὴν ἀποξήρανσιν, θέλουσιν ἀνακοινώσῃ αὕτη τὸ πόρισμα τῶν ἐκτελεσθησομένων μελετῶν, ἂνευ τινος ἀποζημιώσεως, ἐκτὸς ἂν ἤθελε ἀναλάβει τὴν ἀποξήρανσιν αὕτη ἡ Κυβέρνησις, ἢ ἤθελε παραχωρήσει τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα εἰς ἄλλην Ἐταιρίαν, ὅτε καταβληθῶσονται αὐτοῖς τὰ ἐξοδα τῶν μελετῶν, ὑπολογιζόμενα, κατ' ἀνώτατον ὄρον, εἰς 50.000 δραχμῶν νέων.»¹⁶

Καταχάρηκαν οἱ Βοιωτοὶ σάν διάβασαν τὴν εἶδηση στὶς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. Πανηγυρίζοντας ὁ τοπικὸς τύπος ἐγράφε σχετικᾶ.

«Χαρὰς ἀπάτου ἐνέπλησε ἡμᾶς ἡ εἶδησις τῆς μελετωμένης ἀποξηράνσεως τῆς κακῆς ἡμῶν γείτονος Κωπαΐδος, ἣν ἀνέλαβον αἱ ἐν Ἑλλάδι τράπεζαι. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως διαπραγματεύσεις ἐπερατώθηκαν αἰσίως καὶ πρόκειται νῦν νὰ προσκληθῶσι μηχανικοὶ ἐξ Εὐρώπης ὅπως μελετήσωσι τὸ ἔργον. Ὅπως δὲ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται πόσον δίκαιον εἶχον οἱ κατὰ τὸ 1867 ἐντόνως πολεμήσαντες τὴν παραχώρησιν τῆς Κωπαΐδος, εἰς ξένην ἑταιρίαν, ἥτις ἀπὸ 99 ὅλα ἐτῆ ἀπῆτει νὰ καρποῦται αὐτὴν ἔχουσαν προνόμια βαρέα, καὶ σχεδὸν κατακτητικὰ.»¹⁷

Δὲ θ' ἀργήσωσιν ὅμως ν' ἀπογοητευτοῦν οἱ προσδοκίαις τους καὶ νὰ γλυτώσωσιν ἀπ' τὴν κακίᾳ γειτόνισσα Κωπαΐδα. Δὲ δόθηκε καμιά συνέχεια... Ἄγνωστο τί μεσολάβησε...

Ἦτοτε ἀπὸ μελέτες πού ἔκανε ὁ Γάλλος μηχανικὸς τῶν δημοσίων ἔργων

Διοχέτευση των υδάτων της Κωπαΐδας στην διώρυγα της Καρδίτσας.

REBOL στά 1879 ο πολιτικός μηχανικός MOULE, έρριξε την ιδέα ν' αποξηρανθεί η Κωπαΐδα «διά των δύο λιμνών, της Ύλικης και της Παραλίμνης, ένουμένων δι' όρυγμάτων ή σφράγγων.

Τόν άλλο κιάλας χρόνο φάνηκε ό Ι.Δ. Βούρος, εκπρόσωπος ομάδας από Γάλλους τραπεζίτες ν' αναλάβουν την αποξήρανση. Είχε τή συνδρομή και του Σ. Σκουλούδη. Στις 30 Μαΐου 1880, ό πρωθυπουργός Χαρ. Τρικούπης κι ύπουργός Οικονομικών κι ό Λομβάρδος ύπουργός Έσωτερικών, ύπογράμανε τή σχετική σύμβαση. Μέ τούς ίδιους όρους πού είχαν μέ τό Μομφερριέρ μέ τας «άναγκάιας τροποποιήσεις επί των διαγραμμάτων του Σωβάζ.»

Τώρα ό Στ. Σκουλούδης παρουσιάζοταν κι ύπόγραφε σάν άντιπρόσωπος «της συσταθείσης έν Παρισίοις άνωύμου εταιρίας ύπό τήν έπωνυμίαν «Γαλλική Έταιρία πρός άποξήρανσιν και καλλιέργειαν της Κωπαΐδος λίμνης.»

Οι άρχιμηχανικοί τών δημοσίων έργων της Γαλλίας TARRATTE και POUCHET αναλάμβανε νά συμπληρώσουν τόν MOULE. Γιά τό σκοπό αυτό κατέβηκαν στην Έλλάδα. Ό TARRATTE πού κατάρτωσε τά τελικά σχέδια, γυρίζοντας στη Γαλλία πέθανε στά 1881. Ζήτησαν τίς γνώμες κι άλλων μηχανικών. Ό έπιθεωρητής δημοσίων έργων της Γαλλίας PASCAL κι ό LA-ROUSSE, άφου τά εξετάσανε τά έγκρίνανε.

Κείνο τόν καιρό κατέβηκε άπ' τό Λονδίνο στην Άθήνα κατά τό Μπέλλο «εις όμογενής Μαυρογορδάτος ή Νεργεπόντης καλούμενος, άνθρωπος ό όποιος έμπορεύετο φαίνεται εκεί και έσκόπει νά αναλάβη τήν έπιχείρησιν της άποξήρανσεως της Κωπαΐδος. Ήλθεν ένταύθα, αλλά συνήνητησεν άλλους εύφυσστέρους αυτού, πρός ούς είχε τήν άπλοκότητα νά εκμυστηρευθί τόν σκοπόν του και άπελπισθείς ύπ' αυτών

των φίλων του, επανέκαμψεν ἄπρακτος.»¹⁸

Ἡ Γαλλικὴ ἐταιρία εἶχε κεφάλαιον γιὰ τὸ ἔργο δεκαπέντε ἑκατομμύρια φράγκα.

Κι ἄφου ἡ Κυβέρνηση Τρικούπη, μὲ διάταγμα τῆς 11 Ἰουνίου 1880, ἐνέκρινε τὴν σύμβαση, ἄρχισαν τὰ ἔργα στὰ 1882, μὲ ἀρχιμηχανικὸν τὸν ROCHET μὰ «μετὰ σπουδῆς ἐν μέσῳ παντός εἶδους δυσκολιών».

Τούτῃ τῇ φορᾷ οἱ γύρω περιοχὲς τῆς Κωπαίδας εἶχαν βασίσει πολλές ἐλπίδες στὴ «Γαλλικὴ Ἐταιρία.» Καί μὲ τὴν ἀποξήρανση τῆς Κωπαίδας ἡ Ἑλλάδα δὲ θ' ἀποχτούσε μιά ὁλόκληρη καλλιεργήσιμη ἐπαρχία, μὰ καί κάτι ἄλλο. Θὰ γλύτωνε μιά μεγάλη περιοχὴ ἀπ' τὸ τρανὸ κακὸ τῆς ἐλονοσίας πού εἶχε γίνῃ «ἐνδημικὴ νόσος» καί πού τὴ σκορπούσαν τὰ σύννεφα τῶν κουνουπιῶν τοῦ βάλτου.

Τὸ 1882 γεννήθηκε ζήτημα γιὰ τοὺς παρόχθιους ἰδιοκτῆτες ἢ «δηλωτῆς» χωραφιῶν Κωπαίδας. Γιατί χρόνια καὶ χρόνια καλλιεργοῦσαν τὰ χωράφια τῆς ἀκρολίμνης κι εἶχαν πιά στὴν κατοχὴ τους περὶ τὰ ἐνενηντα χιλιάδες στρέμματα. Ἡ Ἐταιρία μὲ τὸ νομοσχέδιο γιὰ τὴν ἀποξήρανση τῆς λίμνης δὲν ἀναγνώριζε στοὺς καλλιεργητῆς τὴν ἰδιοκτησίαν τους. Τότε ὁ βουλευτὴς Λειβαδιᾶς Γιάννης Γιωργαντᾶς στὴ συνεδρίαση τῆς βουλῆς τῆς 10 Μαΐου (1882) μὲ μιά μακροσκελῆ ὁμιλία του ὑποστήριξε τὸ δίκιο τῶν Βοιωτῶν γεωργῶν. Ἀντιγράφω ἀπ' τὴν ὁμιλία μικρὰ ἀποσπάσματα.

«Οἱ δηλωτῆς σήμερον κατέχουσι τὰς γαίας των πρό πολλῶν ἐτῶν, ὑπεβλήθησαν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς χρηματικῆς καταβολῆς καὶ θεωροῦσιν ἑαυτοὺς τελείους κυρίου. Σημειωτέ-

ον δὲ ὅτι δὲν ἔχουσιν καὶ ἄλλην τινὰ περιουσίαν. Ἄν λοιπὸν ἰδῶσιν ἑαυτοὺς ἐστερημένους τῆς μόνης περιουσίας των τοσοῦτον ἀδίκως, βεβαίως δὲν θὰ ὑποστώσιν ἀγογγύστως τὸ προσγιγόμενον αὐτοῖς ἀδίκημα καὶ οὕτω τὸ ζήτημα καθίσταται δημοσίας τάξεως.... Τὰ ἔλη ἢ τέλματα κατὰ τὴν γνώμην μου, ἦν ἐσχημάτισα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ζητήματος, ἀνήκουσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τοὺς παροχθίους ἰδιοκτῆτας... Δὲν ἀδικῶ τὴν Ἐταιρίαν, ἥτις ὡς ἐταιρία ἐπιχειρηματικὴ δικαίως ἐπιδιώκει τὴν ἀπόκτησιν νέων δικαιωμάτων καὶ νέων κερδῶν, οὐδ' ἐπιθυμῶ μάλιστα τὴν ματαιώσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀφου ὁμολογουμένως ὁ τόπος θὰ ὠφελῆ σπουδαίως οὐ μόνον ὑπὸ τὴν ὑλικὴν ἀποψιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ὑγιεινὴν. Διότι ἂν σήμερον ἡ ἐπαρχία Λεβαδείας θεωρεῖται νοσώδης, αἴτιον τούτου εἶναι τὸ ἔλος τῆς Κωπαίδος. Ἄλλως θὰ γίνωσιν ἐκεῖ συνοικισμοί. Ἐνεκα δὲ τοῦ εὐφόρου τῆς γῆς, ὁμολογουμένως ὁ τόπος θὰ μεταβληθῇ εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἀλλὰ κύριοι, ταῦτα πάντα θὰ ἔχωσιν ἀξίαν καὶ τὸ ἔργον εἶσται ἄριστον, ἐάν οἱ κάτοικοι δὲν στερηθῶσιν τῆς περιουσίας των, ἀλλ' ἐάν πρόκειται νὰ στερηθῶσιν αὐτῆς, τότε μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν βλέπω ἢ καταστροφὴν καὶ ἀναθέματα...»¹⁹

Παρουσιάσθηκαν πολλὰ ἐμπόδια κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἔργου τῆς Κωπαίδας. Ὅταν στὰ 1886 εἶχαν φέρεῖ σὲ τέλος ἓνα μέρος, ἐφημερίδα γράφει σχετικὰ.

«Δὲν ἔχομεν σήμερον καιρὸν νὰ ὑπομνήσωμεν τὰς διαφόρους φάσεις καὶ τὰς δεινὰς περιπετείας ἃς διῆλθε τὸ ἔργον. Ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν τὰ σκάνδαλα καὶ τὰς δίκας καὶ τὴν

γενικήν κατακραυγήν κατά τῆς Ἑταιρίας. Κατά τὰ πρῶτα δύο ἔτη τὸ ἔργον ἔβαινε βραδέως ἔνεκα τῆς ἀτυχοῦς ἐκλογῆς τοῦ ἀναλαβόντος τὴν ἐκτέλεσιν ἐργολάβου. Ἡ πεποιθῆσις εἰς τὴν ἐπιτυχίαν εἶχε κωνηθῆ, ἡ τιμὴ τῶν μετοχῶν ἔπιπτε καταπληκτικῶς, πάντες δ' ἐβίων βλέποντες μειούμενα τὰ κεφάλαιά των. Βαθμηδὸν ἐκόπασεν ὁ σάλος διὰ τὰ ἔργα ἀφ' οὗτου ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὰ ἀπ' εὐθείας ἡ Ἑταιρία αἰσιῶς ἔβαινον χάρις εἰς τὴν σιδηρῶν θέλησιν τοῦ διευθύνοντος αὐτὰ ἀρχιμηχανικοῦ κ. Ποσσέ· οὐδὲν ἐπτόει αὐτόν, οὔτε μηχανικαὶ δυσκολαί, οὔτε ἡ κακὴ θέλησις τῶν ἐργατῶν, οὔτε αἱ πολυπληθεῖς ἀπεργαίαι. Ἐντὸς δύο ἐτῶν κατῴρθωσεν αὐτὸς ὅ,τι ἡ ἐργολαβικὴ ἑταιρία εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ ἐπιτελέσῃ εἰς τρία ἔτη. Τὰ δύο καιριώτατα ἔργα ἐγένοντο, δι' αὐτῶν ἡ Κωπαῖς ἀποξηραίνεται κατὰ τὸ ἔν τέταρτον, ἀπομένει δ' ἡ κατασκευὴ τῶν ἐντὸς τῆς κοίτης ἔργων δι' ὧν ἐντὸς διετίας θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ὀλοσχερῆς ἀποξηρανσις.»²⁰

Στὴν 1 Ἰουνίου στὰ 1886 εἶχαν κανονίσει νὰ γίνῃ «ἀρχὴ τῆς ἐκκένωσης τῆς λίμνης Κωπαΐδος διὰ τοῦ ἀνοιγμάτου τοῦ διοχετευτήρος τῆς Καρδίτσης.» Θὰ κάνανε τὰ ἐγκαίνια μὲ κάθε ἐπισημότητα καὶ λαμπρότητα. Ὅπως ταίριαζε σ' ἓνα τόσο μεγάλο ἔργο.

Οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες χαρακτηρίζαν τὸ ἔργο μὲ τὰ πιὸ κολακευτικὰ λόγια:

«Εὐρισκόμεθα ἐνώπιον τοῦ κολλοσσιαίου ἔργου ὅπερ ἐξετελέσθη ποτὲ ἐν Ἑλλάδι καὶ δὴ ἐν Ἀνατολῇ» γράφει ἡ μιά κι ἡ ἄλλη: «Τὸ μέγιστον τεχνικὸν ἔργον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνός τῶν μεγίστων ἔργων τῶν νεωτέρων

ἐτῶν»²².

Οἱ ἐπίσημοι φύγαν ἀπ' τὸν Πειραιᾶ μὲ τὸ βαπόρι «Θεσσαλία».

Ἄραξε στὴ Χαλκίδα καὶ τοὺς παράλαβε τὸ караβάκι «Ἀργολίς» γιὰ νὰ μεταφέρει στὸ μικρὸ λιμανάκι τῆς Ἀνθηδόνας (Λουκίαια) Λιμνιώνα ἢ Σκάλα. Ἐδῶ τοὺς περίμεναν ἀραγμένα δύο Γαλλικὰ πολεμικὰ «VENUS» καὶ «CARICORNE».

Προσκαλεσμένοι κάμποσοι κι ἀρκετοὶ δημοσιογράφοι. Οἱ ἐπίσημοι ἦταν ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας κόμης ντε Μουί, ὁ ναύαρχος Ντέ Μαρκεσσάκ, ὁ ἀντιπρόσωπος, τῆς Κυβέρνησης Στεφάνου, ὁ Σκουλούδης, ὁ νομάρχης Παπαηλιόπουλος, ὁ στρατηγὸς Βοσσέρ, ὁ διευθυντὴς μηχανικὸς τοῦ ἔργου Ποσσέ, ὁ ἀρχιμηχανικὸς Ροντέλ, οἱ συνεργάτες του Γκοττελάν καὶ Κελενέκ, ὁ διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, οἱ πιὸ πολλοὶ μὲ τίς γυναῖκες τους.

Μὲ δεκάξη ἄμαξες μεταφέρθηκαν στὴ Θήβα. Διανυκτέρευσαν καὶ τὴν ἄλλη μέρα πρωτὶ - πρωτὶ φτάσανε στὴν Καρδίτσα.

Εἶχε ξεσηκωθεῖ ὅλη ἡ περιοχὴ Βοιωτίας - Λοκρίδας νὰ παρακολουθήσουν τὰ ἐγκαίνια. Ἦταν ἓνα μεγάλο περιστατικὸ γι' αὐτούς. Δικαιολογημένα ἡ Ἀκρόπολις γράφει:

«Οἱ πάντες κατεῖχοντο ὑπὸ ὑπερτάτης συγκινήσεως, οἱ πάντες διετέλουν ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ πειρώμενοι νὰ πεισθῶσιν ὅτι ἡ συντελεσθεῖσα γιγαντιαία ἐκείνη ἐπιχειρήσις, ἡ τοσοῦτον ἀθουρῦβως περαιωθεῖσα καὶ τοσοῦτον αἰφνιδίως ἐκτυλιχθεῖσα πρό τῶν βλεμμάτων τοῦ κόσμου δὲν ἦτο ἀπλοῦν ὄνειρον ἀλλὰ πράγματι ἔργον ἐντελές, ἔργον ἐξ ἐκείνων ἅτινα ἀποθανατίζουσι τοὺς σχεδιαστάς καὶ δημιουργούς

καί άνυψοῦσι καί τιμῶσι καθ' ὑπερβολήν τούς λαμβάνοντας τήν πρωτοβουλίαν».

Πάνω ἀπ' τόν ὕδατοφράχτη σέ μεγάλη πλάκα μέ κόκκινο χρώμα ἦταν γραμμένα:

« Ὁμοιοία τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Γάλλων, Γεωργίου Α' βασιλεύοντος, ἡ Γαλλική ἔταιρία τῆς Κωπαίδος τήν τε γῆν ἀποτεμοῦσα καί τά ὄρη διορύξασα, τήν μέν λιμνην ἐξήγαγε, τό δέ πεδῖον μέχρι τοῦ νῦν ἀργοῦν, τοῖς γεωργοῦσιν ἀπέδωκε καί τούς βλάπτοντας ποταμούς ἀπέστρεψε. Τῶν μελετῶν τῆς ἐξαγωγῆς ἤρξατο μέν ὁ SAUVAGE τῷ 1846, ἐπανελάβε δ' αὐτάς ὁ TARATTE τῷ 1881, οὐ θανόντος αὐτά τά ἔργα διέγραψε καί ἐπετέλεσεν ὁ LEON ROCHET τῷ 1882-1886.

Παντοῦ γύρα κυμάτιζαν ἑλληνικές καί γαλλικές σημαίες. Πρῶτος μίλησε ὁ Ποσσέ κι ἀναφέρθηκε στό μεγάλο ἔργο πού κάνανε καί τό μεγάλο ὄφελος πού θά εἶχε τό κράτος. Καί τελείωνε: « Ἡ ἔνδοξη αὐτή ἡμέρα μᾶς ικανοποιεῖ διά τούς μόχθους ἡμῶν καί ἐκδικεῖται ἐκτοξευθεῖσας συκοφαντίας».

Ἐλαβε τό λόγο «ὁ ἀγαθός κι ἀφελῆς φουστανελοφόρος δήμαρχος Ἀκραιφνίου Παγώνης.» Τά εἶπε πολύ καλά...

«Χαιρετίζω τά τῆς Κωπαίδος ἐγκαίρια ὅ,τι πρό αἰῶνων οἱ ἰσχυροί τῆς γῆς συνέλαβον ἐν τῷ νῶ καί δέν ἐπραγματοποίησαν, σήμερον μετά συγκινήσεως καί χαρᾶς βλέπομεν τετελεσμένον. Ἡ μεγάλη Γαλλία, συμπλεγμένης τᾶς χειρᾶς ἔχουσα μετά τῆς Ἑλλάδος, μεταβάλλει τήν ἄγονον Κωπαίδα εἰς Ἐδέμ, τήν ἰλύν εἰς χρυσόν, μᾶς ἀποδίδει τήν ζωήν καί τήν ὑγείαν· αἱ τρεῖς παρόχθια ἐπαρχία τοῦ Κράτους γίνονται παράγοντες πλοῦτου. Οἱ Ἀκραίφ-

νιοι, οὓς ἔχω τήν τιμήν ν' ἀντιπροσωπεύω, ἐκφράζουσι τῇ Ἐταιρία τήν εὐγνωμοσύνη των».

Ἦστερα κάνανε τόν ἀγιασμό καί μέ μιά ἀνοιξαν τούς τρεῖς ὕδατοφράχτες.

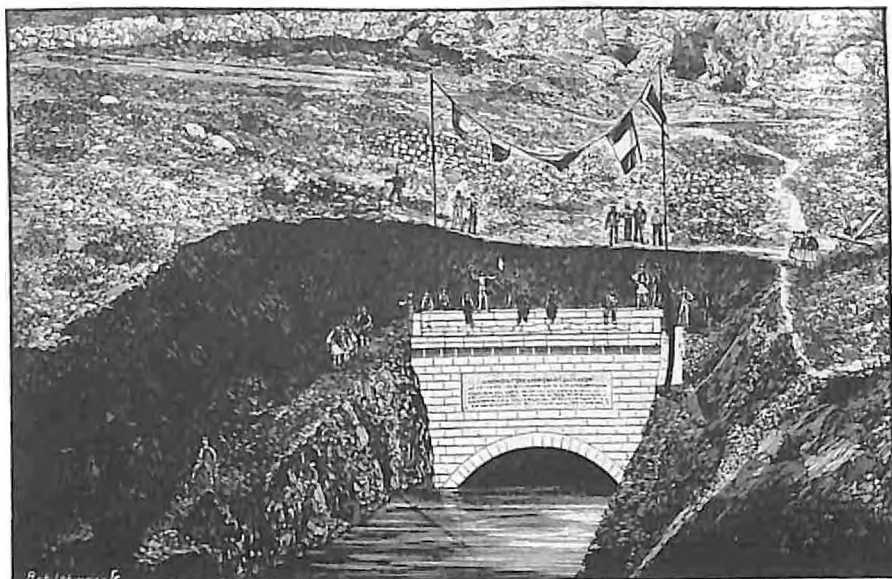
Ἀφήνω τούς δημοσιογράφους νά μᾶς περιγράψουν τό τί ἐγίνε:

« Ἀμέσως ἠκούσθη βοή, οἱ ἐργάται ἠνοιγον τούς τρεῖς μικροῦς ὑδροφράκτας ἀπό ὕψους ἑπτὰ μέτρων καί ὁ καταρράκτης ἐσχηματίσθη ἐξογκούμενος βαθμηδόν καί ἀναβράζων ἐκ τῆς ὀρμῆς. Ζήτω! ἐφώνησαν οἱ ἐργάται, καθόσον ἐξηγηριοῦτο τό πίπτον κύμα· οἱ ἰταλοὶ ἐργάται μεθυσθέντες ἐβυθίζοντο μέχρι τῆς ὀσφύος εἰς τά ρέοντα ὕδατα, παλαιόντες κατά τοῦ προχώματος ἐν μέσω τῶν δινῶν ἵνα τό καταστρέψωσι καί τό ἀνοιξῶσι· τό θεάμα ἦτο ὠραῖον.»²³

Γράφει ὁ ἀποσταλμένος τῆς Ἐφημερίδας. Καί τῆς Ἀκρόπολης πού ἦταν ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης τοῦτα:

«Τό ρεῦμα κατεκρημνίζετο μετά καταπληκτικοῦ πατάγου μεθ' οὐ ἠναῦντο αἱ ἐπιφωνήσεις τοῦ θαυμασμοῦ τῶν παριαταμένων καί αἱ ἐπαινημέναι ζητωκραυγαὶ παντός τοῦ περιεστώτος λαοῦ. Καί ἅπαντες ἴσταντο ἐκεῖ ἐνεοί, μὴ δυνάμενοι νά ὑποκρῦψωσι τήν ἐκπληξίν των, παρακολουθοῦντες μετά μεγίστου ἐνδιαφέροντος καί μετ' ἀκαταπονήτους ἐπιμονῆς τό θορυβῶδῶς κυλινδούμενον σφοδρόν ρεῦμα καί μὴ ἐννοοῦντες ν' ἀποσπαθῶσιν ἐκ τοῦ λίαν μεγαλοπρεποῦς ἐκείνου θεάματος.»²⁴

Τά ἐγκαίρια τελείωσαν. Οἱ καλεσμένοι πῆραν τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς γιά Θῆβα. Θά ἀκολοθοῦσε τό συνηθισμένο σέ τέτιες περιστάσεις φαγοπότι.

Ἡ διώρυγα τῆς Ἀνθηδόνας.

Ἐἶπαν διάφοροι πολλές προπόσεις μ' εὐχές κι ὁ Γάλλος πρεσβευτῆς ἀνάγγειλε ὅτι ἀπὸ μέρος τῆς Γαλλικῆς Κυβέρνησης ὁ Ποσσέ θά πάρει τὸ παράσημο τῆς Λεγεώνας τῆς Τιμῆς. Κι ὁ Σκουλούδης: «Ὁ κ. Ποσσέ καθίσταται ἀξιωματικὸς τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος. «Δικαιολογημένες τιμές στὸν ἀξιο τεχνικὸ πού τόσο κουράστηκε νά φέρει σὲ τέλος τὸ ἔργο.

Ἵστερα γίνανε μερικά γυμναστικά παιχνίδια, καὶ τελειώσανε μὲ φωταψία (ἀπὸ ρετσίνοι) καὶ πυροτεχνήματα.

Ἐγινε ὅμως καὶ κάτι στὰ ἐγκαινία πού ὁ λαὸς κι οἱ ἐπίσημοι δέν τὸ νιώσανε. Τὸ ἀναφέρει ὁ DURAN:

«Ὡρας τινὰς μετὰ τὴν ἐγκαινίασις ὁ Ρουφράκης παρεσύρθη, ἀνέτρεψε τὸν ἀτμοκίνητον ὀρυκτῆρα καὶ παρέσυρε τὰς ὄχθας τοῦ ὀρύγματος ἐπ' ἀρκετοῦ μήκους. Παρὰ τὸ ἀπρόοπτον

τοῦτο ἀτύχημα, ὁ διοικητευτῆρ ἔλειτούργησεν ὑπὸ τὰς ἀρίστας συνθήκας καὶ ἀπέδειξε τὴν πλήρη ἐπάρκειάν του.»

Τὸ γεγονός αὐτὸ τῆς «ἐκκενώσεως τῆς λίμνης Κωπαίδος» ἦταν, μεγάλης σημασίας γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμα ξεπέρασε καὶ τὰ σύνορά τῆς.

Ὁ Στ. Ξένος πού ἔβγαζε στὴ Λειψία τὸ εἰκονογραφημένο περιοδικὸ «Ἐσπερος» τὸ ἀναφέρει μὲ τοῦτα:

«Ἡ λίμνη Κωπαΐς. Τὰ ἀπὸ τινων ἤδη ἐτῶν ἐκτελούμενα παρὰ τὴν ΚωπαΐΦῶ ἱμνην ἔργα πρὸς ἀποξήρανσιν αὐτῆς καὶ τὰ πρό μικροῦ γενόμενα ἐγκαινία τῆς πρώτης διώρυγος εἰλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ κόσμου πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἡ διεύθυνσις τοῦ «Ἐσπερου» παρακολουθεῖσα ἀεπίποτε πᾶν τὸ ἐν Ἑλλάδι ἀναφερόμενον εἰς τὴν πρόοδον τῆς

χώρας, ἐφρόντισε νά προμηθευθῆ διαφόρους εἰκόνας τῶν τελεσθέντων ἐργῶν, ἄς θέλει βαθμηδόν δημοσιεύσει, πεποιθῆς ὅτι ταῦτα εἰς ὑψιστον βαθμόν κεντοῦσι τό ἐνδιαφέρον πάντων τῶν Ἑλλήνων...»²⁵

Καί τίς φωτογραφίες αὐτές γιά τήν Κωπαῖδα ἀναδημοσιεύω γιατί εἶναι κατά τό λόγο του στά ἐγκαίνια εἶπε καί τοῦτα: «Ὁ πυθμὴν τῆς λίμνης συνίσταται ἐκ τῶν ἰλύων, ἄς φέρουσιν οἱ ποταμοὶ ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν ὀργανικῶν οὐσιῶν. Ἐγένοντο αὐταὶ πλούσια λιπάσματα καὶ ἡ χημεία καὶ ἡ γεωργικὴ πείρα ἀπέδειξε τὴν μεγίστην εὐφορίαν τῶν γαιῶν τοῦ πυθμένου.»

✓ Αὐτό ἦταν τό λάθος τους πού δέν εἶχαν προβλέψει. Τοῦτο τό μεγάλο λάθος πού τοὺς κόστισε πολύ ἀκριβά.

Δέ λογάρισαν πὼς τό βάθος τῆς λίμνης ἦταν στρωμένο μέ τύρφη (TORBE), «τύρφη τῶν ἐλῶν», πού ἔφτανε τὰ τρία καὶ περισσότερα μέτρα.

Ἀντίθετα ἀπὸ φυσικὸ λίπασμα, εἶχαν δημιουργηθεῖ στό βυθό τῆς λίμνης στρώματα ἀπὸ τύρφη. Ὅσο θά ὑπῆρχε αὐτή, τίποτα δέν μπορούσε ν' ἀντέξει καὶ νά καρποφορήσει. Γιατί ἡ τύρφη κατά τό Λυκούδη:

«Εἶνε τό ἐν τῇ ὑψιμοιβῇ χιλιάδων ἐτῶν εἰς τό πυθμένα τῆς Κωπαίδος σχηματισθέν ἐκ τῆς σήψεως τῶν καλδμώνων καὶ ἄλλων πολυειδῶν φυτικῶν οὐσιῶν στρώμα, τό ὁποῖον διὰ τῆς συμπίεσεως καὶ τοῦ βάρους τοῦ ὕδατος, ὑπέστη ἀπανθράκωσιν, ἡ ὁποία τό καθιστᾷ καύσιμον δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ βάθους.»²⁶

Κι ἀφῆνω τὸν ἴδιο νά ἑξακολουθήσει. Ἀπὸ ἐπίσκεψη πού ἔκανε στήν Κωπαῖδα κατὰ τό 1894, εἶδε κι ἐξετάσε πολλά. Εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα μὰ καὶ παράξενα.

«Ἦδη ὅτε ἡ Κωπαῖς ἀπεξηράνθη, δέν δύναται νά ἀποδοθῆ εἰς τὴν καλλιέργειαν, ἂν δέν ἀφαιρεθοῦν τὰ ἐπ' αὐτῆς δάση τῶν καλαμώνων, μέ τὰς βαθυτάτας, τὰς σκληράς καὶ συμπαγεῖς, ὡς βράχοι ρίζας αὐτῶν. Καὶ τὴν ἐκχέρωσιν ταύτην ὑποβοηθεῖ καὶ συντελεῖ τό πῦρ. Τὰς ρίζας τῶν καλαμώνων πυρπολεῖ καὶ μεταβάλλει εἰς σποδόν ὁ ἄνθραξ, ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ ὁποῖου ἐφύησαν. Καὶ διὰ τό παράδοξον τῆς ἀντιθέσεως ὁ πυθμὴν τῆς Κωπαίδος εἶναι σήμερον γέενα πυρός ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον.

Ὅπως εἶναι νηνεμία, δι' ὅλου τοῦ Κωπαῖδικοῦ πεδίου ἐπικαθῆται βαρεῖα ἀχλύς. Καὶ ἐνῶ ἀσφυκτικὴ δυσωμία ἀπὸ τοῦ καιομένου ποάνθρακος ἀοπνίγει τὸν διαβάτην, ἡ ὄρασις ἀδρανεῖ ἀπὸ ἐγγυτάτης ἀποστάσεως. Δέν βλέπετε πέραν τοῦ μέτρου καὶ ἀνά πᾶσαν στιγμὴν τρέχετε τὸν κίνδυνον νά καταπέσετε ἐντὸς διωρύγων ἢ χανδάκων, ἢ νά συντριβῆτε ἐπὶ ἰτέας ἢ ρακίτας.

Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ ἄνεμος ἀποδιώκει τὸν ζόφον, πόσους δημιουργεῖ κινδύνους ὁ φλεγόμενος ποάνθραξ. Διότι θά πλανηθῆτε, ἂν νομίσετε ὅτι τό πῦρ φλέγει τό στρώμα τοῦ ποάνθρακος μόνο ἐκεῖ ὅπου ἀπὸ τῶν σχισμῶν τῆς γῆς ἐξέρχονται σῆλαι καπνοῦ. Καθ' ὅσον τό πῦρ βόσκει ὑποχθονίως πολλαχοῦ, καὶ ἐνῶ καλπάζετε ἀμέριμνος, αἴφνης ὁ ἵππος ὑμῶν βυθίζεται μέχρι τῆς κοιλίας εἰς ὑποχωροῦσαν εἰς ἀσταθῆ φλεγομένην ἀνθρακίαν. Τόση δέ εἶνε ἡ ἔντασις τοῦ ὑπογείου τούτου, τοῦ ἀφανοῦ πυρός, ὥστε μόλις μετὰ διμήνην βροχὰς κατὰ Δεκεμβρίου ἀποσβέννυται συνήθως.

Καὶ ἄλλο φυσικὸν φαινόμενον πολλαπλασιάζει τοὺς κινδύνους ἐκ τῆς καιομένης τύρφης, οἱ σχηματιζόμενοι

Μέρος από τά έργα της Κωπαΐδας.

καθ' ὄλην τὴν ἑκτασίαν τῆς λίμνης σίφωνες ἢ κυκλῶνες (TOURBILLIONS) στήλαι πλανώμεναι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἀποξηρανθείσης λίμνης, ὑψηλαὶ μέχρι τεσσαράκοντα μέτρων, περιάγουσι ὄχι μόνον τὸν καπνόν, ἀλλὰ τὴν φλεγόμενην σποδόν, τὴν ὁποίαν ἀπορροφᾷ καὶ ἐνέλκει ἡ δίνη. Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελεν ἐμπλακῆ καὶ πιολιορκηθῆ ὑπὸ τῶν κυκλῶνων τούτων. Ὁ ἐξ ἀσφυξίας θάνατος θά εἶναι ὁ ἀσφαλῆς αὐτοῦ κληρος. Πρὸ ἐτῶν πέντε εἰς τῶν ἀνωτέρων, ὑπαλλήλων τῆς ἀγγλικῆς ἐταιρίας, ὁ ἀτυχῆς Γκρουντβιλ περιπλακεῖς μεταξύ τῆς ζώνης τῶν καιομένων καλαμώνων καὶ τῶν κυκλῶνων τούτων ὑπέκυψε, καὶ τὴν ἐπιούσαν εὐρέθη νεκρὸς ἐξ ἀσφυξίας. Μαρμάρινον δὲ σῆμα ἐπὶ βραχῶδους νησίδος τῆς Κωπαΐδος δεικνύει σήμερον τοῦ ξένου τὸν ἔρημον, τὸν

μονήρη τάφον».

Ταξιδεύοντας κανεῖς μετὰ τὸ σιδηρόδρομο, ἀντικρίζει τὸ μνημεῖο τοῦ ἀτυχοῦ Ἑγγλέζου ποῦ ἔπεσε θύμα τὸ 1889.

Αὐτὴ ἡ κατάσταση ποῦ διαβάσατε πρὸ πάντων, δημιουργήθηκε σὲ λίγες μέρες στὴν Κωπαΐδα, ὕστερα ἀπ' τὴ σχετικὴ ἀποξήρανση τοῦ 1886. Γιατὶ ἡ τυρφη μετὰ μιάς αὐτόματα ἀναψε. Ἀπλώθηκε ἡ φωτιά σ' ὄλη τὴν ἑκτασίαν τῆς Κωπαΐδας. Καὶ κράτησε ἡ φωτιά αὐτὴ, κοντὰ δέκα χρόνια. Λές κι ἡ λίμνη ἤθελε νὰ ἐκδικηθεῖ γιὰ τὴν ἀποξήρανση ποῦ τῆς κάνανε...

Μετὰ τὸ κάψιμο λοιπὸν τῆς τυρφῆς, ἄρχισε νὰ κάθεται καὶ νὰ βουλιάζει ὁ βυθὸς τῆς λίμνης μερικὰ μέτρα. Ἄθελα σχηματίστηκε μιὰ καινούργια λίμνη. Τὰ ἀποχευτικὰ ἔργα ἀχρηστεύτηκαν. Βρέθηκαν πρὸ ψηλά ἀπ' τὸ βυθὸ.

Χρειάζονταν τώρα καινούργια έργα. Τεράστια ξαφνική δαπάνη. Ἡ Γαλλική εταιρία δὲν ἄντεχε οικονομικά σὲ ἄλλα έξοδα. Δὲν μπορούσε νάβγει πέρα στὶς ὑποχρεώσεις της. Σχεδὸν φτώχηνε. Οἱ μέτοχοι τότε, ἀποφάσισαν τὰ δικαιώματά τους νὰ τὰ μεταβιβάσουν σὲ ἐγγλέζους. Ἦταν σύμφωνη κι ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση.

Ἔτσι, κείνο πού δὲν πέτυχαν οἱ Ἑγγλέζοι στὰ 1858, τὸ κατάφεραν στὰ 1887.

Στὶς 2 Ἰουνίου στὰ 1887 στὸ Λονδίνο ὁ LEON POCHEΤ κι ὁ CHARLES DE LOWENCOUR, ἐκπρόσωποι τῆς Γαλλικῆς εταιρίας «πρὸς ἀποξήρανσιν τῆς Κωπαΐδος λίμνης» μεταβίβαζαν ὅλα τὰ δικαιώματα, προνόμια καὶ πλεονεκτήματα στὸν ἐκπρόσωπο CHARLES CHESTON τῆς Ἑγγλέζικης εταιρείας γιὰ τὴν Κωπαΐδα μὲ τὴν ἐπωνυμία «LAKE COPAIS COMPANY LIMITED.» Ἔδρα της τὸ Λονδίνο «5 THROGMORTON AVENUE.» Τὸ διοικητικὸ συμβούλιό της ἦταν: W. C. FRURNIVALL, J DU MONT J VAN RAATE, AD PROVAND JFL. LEE καὶ SIR FRANCIS.

Τὸ Σεπτέμβρη ἡ Κυβέρνηση Τρικούπη ἀναγνώριζε τὴ μεταβίβαση.

Τὰ κεφάλαια τῆς Ἑγγλέζικης Ἐταιρείας ὀρίζονται σὲ ἓνα ἑκατομμύριο στερλίνες. Καὶ διαιροῦνται σὲ ἑκατὸ χιλιάδες μετοχές ἀπὸ δέκα στερλίνες ἡ μιά.

Ἡ Ἐταιρεία θὰ εἶχε στὴν κατοχὴ της καὶ θὰ ἐκμεταλλεύοταν ὁλόκληρη τὴν ἀποξηραμένη ἐκταση γιὰ ἑνενηνταενηντὰ χρόνια. Ὑστερα, θ' ἀποκτοῦσε τὴν κυριότητα τῆς γῆς τὸ Ἑλληνικὸ κράτος. Θὰ ἔπαιρνε ὅμως τὸ κράτος τὰ ἑκατὸν ἑξήντα χιλιάδες στρέμματα κι ἡ εταιρία θὰ κρατοῦσε τὰ πῖό καλὰ τὰ

ὀγδόντα χιλιάδες... Καὶ κράτησε τὸν ἴδιο ὄρο πού εἶχε ἡ ἢ Γαλλικὴ ἔταιρία.

«... Ἀφοῦ ἡ Ἐταιρία συλλέξει τοὺς καρπούς τοῦ τελευταίου ἔτους τῆς ἐπικαρπίας ἐκ τῶν προσκαιρῶς παραχωρουμένων γαιῶν, αἱ γαῖαι ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας μεθ' ὅλων τῶν ἐπ' αὐτῶν ἔργων καὶ οἰκοδομῶν, χωρὶς νὰ ἔχη ἡ Ἐταιρία οὐδὲν δικαίωμα ἀποζημιώσεως.»

Ἡ ὑπόθεση τῆς Κωπαΐδας πῆστευαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες πὼς ἦταν μιά ἀπ' τὶς κερδοφόρους ἐπιχειρήσεις. Ὁ τύπος τῆ σχολίαζε κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ δὲν ἔλειψε ἡ σχετικὴ σάτυρα. Ἀκόμα κι ἡ Ἀποκρία τοῦ 1888, δὲν τὴν ἀφήσε έξω.

Ποίημα περὶ τὴν «Κωπαΐδα» ἀπαγγελθέν τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῶν Ἀπόκρων (ὑπὸ Κ.Π.)

Διευθυντής. Ὡς γλυκιά μου Κωπαΐδα ἀπὸ τὸν νοῦν μου δὲ σὲ βγάζω ὅπου μ' ἔκαμες τὸ χῶμα μὲ χρυσάφι νὰ ἀλλάζω

Αἱ ἐλπίδες μας αἱ τόσαι ὀλοένα ἀληθεύουν,

καὶ εἰς μέγαρα τοῦ Πλούτου οἱ πιστοὶ σου βασιλεύουν.

Σὺ τὸ αἶτιον τῆς τόσης εὐτυχίας τῆς Ἑλλάδος:

Σὺ χιλιάδας θησαυρίζεις εἰς τὸ Ἄστυ τῆς Παλλάδος,

Πέρασε ἐκεῖν' ἡ φτώχεια καὶ ἄς τρέχωμεν μὲ ἵππους,

σ' ἔξοχὰς καὶ εἰς συμπόσια κ' εἰς τοὺς καλλιτέρους κήπους

Ἡ δουλειά σου τελειώνει, ἔστω καὶ μὲ δυὸ ἐργάτας,

Ἐχεις γραμματεῖς ἀπείρους καὶ μηχανικούς τῆς Πλάκας.

Εργάτης. Ὡς κι' ἀπὸ τὸν πάτον βγάζει θησαυροὺς ἡ Κωπαΐς,

νά σου χέλια και χελώνες, νά βατράχοι
τῆς σφαγῆς.

Γραμματεὺς. Προσοχή μὴ τύχη ὅλα τὰ
τοῦ πάτου ἐξαχθέντα,

καὶ τὰ φάτε ἐσεῖς μόνοι· τότε ποῦ τ'
ἀπολεσθέντα;

Νά ἰδοῦ και αἱ μερίδες ὄλων τῶν
παντοπωλῶν,

ἐχειλῶν καταναλώσεις, και λογαρια-
σμοὶ πολλῶν.

Ἰδοῦ βάσις, ἰδοῦ πόρος για νά ἐξακο-
λουθήσουν,

εἰς αὐτὴν μεγάλα ἔργα και αἱ μετοχαὶ
ν' αὐξήσουν...

Μέτοχος. Ἄ! νά μᾶς ἴδῃτε μιά φορὰ
εἰς τί βαθμὸν μᾶς φέρετε!

Ἐμεῖς δὲ θέμε μερτικὸ

φάτα σύ ὄλ' ἀφεντικὸ.

Και διὰ μόνον ἔλεος κᾶν εἰς ἡμᾶς
προσφέρετε

Τῆς ἀποκριᾶς τὴν ποθητὴν ζεστὴ μά-
καρονόδα,

κι' ἄς τρώμε και τὴν καθαρά ἀκόμα
ἐβδόμηδα...»²⁷

Ἡ Ἐγγλέζικη Ἐταιρία θά ἔπρεπε
νά κάνει ὀλόκληρο ἀγῶνα για νά μπο-
ρέσει νά διορθώσει λίγο τὸ λάθος (;)
τῶν Γάλλων. Γιατί ἡ κωπαϊδικὴ γῆ ἔξακο-
λουθοῦσε νά καίγεται. Και για πολλά
ἀκόμα χρόνια ὁ ποάνθραξ θά ἔδινε
τροφή στη φωτιά. Για νά περιοριστεῖ τὸ
κακὸ, και μὲ τὸν καιρὸ νά σταματήσει,
ἔπρεπε νά γίνουν ἀρκετὰ σχετικὰ ἔρ-
γα. Χρειαζόταν καιρός και χρήματα. Κι
εἶχαν νά πληρώσουν τὰ χρέη τῆς Γαλλι-
κῆς Ἐταιρίας.

Οἱ Ἐγγέζοι ἀπ' τὰ πρῶτα χρόνια
φρόντισαν πιὸ πολὺ τὰ «ἀποστραγγιστι-
κὰ και ἀρδευτικὰ ἔργα» μὲ διώρυγες,
τάφρους και σήραγγες σὲ διάφορα
σημεῖα.

Στὸ μεταξύ ἡ Ἐταιρεία ἀρχισε νά
ἐκμεταλλεύεται μεγάλο μέρος τοῦ κω-

παϊδικοῦ χώρου, ὅσος ἦταν καρπερός.
Οἱ γύρω κάτοικοι ξεκίνησαν νά γεωρ-
γοῦν μὲ ἀβάσταχτους ὄρους, ὅπως θά
δοῦμε στὴν πολιτεία και δράση τῶν
ἐγγλέζων.

Ἡ Ἐταιρεία προσπαθοῦσε μὲ διά-
φορα μέσα νά παρακινήσει τοὺς γύρω
ἀγρότες.

Κατὰ τὸ Μίχα ἔβαλε σ' ἐνέργεια κι
αὐτὸ τὸ σύστημα. «Ὅποιος καθάριζε
ἀπὸ τὰ καλάμια μιά ἔκταση κόνοντάς
τὴν καλλιεργήσιμη, ἔπαιρνε στὴν κατο-
χὴ του τὴν μισὴ ἀπὸ αὐτὴ και πλήρως
μόνο ἀρδευτικὰ. Οἱ φιλόπονοι κάτοικοι
τῆς περιοχῆς μας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο
κατάφεραν ν' ἀποκτήσουν μεγάλες
ἐκτάσεις. Συγκεκριμένα οἱ κάτοικοι
τοῦ Μαρτίνου εἶχαν φτάσει νά ἔχουν
στὴν κατοχὴ τους μέσα στὴν Κωπαῖδα
18.000 στρέμματα.»²⁸

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ἀρχισαν πιά
νά φαίνονται τὰ ὀφέλη ἀπ' τὴν ἀποξη-
ρανση. Δέν ἦταν μόνον ἡ καλλιεργή-
σιμη γῆ ποῦ δόθηκε στὴν περιοχὴ.
Γίνηκε κι ἓνα γενικώτερο ἔργο: Κατα-
πολεμήθηκε ἡ ἔλονοσία, ποῦ ὄσο πῆ-
γαινε και λιγότευε.

Γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ ὅμως τῆς περιο-
χῆς, εἶχε θυσιαστεῖ ὁ ζωϊκὸς και φυτι-
κὸς κόσμος τῆς Κωπαΐδας. Ἀπ' τὴν
ἀποξηραμένη λίμνη, ἀφανίστηκαν πιά ἡ
πανίδα κι ἡ χλωρίδα τῆς.

Νομίζω πὼς ἀξίζει ν' ἀφιερῶσουμε
μερικὰ και νά μνημονεύσουμε τὸ χαμέ-
νο αὐτὸ κόσμο.

✓ Κάνω ἀρχὴ μὲ τὴ χλωρίδα. Τὸ κυ-
ριώτερο ἦταν ὅπως εἶδαμε τὰ καλάμια
ποῦ οἱ ρίζες τους βρίσκονταν μέτρα
κάτω ἀπ' τὸ βυθὸ τῆς λίμνης και
κάμποσα βούρλα.

Ἐπῆρχε ἀκόμα κι ἓνα περιέργο
φυτὸ ἀνθισμένο ποῦ φύτρωνε στὴ λί-
μνη. Θ' ἀφήσω τὸ Λυκούδη ποῦ τὸ

είδε και μās τό περιγράφει.

«Ἐπληρίσασα τό φυτόν τοῦτο ἐπιβάς μονοξύλου, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα μεταχειρίζονται ἐκεῖ διά νά κόπτουν τοὺς καλαμώνας. Φαντασθῆτε φυτόν ἔχον τās ρίζας εἰς βάθος δύο καί τριῶν μέτρων καί ἐπιπλέον, καί ἐξαπλούμενον ἐπί τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων, εἰς ἕκτασιν δέκα περίπου τετραγωνικῶν μέτρων, μέ τὰ σαρκώδη φύλλα του, τὰ κυκλικά μεγέθους δύο παροψίδων ἕκαστον, πάχους δακτύλου, χρωματιζόμενα μέ τās ὠραιότερας ἀποχρώσεις του πρασίνου, καί διαθεόμενα ἄλλα διά ραβδώσεων κιτρίνων καί ἄλλα δι' ἐρυθρῶν βυσινοχρῶν. Καί τό ἄνθος τό κρινοειδές τοῦ περικαλλοῦς ἐνύδρου φυτοῦ. Τί νά θαυμάσω πλειότερον τήν λευκότητά του μεταπίπτουσαν βαθμηδόν εἰς τό βαθύ κίτρινον τοῦ κρόκου ἢ τό ἄρωμα τό ἀβρότατον; Πόθεν ἀρύεται τό ἄρωμα τοῦτο μίγμα ὁσμῆς πικραμυγδαλοῦ καί ἰῶν τό ἐνυδρον, τό παχύσαρκον φυτόν; Δέν γνωρίζω δυστυχῶς τό ἐπιστημονικόν αὐτοῦ ὄνομα. Καλλίτερα νά μή σās ἔλεγα τό ὄνομα ὑπό τό ὁποῖον καλοῦν οἱ παραλίμνιοι, Κολοκυθιά, ναι κολοκυθιά λέγεται τό πάγκαλον φυτόν.»

Τό φυτόν αὐτό μέ τό τόσο ὁμορφολογούδι θά ἔπρεπε νά εἶναι τῶν ἀρχαίων Βοιωτῶν ἢ «μαδωνάϊς» ἢ νυμφαῖα. Εἶδος ἀπό νοῦφαρο πού ἔχει τ' ὄνομα πλατομαντήλα καί νεροκολοκῦθα.

Γιά τήν χλωρίδα δέν ἔχουμε πολλά. Τό ἀντίθετο γιά τήν πανίδα.

Ὁ LEAKE γράφει πῶς ἡ λίμνη ἀφθονεῖ σέ ψάρια κι ἡ ἐπιφάνειά της εἶναι σκεπασμένη ἀπό ἄγρια πουλιά.... Κι ὅταν οἱ Τοπολιάτες χαίρονται τό ψάρεμα στή λίμνη καί μερικές φορές πιάνουν πῖό πολύ στήν καταβόθρα με-

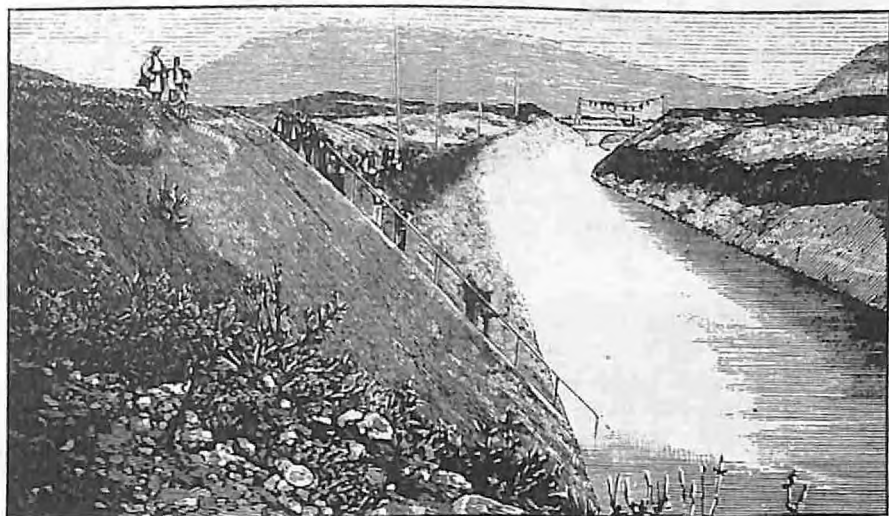
γάλες ποσότητες ἀπό χέλια τῆς Κωπαΐδας ἢ του Κηφισοῦ, γνωστά στοὺς ἀρχαίους γιά τό μέγεθός τους καί τό λίπος τους.

Ἡ λίμνη τῆς Κωπαΐδας κρατοῦσε πλήθος ἀπό ὑδρόβια πουλιά, μόνιμα καί διαβατάρικα. Ὁ Παπαγεωργίου σάν ἔφτασε ἐδῶ, ἔμεινε «ἐκθαμβος ἀπό τās ἀπείρους κραυγὰς τῶν ἀπειραριθμῶν νησοῶν καί ἄλλων ὑδροβίων πτηνῶν.»

Οἱ παλιοί μολογᾶνε γιά κάθε λογιῆς πουλιά πού ζοῦσαν καί τὰ κυνηγοῦσαν μέσα στά καλάμια τῆς ἀκρολίμνης. Ἀγριοπάπιες, χῆνες, γάλους, νερόκοτες, μπεκάτσες, καλιμάνες, μπεκατοῖνια, ψαροφάγους, λελέκια, πελεκάνους, ἀκόμα καί κύκνους. —Κι ἄλλα πολλά πού δέν τὰ γνώριζαν γιὰτί ἦταν περαστικά. Τό κυνήγι τους πού γινόταν μέ βαρκοῦλες ἀνάμεσα στίς καλάμιές, ἦταν τόσο πλούσιο, τό χειμῶνα πῖό πολύ, πού οἱ γύρω κάτοικοι φέρνανε καί πουλοῦσαν ἀγριοπούλια στή Λειβαδιά, στή Θῆβα ἀκόμα καί στήν Ἀθήνα καί στή Θεσσαλία.

Ἡ λίμνη εἶχε κάμποσα ψάρια καί στό μέγεθος ἀρκετά. Κατά τόν Πausανία ἦταν τὰ συνηθισμένα «Οἱ μὲν δέ ἰχθύς οἱ ἐν τῇ Κηφισίδι οὐδέν τι διάφορον ἐς ἄλλους ἰχθύς τοὺς λιμναίους ἔχουσιν». Μπορεῖ νά μὴν ἦταν νόστιμα κατὰ τόν Πausανία, μά ἂν πιστέψουμε στόν Παπαγεωργίου, στό μέγεθος ἀρκετά. «Εἰς τās ἐκβολὰς τοῦ Κηφισοῦ εὐρέθη κεφαλή ἰχθύος, οὗ τό ἐπίλοιπον σῶμα εἶχε φαγωθεῖ παρά σκυλοποτάμου, ἧτις ἐζύγιζε 2 ὀκάδες καί 300 δράμια». Καί στή μεγάλη ξηρασία τό Σεπτέμβρη τοῦ 1856, χιλιάδες ψάρια ψόφια στό βυθό καί στήν Ἀκροκωπαΐδα.

Κεῖνα ὁμως πού ξεχώριζαν σέ μέ-

Ἡ διώρυγα τῆς Καρδίτσας.

γεθος καί νοστιμάδα ἦταν τὰ χέλια τῆς Κωπαΐδας. Σ' αὐτό συμφωνεῖ κι ὁ Πausanίας «... αἱ δέ ἐγγέλεις αὐτόθι καί μεγέθει μέγισται καί ἐσθίειν εἰσὶν ἥδιστα.» Ἦταν τόσο γευστικά, πού οἱ ἀρχαῖοι δέ δισταζαν ἀκόμα καί θυσία στούς Θεούς νά τά προσφέρουν.

Λέγανε ὅτι ὅπως ἡ Ἐλένη τοῦ Μενελάου ἦταν ἡ πιό ὁμορφη γυναίκα, ἔτσι καί τὰ χέλια ἦταν ἡ Ἐλένη στά φαγητά. Γιά τοῦτο ὁ Πανταζῆς γράφει. «Ἐν δεῖπνῳ λογιωτάτων, ὄν περιγράφει διά μακρῶν ὁ Ἀθηναῖος, ὅταν ἐπικούρειός τις τῶν συνδειπνούντων εἶδε παρατεθεῖσαν ἐγχελυν, εἶπε «πάρεσιν ἢ τῶν δεῖπνων Ἐλένη» καί Πάρις αὐτός γενόμενος ἀφῆκεν εἰς τό τρυβλίον τόν σκελετόν μόνον τῆς Ἐλένης αὐτῆς, τάς δέ σάρκας τῆς μετεβίβασεν εἰς τήν ἐντός αὐτοῦ Κωπαΐδα.»

Οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας πού εἶναι γνωστό τό πόσο καλοφαγάδες ἦταν, εἶχαν χωριστό τρόπο νά μαγειρεύουν

τά χέλια: Τά τύλιγαν μέ μπατζάρια... «αἱ τε λιπαροσώματοι βοιώται παρῆσαν ἐγγέλεις θεαί τεῦτλ' ἀμπεχόμεναι».

Κι ὁ Πανταζῆς, πού ἀφιερώνει στό ἄρθρο του ἀρκετές ἀράδες στά χέλια τῆς Κωπαΐδας, ἀναφέρει κι ἓνα χαριτωμένο περιστατικό.

«Ἦσαν ποτέ συνηθροισμένοι εἰς συνέλευσιν ἡ βουλήν οἱ Ἀθηναῖοι, ἵνα συζητήσωσι σπουδαῖον θέμα τῆς ἡμερησίας διατάξεως· πολιτικός τις ἐπεθύμει ν' ἀναβληθῆ ἡ συζήτησις εἰς τήν ἐπιούσαν ἢ εἰς ἄλλην ἡμέραν, διότι ἔβλεπε ὅτι δέν εἶχε πλειονοψηφίαν εἰς τό ζήτημά του, ἤλπιζε δέ τήν νύκτα τό πᾶν νά κατορθώσῃ, διότι κατά τήν παροιμίαν «ἡ νύκτα κάμνει ἐπίσκοπον καί ἡ αὐγή μητροπολίτην», ὁ πρόεδρος ὁμως καί οἱ πολλοί τῶν ἐκκλησιάζόντων δέν ἤθελον τήν ἀναβολήν· τότε ὁ πολιτικός αὐτός ἔστειλε κρύφα κήρυκας καί ἐφώνουν ὑπό τά παράθυρα τοῦ συνεδρίου ὅτι ἔφεραν δῆθεν

εις τήν αγοράν ἐγγέλεις τῆς Κωπαΐδος· ἀμέσως τότε οἱ ἐκκλησιάζοντες ἔδραμον εἰς τήν αγοράν ἀφέντες ἔρημον τό συνεδριον καί τόν πρόεδρόν του μέ τόν κώδωνα εἰς τό χέρι, καί τόν γραμματέα μέ τήν γραφίδα εἰς τ' αὐτί καί οὕτω καί ἡ διάλυσις κατωρθώθη καί ἐγγέλεις ἔμειναν ἐν τῇ ἰλύϊ τῆς Κωπαΐδος».

Ὁ ΡΟΥQUEVILLE γράφει «Ὅπως καί τόν καιρό τοῦ Ἀριστοφάνη, ἡ Κωπαΐδα προσφέρει θαυμάσια χέλια πού τά παστώνουν καί τά πουλᾶνε σέ διάφορες ἀγορές.» Τό ἴδιο γράφει κι ο LEAKE καί δέν περιορίζονταν στίς γειτονικές μεγάλες ἀγορές, μά στέλνανε κι ὡς αὐτή τήν Πόλη.

Γιατί τά χέλια δέν τά πουλοῦσαν μονάχα φρέσκα μά καπνιστά καί παστωμένα. Σέ κείνα τά χρόνια ἦταν ένα ἀπ' τά μεγάλα ἔσοδα στούς γύρω κατοίκους καί γινόταν συστηματικό ψάρεμα. Θά σταθῶ ἔδω ν' ἀναφέρω δυό ἀπ' τούς περιεργούς τρόπους πού ψάρευαν τά χέλια. Τόν ἕνα μᾶς τόν περιγράφει ὁ Αἰλιανός καί τόν ἀναφέρει ὁ Πανταζῆς.

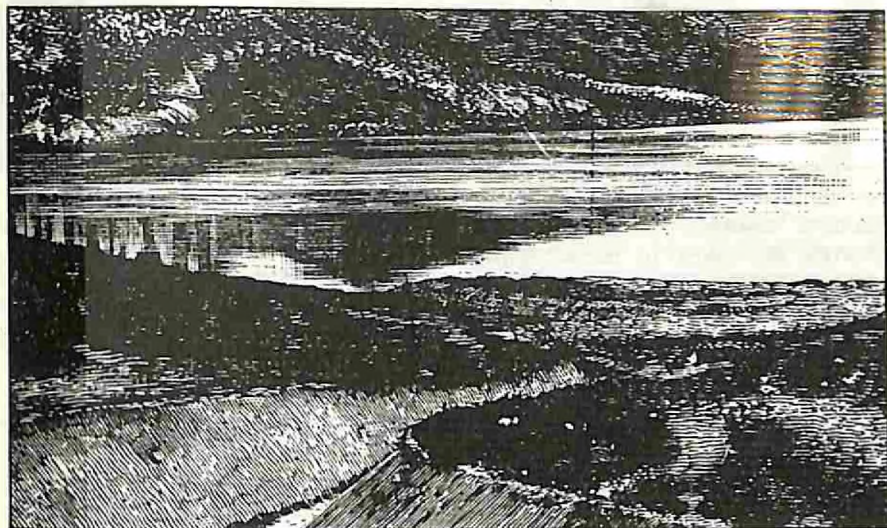
«Ὁ τῶν ἐγγελιῶν ἀλιεύς λαβῶν ἔντερον νεοσφαγοῦς ἀρνός τριῶν μὲν ἢ τεσσάρων πηχῶν μήκους, πεπιεσμένον δέ ἰσχυρῶς τήν μὲν ἀρχήν αὐτοῦ ἐμβάλλει εἰς τό ὕδωρ καί τό τέλος, ἦτοι τήν ἄλλην τοῦ ἐντέρου ἄκραν, κρατεῖ· βάλλει δέ εἰς αὐτήν καλάμου τρύφος, συστρέφει δέ τό ἔντερον ἐν τῷ ὕδατι. Ἡ δέ τροφή αὐτῆ ἀρέσκουσα εἰς τās ἐγγέλεις προκαλεῖ αὐτάς· ἡ πρώτη δέ προσερχομένη καί χαινούσα ἐμφύει εἰς τό ἔντερον τοὺς γυρούς καί ἀγκυστρῶδεις ὀδόντας τῆς καί τινάσσεται καί ἀγωνίζεται νά καθέλξη τό δέλεαρ. Ὁ δέ ἀλιεύς καταλαμβάνων

ὄτι ἐπιάσθη ἡ ἐγγελυς, φυσᾷ διά τοῦ καλάμου τό ἔντερον ἰσχυρῶς, ὅπερ διά τοῦ καταρρέοντος οὕτω ἀέρος πληροῦται καί οἰδαίνει· ἐκ τούτου δέ ὁ ἄνεμος κατολισθαίνει εἰς τήν ἐγγελυν καί πληροῖ τήν κεφαλὴν τῆς καί τόν φάρυγγα ὥστε αὐτῆ μὴ δυναμένη ν' ἀναπνεύσῃ πλεόν, μηδὲ νά ἐκβάλῃ τοὺς εἰς τό ἔντερον ἐμπεφυκότητας ὀδόντας τῆς, ἀποπνίγεται· καί οὕτω σύρεται ἔξω ἀπό τοῦ ἀλιέως.»

Τόν ἄλλο, νεώτερο, τόν ἀναφέρει ὁ Λυκούδης.

«Οὐδέν γραφικώτερον τῶν τοπίων, ἐφ' ὧν γίνεται ἡ ἀλιεία τῶν ἐγγέλεων εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ Μέλανος ποταμοῦ. Ἐκλέγονται τά μέρη, ὅπου τās ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τās καλαμποσκοπεῖς ὑπερκαλύπτουν ἰτεῖα φίλυδροι· καί ὑπό τήν σκιάν τοῦ φυτικού τούτου θόλου ζεῦγνυται ὁ ποταμός διά σανίδων. Ἐπ' αὐτῶν δέ κατά τό μέσον πηγνυται ἡ ἐκ χόρτων καλύβη τοῦ ἀλιέως. Ἐκεῖθεν ρίπτει δίκτυον ἐν σχήματι σάκκου μέ τό στόμιον ἀναπεπασμένον, καθ' ὅλον τό πλάτος τοῦ ποταμοῦ, τό ὅποιον ἀκολουθοῦν τήν ροήν του ἀπλοῦται ἐπί τῆς κοίτης του. Γραμμὴ μικρῶν ξυλαρίων, ὡς πλήκτρων κλειδοκουμβάλου ἐμπεπηγμένων εἰς λεπτή δοκόν καί ἐμβαπτισμένων μετ' αὐτῆς ἐν τῷ ὕδατι, προδίδει εἰς τόν προσεκτικόν ἀλιέα διά τῆς παλμικῆς κινήσεως των τήν διέλευσιν τοῦ ἐγγέλεως, ὅστις ἀνασῶρει τότε τό δίκτυον του.»

Μεγάλο ἔσοδο γιά τοὺς «παραλιμνίους» κατοίκους ἦταν κι οἱ ἀβδέλλες, (βδέλλα ἢ ἰατρική). Τίς χρησιμοποιοῦσαν τότε γιά τίς ἀφαιμάξεις καί τίς πουλοῦσαν στά κουρεῖα. Τίς μάζευαν πληθός μέσα στά βαλτοτόπια

Ἡ σήραγγα τῆς Καρδίτσας.

τῆς Κωπαΐδας. Ὁ πιά συνηθισμένος τρόπος ἦταν νά βάζουν στά βαλτονέρια κάποιο γέρικο ἄλογο. Τό ἀφήνανε γιά λίγο μέσα κι ὕστερα τό βγάζανε μέ κολλημένες στό δέρμα του ἀπειράριθμες ἀβδέλλες. Τίς ξεκολλοῦσανε καί τίς πουλοῦσαν μέ τήν ὀκᾶ. Μπαίνανε κι ἄνθρωποι μέ γυμνά πόδια ὡς τά γόνατα. Βγαίνοντας σέ λίγο ξεκολλοῦσαν ἄφθονες ἀβδέλλες ἀπό πάνω τους. Σχετικά μέ τίς ἀβδέλλες ἔχουμε δυό δημοσιεύματα σ' ἀθηναϊκές ἐφημερίδες. Τοῦ 1841 καί 1858.

«Πολλά παράπονα γίνονται εἰς τήν πόλιν μας (Ἄθηνα) ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλειψέως τῶν βδελλῶν, τοσοῦτων ἀναγκαίων κατασταθέντων εἰς τὰς τρέχουσας φλογιστικὰς ἀσθενείας. Κατήντησε νά πωλεῖται ἡ μία πρὸς 50 λεπτά καί μέχρι μιᾶς δραχμῆς. Καί ἡ σπάνις αὕτη προέρχεται ὡς μανθάνομεν ἀπό τόν ἐπιβληθέντα εἰς τὰ ζωῦφια αὐτά ὑπέρογκον φόρον.»²⁹

Ἀπό τό δεύτερο δημοσίευμα μαθαίνουμε καί τήν τιμή τους.

«Ἐκ τῆς ἀλείας τῶν βδελλῶν εἰς τήν θέσιν Μούλκι (Ἄλιartos) τῆς Βοιωτίας πολλαί ἑκατοστίες ἀνθρώπων ζῶσι, διότι πωλοῦσιν αὐτάς πρὸς δρ. 50, 45, ἕως 49 τήν ὀκᾶν, κι ἐκ τούτου πολλές ἀπολαμβάνει ὠφελείας. Ἐσχάτως ὁμως ὁ δήμαρχος Πέτρας εἰς τὰ ὅρια τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ θέσις αὕτη ἐμπόδισε τήν ἀλίευσιν ἀφηρέσας οὕτω ὄχι μόνον πολλῶν ἀνθρώπων τὰ μέσα δι' ὧν ἐπορίζοντο τὰ ἀναγκαιώτατα τῆς οἰκογένειας των».³⁰

Ἄπο χελῶνες καί βατράχια ἦταν ὄσα...τὰ καλάμια!

Στοὺς βάλτους τῆς Κωπαΐδας ζοῦσαν κι ἄρκετὰ ἀμφίβια θηλαστικά. Ὁ Παπαγεωργίου σχετικά γράφει: «ὑπάρχουν καί πλῆθος ἀμφιβίων, οἷον σκυλοπόταμοι, λύκοι συνηθισαντες εἰς τὴν ἀμφίβιον ζῶην ὡς καί εἶδος τι ὑῶν, λέγω εἶδος, διότι εἰσι χοῖροι καταφυγο-

ντες εκεί κατά τās κατά καιρούς έρημώσεις, άς υπέστη ό τόπος.

Στά χρόνια τής τουρκοκρατίας στις καλαμιές τής άκρολίμνης υπήρχαν κατά κοπάδια τά άγριογούρουνα. Τόσα, πού καταστρέφανε τά γεννήματα. Μέσα σέ μιά νύχτα θέριζαν όλάκερα χωράφια. Δύσκολο νά γλυτώσουν οι ξωμάχοι άπ' αυτό τό θειριό. Καμιά φορά όμως, όταν καταφεύγανε κοπάδια από άγριογούρουνα μέσα στις καλαμιές, οι γεωργοί βάζανε φωτιά στα καλάμια κι ύστερα σάν έσβηνε τά βρισκάνε καρβουνιασμένα.

Στά 1870, κάμποσα βόδια άπ' τό χωριό Μαρτίνο άγνωστο πώς, φύγανε και βρήκανε καταφυγή στην άκροκωπαίδα. Ήταν αδύνατο νά τά πιάσουν οι Μαρτιναίοι. Μέ τόν καιρό τά βοΐδια αυξήθηκαν και ζούσαν κοπάδια σέ άγρια κατάσταση. Πριν άποξηράνουν τή λίμνη, ήταν ακατόρθωτο κι επικίνδυνο νά σκοτώσουν τ' άγρια αυτά βοΐδια. Ύστερα όμως πού στραγγισαν οι καλαμιές, σκοτώναν άπ' ένα και δυό βοΐδια καθημερινά.

Στά 1894, μάς λέει ό Λυκούδης μείνανε καμμία τριακοσαριά. "Ως πού μέ τόν καιρό άφανίστηκαν κι αυτά.

Κείνο πού ήταν στ' αλήθεια «άπώλεια στην έθνική μας πανίδα» ήταν ή βίδρα - σκυλοπόταμος (ένυδρις ή κοινή, LUTRIS VULYARIS) ένα τετράποδο θηλαστικό πού οι Βοιωτοί τό λέγαν και ρήσο. Ή βίδρα, είχε στρογγυλό κεφάλι και τό κορμί τής μακρύ 1-1,30 μέτρο πού τό μισό ήταν ή ούρά τής. Ένα άκακο ζωντανό πού χρωσταίει τόν άφανισμό του στό διαλεχτό δέρμα του. Περιζήτητο μέ τό γυαλιστερό του τρίχωμα, γιατί άπ' αυτό βγάζανε τή γνωστή γούνα λούτρ. Γι' αυτό οι Βοιωτοί

τό κυνηγούσαν συστηματικά και γιά νά μή του καταστρέψουν τό δέρμα μέ βόλια ντουφεκιοϋ, τό χτυπούσαν μέ ξύλο στό κεφάλι. "Υστερ' άπ' τήν άποξήραση, άπόμειναν μερικές βίδρες στις άκροποταμιές, μά μέ τόν καιρό τις ρημάξανε κι αυτές κι έτσι χάθηκαν όλότελα άπ' τή Βοιωτία.

Και κάτι πού έχει σχέση μέ τό χαμένο φτερωτό κόσμο τής Κωπαίδας τόν καιρό πού ήταν ακόμα λίμνη.

Κατά καιρούς, τά κοντινά χωριά άκούγανε μία παράξενη βουή, πού έμοιαζε μ' άγριο μούγκρισμα θειριοϋ, νά βγαίνει μέσα άπ' τά βαλτοτόπια. Και τύχαινε τό βουητό αυτό νά τό άκούνε πιό πολύ τις ήσυχες καλοκαιριάτικες νύχτες. Κρατούσε ως τά πρωτοβρόχια.

Έκανε τά γυναικόπαιδα νά τρέμουν από φόβο και τά ζωντανά ξαφνιασμένα ν' άποζητάν καταφυγή. Κι οι γέροντες δίνανε τήν εξήγηση.

- Χουγιάζουν οι ψυχές στις βουλιαμένες χώρες τής Κωπαίδας....

Και τό βρύχημα αυτό, ήταν «προάγγελος κακών συμβεβηκότων, ήτοι πολέμων, έπιδημιών κτλ. ότι ως διηγούνται οι γέροντες ήκούσθη κατά τήν επανάσταση του 1821 εις τό καιρόν τής χολέρας (1854) εις τήν Κρητικήν επανάσταση (1866) και κατόπιν.»³¹

Στή μεγάλη ξηρασία του Σεπτέμβρη του 1856, τότε ήταν πού ήταν! Τό βουητό κράτησε όλο τό καλοκαίρι και σταμάτησε μέ τις πρώτες φθινοπωριάτικες βροχές. Κείνο τό χρόνο και τί δέν είπαν. "Άλλοι πώς ήταν θειριό, πού έμοιαζε μέ μαύρο βούβαλο, πού πετούσε φωτιές άπ' τά ρουθούνια του, άλλοι μέ μεγαλόκορμο δράκοντα πού όπου σερνόταν άνοιγε μέ τό κορμί του

χαντάκι και κατά τό Γκορίτσα «έλεγον ότι ή βοή αυτή προέρχεται εκ τών άπειραριθμων σκωλήκων και άλλων ένυδρων ζωύφιων τών ένεκα τής ξηρασίας άπομεινάντων επί τής ξηράς αυτής έπιφανείας, έτερος δέ εκ του διαπαλλομένου άέρος έντός τών ένεκα τής ξηρασίας κενών ύδατος καταβοθρών συγκοινωνουσών προς άγνωστα βάραθρα»³². Κι άλλοι πάλι πώς τή βουή αυτή τήν κάνανε οι άκακες βίδρες.

Τό παράξενο και φοβερό μουγκρητό, οι Βοιωτοί κι οι Λοκροί τό λέγαν Ήταυρο. Σωστό τ' όνομα του ήταν Γήταυρος, άπ' τό γή και ταύρος, κατά τό Ν. Πολίτη.

Παρόμοιο άκουσμα κατά περιόδους είχε παρουσιαστεί και σε διάφορα άλλα μέρη τής χώρας μας: Στή λίμνη του Νεζερου, τής Κάρλας, στο βάλτο του Καράβα, στον Άστακό, κι ο Πολίτης καταπίστηκε μ' αυτό τό άκουσμα.³³

Στά 1872 άναστατώθηκαν, οι Άγοριανίτες άπ' τό μουγκρισμα αυτό. Ήταν ήσυχασαν, τουτα τά παράξενα έγγραφε Άμφισιώτικη έφημερίδα: «Τά έλη τής Άγόριανης καθυσύχασαν. Αι έξ αυτών έξερχόμεναι φωναι ήσαν άληθώς ζώου τινός άμφιβίου έλθόντος εκ τής Κωπαίδος διά του εις αυτήν χυνομένου και πλησίον τής Άγόριανης έχοντος τας πηγάς του Κηφισου ποταμου. Τό ζών άφου εις σπουδαίον ένέβαλε φόβον τούς κατοίκους του ρηθέντος χωριου, έπέστρεψεν ως φαίνεται εις τήν λίμνην».³⁴

Στά 1880, στο βάλτο ανάμεσα Άγοριανης - Σουβάλας άκούστηκε τό σκούξιμο του γήταυρου. Τρομοκρατήθηκαν τόσο οι Άγοριανίτες κι οι Σουβαλιώτες άπ' τό φόβο τους που κείνο

τό χρόνο δέν κάνανε Άνάσταση.

Πέρασαν κάμποσα χρόνια για νά λυθει τό μυστήριο του βουητου: Ή Ζωολόγος και τότε διευθυντής του ζωολογικού μουσειου, Κούπερ, έδωσε τήν εξήγηση. Τό θεριό αυτό που άκουγόταν στους διάφορους βάλτους δέν ήταν άλλο άπ' τόν... έρωδιό! Είναι τό πουλί έρωδιός ή και Άρδέας ο άστερίας (ARDEA STELLARIS, BOTAWRUS - STELLARIS). Άστερία τόν λέγαν για τό πολυχρωμο φτέρωμά του. Ήσο για τό «BOTAWRUS» πήρε αυτό τ' όνομα άπ' τή φωνή. Τόν έρωδιό, ο λαός τόν έλεγε και ταικιά, ψαροφάγο, τριγωνοσούρη, τρυγονοκράχη. Ζει κοντά στις λιμένες, στις άκροποταμιές και στα βαλτοτόπια. Τήν άνοιξη και τό φθινόπωρο βγάζει τό μουγκρητό που ήταν τό ίδιο με του ταυρου. Γι' αυτό και «βούταυρο άστεροσκοπο» (BOTAWRUS STELLARIS) λεγόταν. Τό μουγκρητό, αθελά του εκανε ο έρωδιός «εισπνέων άπλως θορυβωδως μεγάλην ποσότητα άερος, τήν όποιαν εκβάλλει ειτα διά σπαστικων κινήσεων» όπως αναφέρει ή ζωολογία.

Ήστερα άπ' τήν αποξήρανση ο έρωδιός ο τάχα «γήταυρος» είχε τήν τύχη με τ' άλλα ζώα τής Κωπαίδας. Χάθηκε.

Τό Σεπτέμβρη του 1892, έγινε κρατική έπιτροπή για νά παραλάβει τό έργο τής Κωπαίδας. Ήταν ο Α. Σούλης έπιθεωρητής τών Δημοσιών Έργων Ε. Κέλλενεκ, αρχιμηχανικός τής Γαλλικής άποστολής κι ο Ι. Ίσωνόνης νομομηχανικός. Στο πρωτόκολλο παραλαβής ή έπιτροπή τελείωνε:

«Κατά συνέπειαν ή έπιτροπή φρονει ότι τά έργα τής αποξηράνσεως τής Κωπαίδας λίμνης, δύνανται νά παραλη-

φθῶσι.»

Ἡ ἀλήθεια ὁμως ἦταν ἄλλη. Ἀποφάσισε νά τή φανερώσει κάποιος Βοιωτός. Ὁ Ὀθηβαῖος γιατρός, βουλευτής Λουκάς Μπέλλος (1843 - 1913)

Θαρρετός ἄνθρωπος κι ἀπ' τούς πρώτους δημοκράτες τοῦ καιροῦ του. Αὐτός ἔφερε στή δημοσιότητα ἄγνωστες πλευρές τοῦ Κωπαϊδικοῦ Ζητήματος κι ἡ φωνή του ἀντήχησε μέσα στό ἑλληνικό κοινοβούλιο. Ἦταν μιά γενική βοιωτική διαμαρτυρία. Σέ μερικά σημεία κάπως υπερβολική, μά πάντα καλόπιστη.

Δέν εἶναι μπορετό νά δημοσιεύσω ὅλη τήν ἀγόρευση τοῦ Μπέλλου στή συνεδρίαση τῆς Βουλῆς τήν 8 Μαΐου 1904. Μά δέν μπορῶ ὁμως νά μὴν παρατάξω μερικά ἀπ' τά κυριώτερα ἀποσπάσματα. Ἦταν μιά ἱστορική ἀγόρευση γιά Κωπαϊδικό κι ἦταν τό κατηγορῶ ἀπ' ὅλους τούς ἀγρότες πού κυριολεκτικά «δούλευαν», δέν ἐργάζονταν μά δούλευαν, τὰ διακόσιες σαράντα χιλιάδες στρέμματα τῆς γῆς τῆς Κωπαΐδας, γιά ὄφελος μιᾶς ξενόφερτης ἐπιχείρησης.

Τήν ἀγόρευση του ὁ Μπέλος ἀρχισε μέ τήν ἐπίσημη καταγγελία:

«Καταγγέλω ἐνώπιον τῆς Βουλῆς καί τοῦ Ἔθνους τό ἄγος τό Κωπαϊδικόν, τόν νέον τοῦτον Παναμᾶν. Ἡ Κωπαΐς δέν ἀπεξηράνθη, ἡ Κωπαΐς εἶναι λίμνη, ὅπως πρό δισχιλίων ἐτῶν...»

Κι ἀφοῦ ἀναφέρεται στό ἱστορικό γιά τήν ἀποξηράνση τῆς Κωπαΐδας φτάνει στό 1891. Ἡ Κυβέρνηση ἐπειδὴ «ἡ Ἐταιρία δέν εἶχε συμπληρώσει τό ἔργον τῆς ἀποξηράνσεως» τῆς ἐπεβλήθηκε στίς 20 Ἰουνίου 1891, πρόστιμο πού ἔφτανε τό ἐνάμισιο ἑκατομμύριο δραχμές. Ἡ Κυβέρνηση Τρικού-

πη ὁμως, στό ὑπουργικό συμβούλιο τῆς 22 Ὀκτωβρίου 1892, τό ἀνακάλεσε.

Κι ἐνῶ ἡ Ἐταιρία ἰσχυριζόταν πῶς τήν Κωπαΐδα τήν εἶχε ἀποξηράνει μέ τά διάφορα ἔργα τῆς, ὁ Μπέλλος εἶπε: «Κατά τό 1896 ἡ Κωπαΐς ἐπλημμύρισε τόσον ὥστε μετεβλήθη οὐχί εἰς λίμνην, ἀλλ' εἰς ὠκεανόν, ἐντός τοῦ ὁποίου μυριάδες προβάτων καί βοῶν ἐπνίγησαν... Κατά τόν Νοέμβριον δέ τοῦ 1903 ἐπλημμύρισεν ἐκ νέου ἡ Κωπαΐς καί ἡ πλημμυρα ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον...»

Καί τότε κάποιος ἀπ' τούς βουλευτές εἶπε: «Τοῦτο εἶναι ἀπολίμνωσις τῆς ξηρᾶς καί οὐχί, ὡς διεφημίση, ἀποξηράνσις τῆς Κωπαΐδος!...»

Ξακολουθήσε ὁ Βοιωτός βουλευτής: «...Εἰς τήν Κωπαΐδα ἐγίνοντο ἔργα πρὸς ἀποξηράναιν, τά δέ χρήματα πάντα κατεβλήθησαν ἐκ τοῦ πενιχροῦ ταμείου τῶν Ἑλλήνων... Ἐπλήρωσε λοιπὸν δέκα ὀκτῶ ἑκατομμύρια τό Ἑλληνικὸν κοινὸν διὰ τήν Κωπαΐδα, ἐνῶ κατὰ τόν Σωβᾶζ δέν ἀπητοῦντο περισσότερα τῶν ἑξῆ ἑκατομμυρίων. Τό κακὸν δέ εἶναι, ὅτι, ἐνῶ χρήμα καί αἷμα Ἑλληνικὸν κατηναλώθη ἐκεῖ, σήμερον ἐκμεταλλεῦεται τήν Κωπαΐδα ἑταιρία ἀνώνυμος καί ἀφανής... Οὕτω ἐκμεταλλεύονται τήν Ἑλληνικὴν μας εὐγένειαν καί ἀγαθότητα οἱ ξένοι, χωρὶς νά ἐξοδεύσωσιν οὔτε λεπτόν...»

Ζητάει ὁ βουλευτής τῆς Θήβας νά γίνεῖ ἐλεγχος ἀν «ἐξετελέσθησαν τά ἔργα, τά ὑπὸ τῶν συμβάσεων προβλεπόμενα; Ἀπεξηράνθη ἡ Κωπαΐς; Πόσαι χιλιάδες στρέμματα κατέχονται; Πόσα ἐδαπανήθησαν διὰ τά ἔργα αὐτά τά κολοσσαῖα;» Νά γίνεῖ καί νά σταλεῖ στήν Κωπαΐδα ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ πρόσωπα ἐμπιστοσύνης. «Τοῦτο δέ λέγω, διότι πολλάκις ἐστάλησαν

έπιτροπαί εκεί, άλλ' έπειδή και χήνες και οίνος άφθονος, οι άποτελοῦντες τήν έπιτροπήν, τρώνοντες και πιίνοντες και τήν κοιλίαν αὐτῶν έξογκοῦντες (τινές δέ αὐτῶν και πρό έτῶν είχαν έξογκῶσαι αὐτήν) ὠρισαν τά ὅρια ὅπως σήμεραν έχουν ορίσθῃ, έν μέσω χοίρων και χηνῶν. Είναι δέ άπορίας άξιον, πῶς έντός τῶν ὀρίων τῆς Κωπαίδος δέν συμπεριελήφθη και ή ήμετέρα έπαρχία Θηβῶν...»

Του Μπέλλου τά λεγόμενα προσπάθησε νά ανατρέψει ὁ βουλευτής Λεβαδιάς Νίκος Μπουφιδης, μέ σύντομη άγόρευσή του. Ανάμεσα στ' άλλα έπεί: «...Οὔτε ὀβολός του 'Ελληνικοῦ λαοῦ ἔδωπανήθη διά τήν Κωπαίδα... 'Εκεῖ ένθα άλλοτε διητῶντο κῶνωπες, και βάτραχοι και παντός είδους φθοροποιά τῆς υγείας και τῆς ζωῆς τῶν συμπολιτῶν μου μιάσματα, υπάρχουν σήμεραν εὐφορώταται γαῖαι, κατάστῆσασαι τούς πρώην πένητας εὐπόρους...»

Τά λόγια του Μπουφιδη δέ στάθηκαν ικανά νά κάνουν τούς βουλευτές ν' αλλάξουν γνώμη. Κι ὁ Μπέλλος έκλεισε τή συζήτηση γιά τό Κωπαϊδικό λέγοντας: «...Προσωπικόν συμφέρον έχει τό έθνος νά λάβῃ τήν περιουσίαν του, τήν άδίκως άρπαζομένην. Μόνον συμφέρον έχουν αι τρεῖς έπαρχίαι, αι αναγκαζόμεναι νά έκπατρίζονται, νά μεταναστεύωσιν εις 'Αμερικῆν, - πράγμα άγνωστον εις τήν έπαρχίαν Θηβῶν- νά αναλάβωσι τόν ανθρωπισμόν των, νά παύωσιν οὔσαι εἰλωτες.!»

Η άγόρευση του Μπέλλου έκανε τό Γαβριηλίδη νά πάρει άφορμή και στά «Λακωνικά» τῆς έφημερίδας του νά γράψῃ αὐτά:

« Ὡστε ή Κωπαῖς δέν άπεξηράνθη. Κατήντησε φαίνεται ένα είδος υγρᾶς

Λερναίας "Υδρας. Τῆς κόβεις τήν μίαν ὄχι κεφαλὴν πλέον, άλλα λίμνην, και άναφαίνεται άλλη!... 'Υποθέτομεν ὅτι τό ζήτημα τό ὅποιον διήγειρε (ὁ Μπέλλος) δέν θά πάει ποῦφ και ὅτι μία έπιτροπή από ειδικούς -άλλ' ὄχι έγχελοφάγους- θά έξετάσῃ τό ζήτημα. Εὐχῆς επίσης έργον είναι ή Κυβέρνησις νά έξετάσῃ τās μεταξύ 'Εταιρίας και καλλιεργητῶν άγροτικᾶς σχέσεις...»³⁵

Η 'Εγγλέζικη 'Εταιρία, τό τμήμα Κωπαίδας πού βρισκόταν ακόμα πλημμυρισμένο προσπάθησε μέ διάφορα τεχνικά μέσα ν' αποτραβήξῃ τά νερά και νά τό κάνει καλλιεργήσιμο. Ὁ βυθός ὅμως ὄλο και κατέβαινε. Τό 1923, άποφάσισαν «διά τῆς έκβαθύνσεως τῆς άποχευετικῆς ὑπώρυγος και τῶν συναφῶν άποστραγγιστικῶν διωρῶγων εις βάθος έπιτρέπον τήν διά φυσικῆς ροῆς άποστράγγισιν τῆς ὄλης περιοχῆς». ³⁶ Και τό έργο αὐτό τελείωσε στό 1931. 'Ετσι δόθηκε στήν καλλιέργεια ὀλόκληρος ὁ Κωπαϊδικός κάμπος.

Πάνω από σαράντα χωριά, θά έκμεταλλεύονταν τή γῆ τῆς Κωπαίδας. 'Υπολόγιζαν κάπου 240 χιλιάδες στρέμματα. Τά 17.500 χιλιάδες στρέμματα τά είχαν διαθέσει στά τεχνικά έργα: χαντάκια, προχώματα, αὐλάκια, ὀρόμους, άλῶνια κ.τ.λ. Τά 28,500 χιλ. στρέμματα δόθηκαν στό 'Ελληνικό Δημόσιο γιά άποζημίωση σέ άγρότες πού τά κτήματά τους γειτόνευαν μέ τήν Κωπαίδα. Τά 48 χιλιάδες στρέμματα δόθηκαν στους 'Ελληνες γεωργούς.

Οἱ 'Εγγλέζοι άρχισαν πιά νά έκμεταλλεύονται τόν κάμπο.

Φρόντισε ή «'Εταιρία τῆς Λίμνης Κωπαίδας» νά δημιουργήσῃ «δικό τῆς κράτος μέσα στό κράτος». Νά μή

λογαριάζει ούτε αυτούς τούς ελληνικούς νόμους. Ούτε και φόρους άκόμα ήθελε νά πληρώνει. Από μιās άρχής δημιούργησε μιá άπαράδεκτη άτμόσφαιρα. Τό μεγαλύτερο άπ' όλα ήταν ή άνειπίωτη σκληρότητα στους Έλληνες καλλιεργητές. Θάρρεψαν οι Έγγλέζοι πώς είχαν και στην Ελλάδα κάποια «δουλοπαροικία» πού είχε τ' όνομα Κωπαΐδα...! Για νά παρακολουθούν τούς «δουλοπάροικους» διάλεξαν για φύλακες, έπιστάτες, δραγάτες, φαύλους κι άποβράσματα άπ' άλλες περιοχές, για νά μήν έχουν γνωριμιές και νά χαρίζονται στους ντόπιους.

Πενήντα χρόνια είχαν περάσει άπό τότε πού διώξαν τόν αγά, και νά ξαναγίνουν πάλι τώρα ραγιαδες;

Τό φέριμο του Ξενόφερτου φεουδάρχη στις δεκατέσσερες χιλιάδες γεωργικές οικογένειες της Κωπαΐδας, φυσικό ήταν νά κάνει τούς Βοιωτούς νά τόν έχθρευονται.

Τό πρώτο Ξεσπασμα ήταν ή φωνή του Μπέλλου στά 1904 μέ τήν άγόρευσή του στό Έλληνικό Κοινοβούλιο. Ήταν ό πρόλογος της σιωπηλής τραγωδίας τών σκλάβων της Κωπαΐδας.

Δέν άργησαν οι λευκοί δούλοι της Βοιωτίας ν' άντιδράσουν μέ διάφορους τρόπους. Άπανωτές φορές Ξεσηκώθηκαν, χωρίς όμως κανένα άποτέλεσμα. Ξέσπασε πιά κρυφός πόλεμος ανάμεσα στους καλλιεργητές, πού ιδρωκοπούσαν όλημερίς στά χώματα της Κωπαΐδας και του άκαμάτη άφέντη.

Δέ θ' άπλωθώ στους άγώνες τών Βοιωτών, γιατί θά έπρεπε νά ξεδέψω πολλές σελίδες. Ούτε και θά παρακολουθήσω τούς κατά καιρούς Ξεσηκωμούς τών γεωργών της Κωπαΐδας. Είναι άλλη ιστορία, πού ίσως νά μήν έχει τή θέση της δωμέσα.

Δέν μπορώ όμως νά παραλείψω κάτι: Τό ενδιαφέρον πού δείξανε οι πολιτικοί άντρες της περιοχής. Στάθηκαν στό πλευρό τών καλλιεργητών, τούς παραστάθηκαν και κατά καιρούς προβάλλανε τό δίκιο τών σκλάβων της Κωπαΐδας. Κατά καιρούς ή φωνή τους άκούστηκε στή Βουλή, και κάνανε τραχύ άγώνα ως νά φτάσει στό τέλος και νά δοθει ή γή της Κωπαΐδας στους φυσικούς δικαιούχους. Ύστερα άπό κάμποσα χρόνια, ήταν τό συμπλήρωμα στό κατηγορώ του Μπέλλου. Μέ τή διαφορά πώς τώρα είχε κάποιο άλλο σκοπό.

Ό βουλευτής Βοιωτίας Λειβαδίτης δικηγόρος Δημήτριος Παπασπύρου, άργότερα δυό φορές Πρόεδρος της Βουλής τών Έλλήνων, 1966-1967, 1977-1980, στάθηκε ένας άπ' τούς πιό μαχητικούς. Στην πολύωρη άγόρευσή του (26 Φεβρουαρίου 1951) στή Βουλή, είπε μαζί μέ τά άλλα:

«... Άφ' ής ανέλαβε τήν κάρπωσιν και τήν έκμετάλλευσιν ή Άγγλική Ύταιρία, έδημιουργήθη ένα δυσβάστακτον καθεστώς και μιá άφόρητος κατάσταση εις βάρος τών άγροτών της περιοχής, πού καθόλου δέν έτίμα τήν Άγγλικήν Ύταιρίαν και εκείνους πού τήν διηύθυναν. Έδημιουργήθη πραγματική δουλοπαροικία... Άφ' ής ή Ύταιρία έπαγίωσεν τήν ιδιοκτησίαν της επί του Κωπαϊδικού πεδίου, ήρχισε μιá έκμετάλλευσιν άνευ προηγουμένου εις βάρος τών καλλιεργητών. Έκτοτε τόν τόπον αυτόν πού φαιδρύνει ό ήλιος και καθαγιάζει ό μόχθος τών άγροτών μας, έδημιουργήθη ένα μαύρον και τυραννικόν καθεστώς. Τά μισθώματα τά έφθασεν εις ύψη δυσθεώρητα και γενικώς οι όροι της καλλιεργείας κατέστησαν άβάστακτοι. Καί υπό τό κράτος της

άηνουῦς ἐκμεταλλεύσεως καί τῶν παντοειδῶν πιέσεων οἱ Ἕλληνες γεωργοί τῆς Κωπαΐδος εἰς τά 1930 κατήλθον εἰς γενικήν ἀπεργίαν... Μία ἀνοιχτή πληγή εἶναι ἡ Κωπαΐς στήν καρδιά τοῦ Βοιωτικοῦ κάμπου. Καί εἶναι τό αἷμα τῶν ἀγροτῶν μας πού ρεῖ, ὁ ἰδῶς καί ὁ στεναγμός των, πού δέν εἶναι ὁμως ἀρκετά διά νά συγκινήσουν τούς ἀρμοδίους τῆς Ἑταιρίας... Κυβερνοῦν οἱ ὄπλοφόροι τῆς Κωπαΐδος στοιχεῖα κατοικοῖα, ὅλα τά κάκοσμα ἄνθη τοῦ τραμπουκισμοῦ τῆς περιφέρειας, πού προχειρίζονται εὐκόλῃ εἰς φύλακας ἀπό τήν Ἑταιρίαν. Τά στοιχεῖα αὐτά κυριαρχοῦν εἰς τήν ζωήν τῶν τρομοκρατημένων κατοίκων τριῶν ἐπαρχιῶν. Ἐπισεῖον τό βουρδουλα! Ἐπιδεικνύουν τό ὄπλον. Κρατοῦν ὡς σπάθα τοῦ Δαμοκλέους τήν Πεῖνα! Ἐκεῖ παίζεται ἐπί δεκαετηρίδας ἓνα δράμα σπαρακτικό, διά τό ὅποιον κάθε ἐλεύθερος ἄνθρωπος θά ἠσθάνετο ἐντροπήν! Ὡς δούλους καί ὑπανθρώπους μεταχειρίζεται τούς καλλιεργητάς ἡ σημερινή Ἑταιρία!...»

Καί τελείωσε μέ τοῦτα πρὸς τούς βουλευτάς: «Ζητοῦμεν λοιπόν τήν συνδρομήν σας. Ἀποδώσατέ μας τήν γῆν πού μᾶς ἀνήκει!»³⁷

Στήν ἴδια συνεδρίαση παρόμοιά ὑποστήριξε κι ὁ βουλευτής τῆς Θήβας, δικηγόρος Δημήτρ. Βουρδουμπᾶς τελειώνοντας:

«Αἱ ἐκτάσεις τᾶς ὁποίας τώρα κατέχει ἡ Κωπαΐς, ἐκ λόγων κοινωνικῶν, τοῦτο πρέπει νά γίνῃ ἀντιληπτόν ἀπό ὅλους, πρέπει νά ἀποδοθοῦν εἰς τούς καλλιεργητάς των πάση θυσία... Πιστεύω ἀκραδάντως ὅτι θά κατανοηθῇ παρά πάντων ἡ ἀνάγκη καί ἡ σκοπιμότης καί ἡ ὑποχρέωσις τήν ὁποίαν ἔχουμε τῆς ριζικωτέρας λύσεως τοῦ Κω-

παϊδικοῦ ζητήματος ὅπερ τόσον ἐνδιαφέρει τήν Ἑλληνικήν κοινωνίαν καί τόσον ἔχει συγκινήσει τούς πληθυσμούς τῶν ἐπαρχιῶν Θηβῶν, Λεβαδείας καί Λοκρίδος, οἱ ὅποιοι μετ' ἀγωνίας ἀναμένουν τήν λύσιν...»³⁸

Σέ ἄλλη συνεδρίαση (14 Αὐγούστου 1952) ὁ βουλευτής Λεβαδείας, δικηγόρος Θεμιστοκλῆς Κονίτσας, σέ ἀγόρευση του ὑποστήριξε:

«Οἱ καλλιεργηταί τῆς Κωπαΐδος παρέλαβον ἐν ἀποξηραμένον τέλμα, πληρες ἀπό καλαμιές καί φυτικά ὑπολείμματα καί διά μακρᾶς, συνεχούς, ἐπιμελοῦς καί πολύ δαπανηρᾶς προσπάθειας τό κατέστησαν γόνιμον καί ἀποδοτικό. Ἡ ἐπί τόσα μακρά ἔτη συνεχῆς καλλιέργεια τῶν αὐτῶν γαιῶν, συνέδεσε τούς καλλιεργητάς μετὰ τῆς γῆς ταύτης, τήν ὁποίαν θεωροῦν ὡς οἰοῦν ἰδιοκτησίαν των.»³⁹

Καί μ' ἀγανάκτηση ὁ βουλευτής Λεβαδείας Λευτέρης Γονῆς, βροντοφώνησε:

«Ὅποιος μᾶς ἀπαλλάξει ἀπό τήν Κωπαΐδα θά εἶναι ἀξίος τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν σκλάβων τῆς.»⁴⁰

Εἶχε γίνει πιά συνείδηση σ' ὅλους πῶς ἡ φυσιολογική λύση τοῦ Κωπαϊδικοῦ ἦταν ἡ ἀπαλλοτριώσις τῆς Κωπαϊδικῆς γῆς γιά τούς καλλιεργητάς τῆς πού ἦταν οἱ φυσικοὶ δικαιοῦχοι.

Κι αὐτοὶ οἱ Ἑγγλέζοι βλέπαν πῶς δέν μπορούσαν ἄλλο νά κρατηθοῦν στή Βοιωτία. Ἡ πολιτεία, τό φέροισμα κι ἡ τακτική τους πρὸς τούς ἀγρότες τούς εἶχαν κάνει ἀπαράδεκτους.

Ὁ Δημ. Παπασιῦρου Ὑπουργός Δικαιοσύνης στά 1951, εἰσηγήθηκε καί πέτυχε τήν ψήφιση τοῦ Συντάγματος στά 1952. Μέ μεταβατική διάταξη (Ἄρθρο 104) πού ἀναγράφτηκε στό Σύνταγμα τοῦ 1952, πέτυχαν νά λυθεῖ

τό Κωπαϊδικό και ν' αποδοθούν τὰ χωράφια στούς ἀκτήμονες Βοιωτίας και Λοκρίδας.

Μέ Β.Δ. στίς 23 Αύγουστου 1953 ἐπικυρώθηκε σύμβαση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους μέ τήν Ἑγγλέζικη «Ἐταιρία Λίμνης Κωπαΐδας» νά ἐξαγοράσει τό κράτος γιά ἓνα ἑκατομμύριο ὄχτακόσες χιλιάδες στέρλινες ὅλη τήν περιουσία τῆς Ἐταιρίας πού ὑπῆρχε στήν Κωπαΐδα.

Τόν ἴδιο χρόνο μέ Ν.Δ. 2643/1953 «περί παραχωρήσεως πρὸς ἀποκατάστασιν καλλιεργητῶν τῶν γαιῶν τοῦ Κωπαϊτικοῦ πεδίου» μοιράστηκε σέ 12.500 οἰκογένειες ἀπ' τὰ γύρω χωριά.

Ἦστερα ἀπό τόσους και τόσους ἀγῶνες, τόν κάμπο τῆς Κωπαΐδας δέν θά τόν καλλιεργοῦσαν μονάχα οἱ Ἕλληνες ἀγρότες. Θά ἦταν πιά και δικό τους κτῆμα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Θρεψιάδης

1. 'Αρχαιολογική 'Εφημερίς 1973 σελ. 83
2. Πρακτικά 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας. 1955 σελ. 121-124. 1957 σελ. 48-53. 1960 σελ. 23-38
3. Πιπτάκης
4. Πολίτη Ν. Παραδόσεις Τομ. Α' σελ. 35
5. 'Εφημερίς Συζητήσεων τής Βουλής σελ. 36
6. Μελετίου «Γεωγραφία παλαιά και νέα» Βενετία 1728 σελ. 340
7. Γιά τίς καταθόθρες τής Κωπαΐδας γράφει περαότερα ό Σιδεριδης Ν. στό περιοδ. SPELYNGEN BULLEHN και MEMOIRES DE LA SOSIETE SPELEOLOGIE. 1911. Μάρτιος- 'Ιούνιος
8. Μίλλερ Ουΐλλιαμ «'Η Φραγκική έπιγραφή τής έν Βοιωτία Καρδίτσης. Μετάφρ. Σπ. Λάμπρου 'Αθήναις 1927
9. Μίλλερ Ουΐλ. 'Ιστορία τής Φραγκοκρατίας έν 'Ελλάδι Μετάφρ. Σπ. Λάμπρου 'Αθήναις 1910. Τομ. Α' σελ. 285
10. Κόλιας Γ. 'Η μεταξύ Καταλανών και μεγάλου δουκός τών 'Αθηνών μάχη. 'Επετηρίς Βυζαντινών σπουδών. 1956. σελ. 358-379
11. Ράδος Κ. Τά έκ Χαλκίδος κρήνη του 'Ιστορικού και 'Εθνολογικού Μουσείου. Δελτίον τής 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας τής 'Ελλάδος 1923 Τομ. Η' σελ. 606-613
12. Μίλλερ 'Ιστορία Φραγκοκρατίας μετάφρ. Σπ. Λάμπρου Τομ. Α' σελ. 334
13. LES ANNALE DE MINES 1846
14. Εύνομία 7 Νοεμβρ. 1864
15. 'Εφημερίς «'Ηλιος» 22 Νοεμβρ. 1858
16. 'Εφημ. «Αιών» 5 Μαρτίου 1876
17. 'Εφημ. «Βοιωτία» Θήβα Μάρτιος 1876
18. 'Εφημερίς Συζητήσεων τής Βουλής. Συνεδρίαση 8/5/1904 σελ. 32
19. 'Εφημ. «Αιών» 15 Μαΐου 1882
20. 'Εφημερίς 31 Μαΐου 1886
21. 'Εφημερίς 'Ακρόπολις 1 'Ιουνίου 1886
22. 'Εφημερίς 31 Μαΐου 1886
23. 'Εφημερίς 1 'Ιουνίου 1886
24. 'Ακρόπολη 1 'Ιουνίου 1886

25. Περ. «Ήσπερος» Λειψία Μάης 1886 σελ. 66 Τομ. ΣΤ
26. Έφημ. Έστία 6 Δεκεμβρίου 1894
27. Νέα Έφημερίς 10 Μαρτίου 1888
28. Μίχας σελ. 129
29. Έφημ. Φήμη 15 Φεβρ. 1841
30. Έφημ. Αύγή 2 Άπριλ. 1858
31. Γκορίτσας Ε. (Θεσπιεύς) έπιστολή έφημ. Έστία 13 Δεκεμ. 1894
32. Γκορίτσας Ε. (Θεσπιεύς) έπιστολή έφημ. Έστία 14 Δεκεμ. 1894
33. Πολίτης Ν. Παραδόσεις 1904. Τομ. Α' σελ. 205-206 Β' σελ. 954-961. Λάππα Τάκη Θεριά- στοιχειά στους Ρουμελιώτικους θάλτους. Ρουμελιώτικο Έμμερολόγιο 1958 σελ. 24-27
34. Έφημ. Παρνασσός Άρ. 55 2.5.1872
35. Έφημ. Άκρόπολις 15 Μαΐου 1904
36. Κορόζος, Κωπαΐς σελ. 13
37. Έφημ. Συζητήσεων τής Βουλής 1951 Συνεδρίασις 26 Φεβρουαρίου 1951. σελ. 658-672
38. Έφημ. Συζητήσεων Συνεδρίαση 26 Φεβρουαρ. 1951 σελ. 680
39. Έπίσημα Πρακτικά τής ειδικής Έπιτροπής τής Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος 1952. Συνεδρίασις 14 Αύγουστου 1952 σελ. 285
40. Έπίσημα Πρακτικά τής ειδικής Έπιτροπής τής Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος 1952. Συνεδρίασις 14 Αύγουστου 1952 σελ. 287

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

- BELLE H. TROIS ANNÉES EN GRECE. PARIS 1881
- BUCHON J. LA GRECE CONTINENTALE ET MORÉE. PARIS 1843
- BURNOUF E. LE LAC COPAIS, ARCHIVES DES MISSIONS SCIENTIFIQUES. PARIS. MARS 1856
- Γκίνης Α. Περί τής άποξηράνσεως και

καλλιεργείας τής λίμνης Κωπαΐδος. Περ. Άρχιμήδης Ίανουάρ. -Μάρτιος 1916. τεύχος 1-3

Δόσιος Κ. Ή άποξηρανσις τής Κωπαΐδος Έφημ. Φάρος τής Ώθρουος 2 Μαΐου 1874

DEPPING G. LA GRECE OU DESCRIPTION TOPOGRAPHIQUE DE LA LIVADIE. PARIS 1823 Τομ. Α!

DURAND-CLAYE A. RAPPORT SUR LA DESSECHEMENT DU LAC COPAIS. PARIS 1887

- Έγγραφα περί τής Κωπαΐδος Λίμνης κατατεθέντα εις τήν Βουλήν υπό του Έπουργού των Έσωτερικών Άθηναις 1893
- Έκθεσις περί άποξηράνσεως τής Κωπαΐδος λίμνης. Πρός των Έσωτερικών Έπουργόν Κύριον Β. Νικολόπουλον. 19 Δεκεμβρίου 1865. Έμ. Μανιατάκης Θ. Έπίτης. Π. Σκαλιστήρης. Γ. Μεταξάς.
- Έπίσημα Πρακτικά τής Ειδικής Έπιτροπής τής Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος 14 Αύγουστου 1952 σελ. 285-287
- Έφημερίς Συζητήσεων τής Βουλής 1904 σελ. 31-37
- Ή πρόσ καταρτισμόν Έλληνικής Έταιρίας διά τήν άποξηρανσιν τής Κωπαΐδος Λίμνης συστηθείσα κεντρική έν Άθηναις έπιτροπή. Πρός τους άπανταχού όμογενείς. 23 Ίανουαρίου 1866
- Θεοφανίδης Β. Κωπαΐς. Άρθρο στή Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαίδεια Τομ. ΙΕ'
- Θρεσιάδης Γιαν. Άνασκαφαί έν Άρνη Κωπαΐδος. Πρακτικά Άρχαιολογικής Έταιρίας 1955 σελ. 121-124. 1957 σελ. 48-53. 1960 σελ. 23-38. Άνασκαφαί και Εύρήματα Άρνης

(Γκλᾶ)

Ἀρχαιολογικό Δελτίο 1961-1962. Τομ. 17 σελ. 132

Ἰακωβίδης Σπ. Οἰκιστική καὶ ἀρχιτεκτονική κατὰ τὸν ΙΔ-ΙΑ π.Χ. αἰῶνα.

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Τομ. Α' σελ. 311.

KAMBANIS M. LE DESSECHEMENT DU LAC COPAIS PAR LES ANCIENS PARIS 1891.

Κορόζος Κ. Κωπαῖς Ἀθήναι 1952

Κτενιάδης Ν. Ἡ 50ετηρὶς τῆς ἀποξηράνσεως τῆς Κωπαΐδος 1932

Λάμπας Τ. Ὁ χαμένος ζωικός κόσμος τῆς Κωπαΐδας. Περιοδικό «Στερεά Ἑλλάς» Μάιος 1973.

LEAKE W. TRAVELS IN NORTHERN GREECE 1835

Λυκούδη Ἐμ. (Φαίαξ) Ἡ Κωπαῖς Ἐφημ. «Ἐστία» 6/12/1894 καὶ ἑξακολουθεῖ.

MILLER W. Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα (1204-1566),

Μετάφρ. Ἀγ. Φουριώτη, Ἀθήναι 1960.

Μίχας Γ. Τό Μαρτίνο, Λάριμνα, Λούτσι, Πύργος 1978

Πανταζῆς Δ. Περί Κωπαΐδος καὶ Ὀρχομενοῦ. «Ἐφημ. τῶν Φιλομαθῶν» 22 Ἰανουαρίου 1866

Παπαγεωργίου Δ. Γράμμα περὶ Κωπαΐδος (Παρίσι Νοέμβ. 1864) ἔφημ. Εὐνομία 7 Νοεμβρίου 1864

Παπαγεωργίου Δ. Ἐκθεσις περὶ τῆς ἀποξηράνσεως τῆς Κωπαΐδος. Ἀθῆναι 1865.

Παπασπύρου Δ. Ὀμιλία - Κείμενα. Ἀθήναι 1981.

Παπασπύρου Δ. Λιανός Α. Τό Κωπαϊδικό ζήτημα. περιοδ. Ἀνταῖος

Ἀπρίλιος 1951 Τεῦχ. 4-5

- Περί Κωπαΐδος Ἐφημ. Φάρος τῆς Ὀθρυος 10 Ἰουλίου 1876

Πιπτάκης Κυρ. Περί τῆς Κωπαΐδος λίμνης καὶ τινῶν παρακειμένων ἀρχαίων πόλεων. Ἐφημ. Φιλομαθῶν 13 Ἰανουαρίου 1857

POUQUEVILLE F. VOYAGE DE LA CRECE PARIS 1826 Τομ. Δ'

- Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς. Συνεδρίασις 26 Φεβρουαρίου 1951 σελ. 658-672

SAUVAGE C. PROJET DE DESSECHEMENT DU LAC COPAIS. MEMOIRE A L' APPUI REDIGE EN 1849. ATHENES 1868. Χάρτης

Σοῦτσος Π. Περί Κωπαΐδος Ἐφημ. Ἥλιος 22 Νοεμβρίου 1858

Τσεβᾶς Γ. Ἱστορία τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Βοιωτίας 1928 Τομ. Α-Β'

